

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KİRÂAT İLMİNDE İNFİRÂD OLGUSU: EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN ET-
TEHZÎB LİMÂ TEFERRADE BİHÎ KÜLLÜ VÂHİDİN MİNE'L-KURRÂİ'S-
SEB'Â ADLI ESERİNİN TAHLİLİ**

Muttalip GÖKÇE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA/2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KİRÂAT İLMİNDE İNFİRÂD OLGUSU: EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN ET-
TEHZÎB LİMÂ TEFERRADE BİHÎ KÜLLÜ VÂHİDİN MİNE'L-KURRÂÎ'S-
SEB'Â ADLI ESERİNİN TAHLİLİ**

Muttalip GÖKÇE

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi ALİ TEMEL
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Sami KILINÇLI
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA/2020

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Ali TEMEL
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Sami KILINÇLI

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.... / / 2020

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Muttalip GÖKÇE

...../...../2020

ÖZET

KIRÂAT İLMİNDE İNFİRÂD OLGUSU: EBÛ AMR ED-DÂNÎ'NİN ET-TEHZÎB LİMÂ TEFERRADE BİHÎ KÜLLÜ VÂHİDİN MİNE'L-KURRÂ'İS- SEB'A ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali TEMEL

Nisan 2020, 130 sayfa

Kıraat ilminde temayüz etmiş önemli bir kıraat âlimi olan Dânî'nin, *et-Tehzîb limâ teferrade bihî küllü vahidin mine'l-kurrâi's-seb'a* adlı eseri çerçevesinde, kıraat ilminde infirâd olgusu konulu bu çalışma, infirâd kavramının kıraat ilminde kullanıldığı alanları ortaya koymayı ve bu kavram üzerine oturan *et-Tehzîb* isimli eseri tahlil ederek tanıtmayı amaçlamaktadır. Temel İslâmî ilimlerin birbirleriyle etkileşimi yadsınamaz bir gerçektir. Bu etkileşim ilim dallarında kullanılan bazı ıstılahlara da yansımıştır. Bu meyanda rivayet temelli bir ilim olan hadis ilminde kullanılan bazı kavramların, içerikleri birebir örtüşmemekle birlikte, kıraat ilminde de kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan biri olan infirâd/teferrüd kavramının hadis ilminde kullanılan ferd kavramıyla ilişkisini, benzeşen ve ayrışan yönlerini ortaya koymak, kıraat ilminde infirâdın kullanım alanını tespit etmek açısından önemlidir. Kıraat alanında bu kavramı temel alan çok nadir ve orijinal eserlerden biri olan ve ülkemiz kıraat camiası tarafından henüz yeterince bilinmeyen bu eserin incelenerek tanıtılması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak kıraat ilminin tanımı ve tarihi seyri, sonra Dânî'nin hayatı, eserleri ve kıraat ilmine olan katkısı ortaya konmuştur. *et-Tehzîb* adlı eserin tahlilinde, eserin muhtevası ile birlikte kıraat-ı seb'a imamlarının teferrüd ettikleri okuyuşlar tablolar şeklinde verilmiştir. Her bir kıraat imamının okuyuşunun bulunduğu tablolarda kıraat imamlarının ve râvîlerinin teferrüd şekli zikredilip o imamın öne çıkan okuyuşlarının özellikleri de tablonun sonuna eklenmiştir. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, ed-Dânî, et-Tehzîb, infirâd, teferrüd.

ABSTRACT

**THE INFIRĀD CASE IN QIRĀ'AT SCIENCE: THE ANALYSIS OF ABŪ 'AMR
AL-DĀNĪ'S WORK NAMED AL-TAHDHĪB LIMĀ TAFARRADA BIHĪ KULLU
VĀḤIDIN MIN AL-QURRĀ' AL-SAB' A**

Muttalip GÖKÇE

Master Thesis, Basic Islamic Sciences

Supervisor: Assist. Dr. Ali TEMEL

April 2020, 130 pages

In this study, the book of al-Dānī -who is the most prominent scholar in the qirā'at science- *al-Tahdhīb limā tafarrada bihī kullu vāḥidin min al-qurrā' al-sab'a* is evaluated in term of “infirād” concept in qirā'at science. At the same time the study aims that to reveal the areas in which the concept of “infirād” is used in the science of qirā'at and to evaluate the book of al-Tahdhīb which is based in this concept. The interaction of basic Islamic Sciences with each other is an undeniable fact. This interaction is also reflected in some terms used in science branches. In this regard, it is seen that some of the concepts used in hadith science, which is a narrate-based science, are used in the science of Qirā'at, although their contents do not overlap exactly. It is important to reveal the relationship between the concept of infirād/tafarrud, which is one of these concepts, with the concept of individual, which is used in the science of hadith, and to determine the usage area of infirād in Qirā'at science. It is important to examine and introduce this work, which is one of the very rare and original works based on this concept in the field of Qirā'at, and which is not yet sufficiently known by our country's Qirā'at scholars.

In this study, firstly, the definition and historical course of the science of qirā'at, and then Dānī's life, his works and his contribution to the science of qirā'at are revealed. In the analysis of the work named al-Tahdhīb, the different readings of the seven imams of qirā'at, together with the content of the work, are given in the form of tables. In the tables with the reading of each qirā'at imam, the characteristics of the qirā'at's Imams and narrators are mentioned and the characteristics of the prominent readers of that imam are added to the end of the table. The study is completed with a conclusion.

Keywords: Qirā'at, al-Dānī, al-Tahdhīb, infirād, tafarrud.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm Allah tarafından son Peygamber Hz. Muhammed'e indirilen son kitaptır. Bundan başka kıyamete kadar bir kitap gelmeyecektir. İslâm dininin en temel referans kaynağı olan ve Müslümanlar için dünya ve ahiret rehberi olan Kur'ân'ın doğru anlaşılması Müslümanların en öncelikli görevleri arasında yer almaktadır. Tefsir ilmi bu amacın gerçekleştirebilmesi için işlevsel bir rol üstlenmektedir. İslam tarihi boyunca müfessirlerin ortaya koydukları tefsir külliyyatı bu hedefe ulaşma yolunda ne kadar çaba sarf edildiğinin bir göstergesidir.

Kırâat ilmi Kur'ân-ı Kerîm lafızlarını eda keyfiyetleri açısından inceleyen bir ilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan tefsir ilminden ayrılmaktadır. Ancak kırâatlerin anlamı etkileyecek bazı hususiyetler taşıdığı da kabul edilen bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında ise tefsir ilmiyle çok yakın bir ilişki içerisinde olduğu müsellemler bir hakikattir. Yani Kur'ân'ı doğru anlamak için öncelikle onu doğru okumak bir zorunluluktur. Bu nedenle kırâat ilmi Kur'ân'ın doğru anlaşılması hususunda çok önemli bir görev ifa etmektedir.

Kırâat ilmi açısından çok önemli bir âlim olan Ebû Amr ed-Dânî bu alanda çok önemli eserler vermiştir. Bu çalışmada onun *et-Tehzîb limâ teferrade bihî küllü vahidin mine'l-kurrai's-seb'a* adlı eseri çerçevesinde kırâat ilminde *infirâd/teferrüd* olgusu incelenmiştir.

Çalışmamız giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Araştırmamızın konusu, amacı, önemi, kapsamı, yöntemi ve bu konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalar hakkında teknik bilgilerin verildiği giriş bölümü mevcuttur.

İkinci bölümde, kırâat ilmine genel bir bakış ile kırâatin tanımı, konusu, gayesi, tarihsel seyri, Hz. Peygamber ve sahabe dönemi kırâatin dönemsel olarak anlatımı ve tasnifleri, Dânî'nin hayatı ve eserleri, yetiştiği çevre, ilme olan katkısı üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde Dânî'nin *et-tehzîb* adlı eser ve kitabın müellife nispeti, kitabın önemi, şerhleri ve kaynakları gibi konular, bununla birlikte asıl araştırmamızın konusu olan *infirâd/teferrüd* olgusu üzerinde durulmuştur. Ve bu olgunun diğer İslâmî ilimlerle münasebeti özellikle de hadis ilmiyle yakından alakasına değinilmiştir.

Dördüncü bölümde, Kitabın muhtevası ve Dânî'nin mezkûr eserinin tahlili vardır. Kırâat-ı seb'â imamlar ve râvîlerinin teferrüd ettiği kırâatler şematik olarak işlenmiştir. Böylece tablo şeklinde oluşturduğumuz çalışmanın pratik olarak bu ilimle meşgul olanlara katkı sağlayacağını ümit ediyoruz. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

Son olarak konu belirleme ve hazırlama aşamasından çalışmamın tamamlanmasına kadar olan süreçte tenkit ve önerileriyle yol gösteren ayrıca kırâat alanında yüksek lisans yapmama vesile olan ve bu çalışmada bilgi birikimi ile beni her daim destekleyen muhterem hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali TEMEL'e, bu çalışmayı okuyarak değerli tespit ve eleştirileriyle tezin olgunlaşmasını sağlayan Doç. Dr. Sami Kılınçlı ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Çiftci hocalarıma, arkadaşlarıma, özellikle maddi-manevi destekleriyle yardımcı olan aileme, eşime ve çocuklarıma şükranlarımı sunarım.

Muttalip GÖKÇE

Adana/2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	XI

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi	3
3. Araştırmanın Kaynakları.....	3
4. Araştırmanın Kapsamı	5

BÖLÜM I

KİRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Kırâat İlmi.....	6
1.1.1. Kırâatin Tanımı, Konusu ve Gayesi.....	6
1.1.2. Kırâat İlminin Tarihsel Seyri	8
1.1.2.1. Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi	8
1.1.2.2. İbn Mücâhid'e Kadar Kırâat İlmi	10
1.1.2.3. İbn Mücâhid-İbnü'l-Cezerî Arası Dönem	12
1.1.2.3. İbnü'l-Cezerî Sonrası Dönem.....	14
1.1.3. Kırâat Tasnifleri	14
1.1.3.1. Yedi Kırâat (Kırâat-ı Seb'â).....	15
1.1.3.2. On Kırâat (Kırâat-ı Aşere).....	15
1.1.3.3. On dört Kırâat (Kırâat-ı Erbaate Aşer).....	16

BÖLÜM II

EBÛ AMR OSMÂN B. SAÎD ED-DÂNÎ VE *ET-TEHZÎB LÎMÂ TEFERRADE BÎHÎ KÛLLÛ VÂHİDİN MÎNE'L-KURRÂÎ'S-SEB'Â* ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

2.1. Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî'nin Hayatı ve Eserleri	18
2.2. ed-Dânî'nin Hocaları	24
2.3. ed-Dânî'nin Talebeleri	26
2.4. Kırâat İlmindeki Yeri	28
2.5. et-Tehzîb'in İsmi ve Müellife Nispeti	29
2.5.1. Kitabın Metodu ve Üslubu	30
2.5.2. Kitabın Muhtevası	30
2.5.3. Kitabın Önemi	34

BÖLÜM III

KİRÂAT İLMİNDE İNFİRÂD OLGUSU VE KİRÂAT İMAMLARININ KİRÂATLERDE İNFİRÂDİ

3.1. Lügavî Manada İnfirâd/Ferd Olgusu	35
3.2. Hadis İlminde İnfirâd/Ferd Olgusu	35
3.3. Hadis Rivayet İlminde Ödünç Alınıp Kırâat İlminde Kullanılan Kavramlar	39
3.4. Kırâat İlminde İnfirad/Ferd Olgusu	42
3.5. Kırâat İmamlarının Kırâatlerde İnfirâdı	48
3.5.1. Kırâat Tablosunun Okunuşu	48
3.5.2. Nâfi'nin Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	49
3.4.2.1. Nâfi'nin Kâlûn Rivâyetinde Teferrüd Ettiği Yerler	55
3.4.2.2. Nâfi'nin Verş Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	56
3.4.2.2.1. Harekenin Nakli	56
3.4.2.2.2. Hemze'nin Harekeli Okunması	57
3.4.2.2.3. Râ Harfinin Terkîki	58
3.4.2.2.4. Lâm Harfini Kalın Okuduğu Yerler	59

3.4.2.2.5. İzafet Yâ'sını Fethalı Okuduğu Yerler	60
3.4.2.2.6. Harflerde Teferrüd Ettiği Yerler	61
3.5.3. İbn Kesîr'in Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	62
3.5.3.1. İbn Kesîr'in Kunbül Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	69
3.5.3.2. İbn Kesîr'in Bezzî Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	70
3.5.3.2.1. Yâ'nın Vakfında ve Vaslında Subûtu	71
3.5.3.2.2. İstifham “ل”sinden Sonra Vakıfta Sekte “و”sinin Ziyadesi	71
3.5.4. Ebû Amr'ın Yezîdî Nakli İle Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	73
3.5.4.1. Vasılâda Yâ'ların Hazfı ve Sübutu	81
3.5.4.2. İdğâmı Misleyn ve İdğâm Mutekaribeyn Harflerini Okuyuşu	82
3.5.4.3. Ebû Amr'ın Dûrî Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	83
3.5.4.4. Ebû Amr'ın Sûsî Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	83
3.5.5. İbn Âmir'in Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	85
3.5.5.1. İbn Âmir'in İbn Zekvân Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	95
3.5.5.2. İbn Âmir'in Hişâm Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	98
3.5.6. Âsım'ın Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	99
3.5.6.1. Âsım'ın Ebû Bekir Şu'be Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	103
3.5.6.2. Âsım'ın Hafs Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	104
3.5.6.2.1. İzafet Yâ'sını Fethalı Okuduğu Yerler	105
3.5.7. Hamza'nın Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	106
3.5.7.1. İzafet Yâ'sının İskanı ile Teferrüd Ettiği Yerler	114
3.5.7.2. Vakfında Hemzenin Hafifletildiği Yerler	114
3.5.7.3. Hamza'nın Halef Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	115
3.5.7.4. Hamza'nın Hallâd Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	116
3.5.8. Kisâî'nin Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	117
3.5.8.1. Vakıfta Müenneslik 'و'sinin İmale ile Okuduğu Yerler	120
3.5.8.2. Kisai'nin Dûrî Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	122
3.5.8.3. Kisai'nin Ebu'l-Haris Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler	123
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	126
ÖZGEÇMİŞ	131

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.y	: Adı geçen yer
b.	: Bin, İbn (oğlu)
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicri
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İSAM	: İslâmî Araştırmalar Merkezi
md.	: Maddesi
m.	:Miladi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
sy.	:Sayı
thk.	:Tahkik eden/muhakkik
ts.	:Tarihsiz
vb.	: Ve benzerleri
v.dğr.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve sâir
V.k.f.	: Vakf
yay.	:Yayınları
yy.	: Yayın yılı

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Kur’ân-ı Kerîm lafızlarının eda keyfiyetlerini konu alan kırâat ilmi temelde bir rivayet ilmi olup Kur’ân kırâatine dair her bir hususiyetin bizzat rivayet yoluyla Hz. Peygambere dayanması kırâat ilminde esas kabul edilmiştir. Dolayısıyla rivayet ilminde kullanılan birçok kelime ve kavramın kırâat ilminde de kullanıldığı görülmektedir. Rivayet ilmine ait bir ıstılah olan “*infirâd/teferrüd*” kavramı da kırâat ilminde kullanılan kavramlardan biridir. Bununla birlikte bu kavramın kırâat ilminde kullanımı herhangi bir akademik çalışmaya konu edilmemiştir.

Kırâat başta olmak üzere hadis, tefsir, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı vb. ilimlerde temayüz etmiş ve bu ilimlere dair eserler yazmış olan Endülüslü âlim Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053), eserleri ve ufuk açıcı fikirleriyle kendinden sonraki dönemlerde etkili olan önemli bir kırâat âlimidir. Kırâat ilminin birçok konusuna dair yazdığı önemli eserler içerisinde *et-Tehzîb limâ teferrade bihî küllü vâhidin mine’l-kurrâi’s-seb’a* adlı eseri kırâat ilminde *infirâd* konusunun işlendiği nâdide eserlerden birisidir. Dânî eserinde Kırâat-ı seb’a imamlarının teferrüd ettikleri kırâatleri ele almaktadır. Bu eser de ülkemizde henüz herhangi bir akademik çalışmaya konu edilmemiştir.

Rivayet ilminin önemli bir konusu olan ve ülkemizdeki kırâat ilmi çalışmalarında henüz gündeme getirilmemiş olan *infirâd* kavramının kırâat ilmindeki kullanımının akademik düzeyde ele alınması, hem kırâat ilminin akademik çalışma alanına önemli katkı sağlayacak hem de bu alanla ilgili çalışma yapacak araştırmacılara yeni ufuklar açacaktır.

Bu nedenle biz, kırâat ilminde *infirâd* olgusunu, bu ilimde önemli bir yere sahip olan Ebû Amr ed-Dânî’nin *et-Tehzîb limâ teferrade bihî küllü vâhidin mine’l-kurrâi’s-seb’a* adlı eseri çerçevesinde ele alarak kırâat ilmine dair yapılacak olan akademik çalışmalara bir katkı sunacağımızı düşünüyoruz.

Böyle bir çalışma öncelikle Dânî’nin hayatının incelenmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca *infirâd* kavramının anlamının İslâmî ilimler terminolojisinde hangi manaya geldiğinin ortaya konması ve kırâat ilminde bu kavramın kullanım alanının tespit edilmesi

konunun doğru bir zeminde incelenmesini sağlayacaktır. Son olarak ilgili eserde Dâni'nin konuya yaklaşımını ortaya koymak bu çalışmadan beklenen sonucun ortaya çıkmasına imkân sağlayacaktır.

Bu çalışmada Dâni'nin *et-Tehzîb* adlı eseri çerçevesinde kırâat ilmi açısından *infrâd* olgusunu akademik bir üslupla ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu amaç doğrultusunda Kur'ân'ın inzalinden başlayarak kırâat ilminin geçirmiş olduğu tarihi süreç hakkında bilgi verilecek ve kırâat ilmi genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Bu, *infrâd* olgusunun tarihsel arka planının doğru anlaşılması açısından önemlidir.

Dâni'nin hayatının, eserlerinin incelenmesi, kırâat ilmindeki yerinin ortaya konması, yaşadığı tarihsel sürecin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda bütün bileşenleriyle ele alınması yapılan bu çalışmanın öneminin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda onun hayatının ve kırâat ilmindeki yerinin ortaya konması bu çalışmanın amaçlarından birini oluşturmaktadır.

Dâni'nin *et-Tehzîb* isimli eseri, Kırâat-ı seb'a imamlarının ve râvîlerinin teferrüd ettikleri kırâatleri tek tek alıp derleyen bir özelliğe sahiptir. Bu özelliğiyle eser kırâat alanında *infrâd* olgusuna ilişkin yazılmış az sayıdaki eserlerden birisidir. Tezimizde kaynak olarak inceleyeceğimiz bu eserin kırâat ilmi açısından tahlil edilmesi, içerik, kaynak ve üslup açısından değerlendirilmesi ve ana hatlarıyla tanıtılması da bu çalışmanın önemli hedeflerinden birisidir.

Çalışmanın en önemli hedeflerinden birisi de *infrâd* olgusunun etraflıca analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle *infrâd* kavramının dil açısından analizini yapmayı sonrasında rivayet ilminin ıstılahında bu kavramın ne anlama geldiğini bütün bileşenleriyle ortaya koymayı hedefliyoruz. Ayrıca bu kavramın kırâat ilmi başta olmak üzere diğer İslâmî ilimlerdeki kullanım alanlarını tespit etmeyi hedefliyoruz. Yine bu kavramın rivayet ilmindeki kullanımıyla kırâat ilmindeki kullanımı arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyarak kırâat ilminde *infrâd* olgusunu bütün yönleriyle ele almayı amaçlıyoruz.

Son olarak bu çalışmayla yedi kırâat imamı nezdinde onların *infrâd* ettikleri kırâatlerin tespit edilmesi sayesinde kırâat imamlarının tek kaldıkları kırâatler çerçevesinde onların kırâat tercihleri ve bu tercihleri etkileyen faktörler hakkında değerlendirme yapabilmeyi hedefliyoruz.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada sosyal bilimler alanında kullanılan bazı yöntemlere başvurduk. Şöyle ki Dâni'nin hayatının anlatılmasında ve *infirâd/teferriüd* konusunun anlatılmasında betimsel yöntemi kullandık. Yine Dâni'nin eserlerinin diğer kırâat kitapları veya *infirâd/teferriüd* kaynakları karşısındaki konumunu ortaya koyarken ya da onun görüşlerinin diğer kırâat âlimlerine göre değerlendirmesini yaparken karşılaştırma yöntemini kullandık. Ulaştığımız verileri değerlendirip analiz yaparak bir sonuca ulaşırken de analitik yöntemi kullandık. Bu çalışmamızda, akademik ve bilimsel araştırmalarda bulunması gereken objektiflik kriterine uygun hareket etmeye çalıştık.

Çalışmamızda öncelikle faydalanacağımız kaynaklara ilişkin verileri topladık. Bu aşamada çalışmamızın asıl kaynakları olan Dâni'nin söz konusu eseri başta olmak üzere kırâat ilminin klasik kaynaklarına ve bu alanda yapılmış güncel çalışmalara ulaştık. Gerek matbu kaynaklardan gerekse dijital ortamlarda bulunan kaynaklardan elde ettiğimiz verilerin tasnif ve tahlilinden sonra bunları yorumlayarak bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

3. Araştırmanın Kaynakları

Kırâat ilmini genel hatlarıyla ele alacağımız birinci bölümde Kur'ân ve kırâat tarihi konulu klasik kaynaklardan istifade edeceğiz. Burada Ebû Ubeyd (ö.224/838)'in *Fezâilü'l-Kur'ân*'ı, Dâni'nin (ö.444/1053) *el-Muknî fî marifeti mersûmi mesahifi'l-emsâr* isimli eserleri başta olmak üzere Zerkeşî'nin (ö.745/1344) *el-Burhân*'ı, Süyûtî'nin (ö.911/1505) *el-İtkân*'ı, Zürkânî'nin (ö.1122/1710) *Menâhilü'l-irfân*'ı gibi eserler kaynaklarımız arasındadır.

Dâni'nin hayatını anlatacağımız ikinci bölümle alakalı olarak klasik tabakat ve rical kaynakları başta olmak üzere özellikle kırâat âlimlerini konu alan tabakat kitaplarına müracaat edilmiştir. Burada özellikle Zehebî'nin (ö.748/1348) *Ma'rifetü kurrâi'l-kibâr*'ı ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö.833/1429) *Gâyetü'n-nihâye*'si bizim için önemli kaynaklar olacaktır.

İnfirâd kavramının tahlili için *Lisânü'l-Arab* ve *Tâcü'l-Arûs* gibi ansiklopedik Arap dili sözlüklerini, Halil b. Ahmed (ö.175/791)'in *Kitâbü'l-ayn*'ı Ezherî (ö.370/980)'nin *Tehzîbü'l-luğa*'sı başvuru kaynakları olacaktır. Bunların yanı sıra kelimenin ıstılahi

anlamını ortaya koymak için kırâat ilmi ıstılahına dair yazılmış kaynaklara müracaat edilecektir.

Dânî'nin *et-Tehzîb*'i başta olmak üzere diğer kırâat kitapları çalışmamızın ana kaynakları arasında yer almaktadır. Bunun yanında İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i ve Kastallânî'nin *Letâifü'l-işârât*'ı da kırâat ilmi konusunda önemli kaynaklarımızdan bazılarıdır.

Dânî'nin eseri tahlil edilirken kırâat ilminin verileri çerçevesinde tahlil edilecektir. Eserin içeriği, başlıkları, kaynakları diğer kırâat kaynaklarıyla mukayese edilerek kırâat ilmi açısından değerlendirilecektir.

Tezimizde hem Arapça hem de Türkçe kaynaklara yer vereceğiz. Bu çalışma esnasında Arapça ve Türkçe kaleme alınmış çok kıymetli eserleri inceleme fırsatı bulacağıma inanıyorum. Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri bir araya toplayıp, mevzuları sistematik bir şekilde ele alıp ortaya koymaya çalışacağız.

Dânî'nin, *et-Tehzîb* adlı eserini infırâd/teferrüd olgusu bağlamında ele alan herhangi bir akademik çalışma mevcut değildir. Bununla birlikte ulaşabildiğimiz kadarıyla Dâni'nin hayatının ve farklı eserlerinin konu edildiği bazı akademik çalışmalara değinmek istiyoruz.

Tezler:

Çetin, Abdurrahman, *Ebû Amr ed-Dâni Hayatı ve Eserleri ve Câmi'u'l-beyân*, 1980. (Doktora). Bu çalışma, konu başlığından da anlaşılacağı üzere kırâat ilmi alanında önemli bir yere sahip bulunan *Câmi'u'l-beyân* adlı eseri ön plana çıkarılarak Dâni'nin hayatını ve eserlerini incelemektedir.

Akdemir, Mustafa Atilla, *Addü'l-Ây ilmi ve Ebû Amr ed-Dâni'nin (ö. 444/1052) Kitabu'l-Beyan fî Addi Ayi'l-Kur'an adlı eserinin tanıtımı*, 1992. (Yüksek Lisans). Bu çalışmada Dâni'nin *Kitabu'l-Beyan fî Addi Ayi'l-Kur'an* adlı eseri çerçevesinde ulûmu'l-Kur'ân alanında önemli bir başlık olan Addü'l-Ây (ayetlerin sayısı) ilmi araştırma konusu edilmektedir.

Makaleler:

Çetin, Abdurrahman, "Ebu Amred-Dani ve Eserleri" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III. cilt, 3. sayı, 31-40. Sayfa, Bursa, 1991.

Önen, Hacı, "Ebu 'Amr ed-Dâni'ye Göre Yedi Harfin Anlamı" *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, VI. cilt, 11. sayı, 56-72. Sayfa, 2014.

Tezimizin ana konusuyla direkt olarak ilişkisi bulunmayan bu çalışmalar dışında başka bir akademik çalışma ise bildiğimiz kadarıyla mevcut değildir. Dolayısıyla çalışmamız bu alanla ilgili yapılacak ilk çalışma olup özgün bir nitelik arz etmektedir. Bu özelliği sebebiyle de alana önemli bir katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

4. Araştırmanın Kapsamı

Kaynak eser bağlamında infirâd/teferrüd olgusunu ve bu olgunun hadis vb. ilimlerdeki yerini, kırâat-ı seb'a olarak kırâat imamlarının teferrüd ettikleri her bir kırâatı tek tek ele alıp incelemeyi ve konuyla ilgili söz konusu eserini tanıtmayı, tahlil etmeyi ve bu ilme olan katkısını da ortaya koymayı hedefliyoruz. Dâni'nin hayatını, kırâat ilmindeki yerini tespit etmek, onun yapmış olduğu çalışmaları incelemek, yaşadığı dönemi ilmi açıdan ele almak ve tahlil etmek istiyoruz.

Ayrıca Kur'an'ın inzalinden başlayarak kırâat ilminin geçirmiş olduğu tarihi süreci gözden geçirerek tahlil edip, öncelikle kırâat ilminin esasını oluşturan kırâat imamlarına ilişkin, yapmış oldukları çalışmaların tespitini ve tahlilini yapıp, ardından Kur'an ayetlerinin yanlış anlamlara kaymadan doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlama ve anlam bütünlüğünü koruma noktasında yedi kırâat meselesinin önemini ortaya koyarak bu alana katkı sunmayı hedefliyoruz.

Kitabın içeriğinden anlaşılacağı üzere yedi kırâat içerisinde *infirâd/teferrüd* edilmiş kırâatleri tahlil edip kırâat imamlarının okuyuş özellikleri ve kaidelerini daha yakından inceleyeceğiz. *Infirâd/teferrüd* kavramlarının İslâmî ilimler içerisindeki yerini, hassaten kırâat ile ilgisini ortaya koyacağız. Tabiki biz tezimizde bu olgunun kırâatteki yerini değerlendirirken hadis ilmindeki *ferd* kavramı üzerinde yoğunlaşacağız. Bu konuda en detaylı bilgiyi hadis literatüründen elde edeceğimiz kesindir. Kırâat ilminde tarihsel sürece baktığımızda *infirâd/teferrüd* ile alakalı başka bir eser göremiyoruz. Bu bağlamda infirâd olgusunu Dâni'nin *Tehzîb* adlı eserinden yola çıkarak araştıracağız. Bundan dolayı tezimizin ağırlık noktası Dâni'nin bu eseri olacaktır.

Biz bu çalışmada infirâd konusunu ele alırken sadece Dâni'nin eseriyle yetinmedik. Ayrıca bu alanda günümüzde yapılan (kitap, tez, makale vs.) çalışmalardan da faydalandık.

BÖLÜM I

KIRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Kırâat İlmî

İslami ilimler içerisinde ortaya çıkışı ve önemi bakımından önceliğe sahip olan kırâat ilminin doğuşu ve temelleri Kur'an'ın ilk nüzulü günlerine kadar gider.¹Hz. Osman, Kur'an'ın doğru yazımına ve istinsahına olduğu kadar doğru okunmasına da önem vermiş; Kur'an nüshalarını Mekke, Kûfe, Basra ve Dimaşk gibi merkezlere gönderirken bunları doğru okuma ve okutma yeterliliğine sahip kârilere de yollamıştır. Gerek bu ilk dönem kârilere gerekse onların talebeleri sağlam bir isnadla Resûl-i Ekrem'e ulaşan kırâat tercihlerini ve bunların usullerini şifahî nakille birlikte yazıya da geçirmeye başlamış, böylece muhtelif tarzda kırâat kitapları da ortaya çıkmıştır.²Bu tarihten günümüze kadar kırâat ilminin doğuşu ve serencamı başlamıştır. İslâm ilimler tarihi bakımından kırâatin Resûl-i Ekrem ve sahabe dönemindeki durumu çok önemlidir. Bu dönemin anlaşılması için kırâat ilminin geneli hakkında bir bilgi verecektir.

1.1.1. Kırâatin Tanımı, Konusu ve Gayesi

Kırâat lügatte “okumak, tilavet etmek, telaffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilavet etme” anlamında ise isimdir. Aynı kökün *Kur'ân* şeklinde gelen masdarı da kırâat ile eş anlamlıdır.³ Kırâat kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamakla birlikte “tilavet” manasını veren fiil kalıplarında ve masdar olarak (Kur'ân'da) birçok yerde geçer. el-A'râf 7/ 204; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 7/14,45, 106; el-Kıyâme 75/17, el-İnşikâk 84/2, el-Alak 96/1, 3 gibi ayetler buna örnek olarak verilebilir. Kur'ân ilimleri terimi olarak kırâat, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Ragıb el-İsfahânî (ö.

¹ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftahü's-sa'âde ve misbâhü's-siyâde fî mevzûâtî'l-'ulûm* (nşr. Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr Kâmil el-Bekrî), I-III, Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, Kâhire 1968, I, s. 68-69.

² Abdulhamid Birişik, “Ulûmü'l-Kur'an”, *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 132-133 (132-135).

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “kre” md. Dâru Sâdır, Beyrut, trs.

V/XI. yy ilk çeyreği), “Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir.”⁴ Taşköprizade (ö. m.1561), “Mütevâtir ihtilaf vecihleri bakımından Allah kelimeleri olan Kur’ân-ı Kerîm’in nazmının şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır”⁵ diye tarif eder. İbnü’l-Cezerî(ö. 833/1429)’nin, “Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvîlerine nispet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir”⁶ şeklindeki tanımı daha kapsayıcıdır. Ayrıca kırâat imamlarından her birinin tercih ettiği okuyuşlar için de kırâat terimi kullanılmıştır: Nâfi‘ kırâati, Âsım kırâati gibi. Harf kelimesi de ilk dönemlerde kırâat yerine kullanılmıştır.⁷

Hiç şüphesiz Kur’ân’ın Peygamber zamanından günümüze kadar gelen bir serencâmı vardır. Vahiy getiren meleğin Alak sûresinin ilk ayetlerini nasıl okuduğunu bilemiyor isek de Kur’ân’a özgü bir okumanın varlığından söz edebiliriz. Kırâatin konusu itibariyle yedi harf ruhsatının verilmesi lehçe farklılıklarının mevcudiyeti, o günden bugüne kırâat merkezli tartışmaların olması, zamanla farklı dönemler geçiren kırâat merkezli çalışmaların inişli çıkışlı olması ve günümüze kadar kırâat ilminin popüleritesini kaybetmeden devam etmesi onun önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kırâat ilmiyle ilgili ana konulardan biri olan ve okumayı kolaylaştırmayı amaçlayan “yedi harf” ruhsatı kırâat farklılıklarının önemli bir dayanağı olmuştur. Sahabe, Resul-i Ekrem’in vefatından sonra da Kur’ân kırâatine önem vermiş. Farklı okuyuşları ve ilgili rivâyetleri muhafaza etmiştir. Abdulfettâh el-Kâdî’nin kitabına aldığı tarif kırâat ilminin konusunu gayesini şumullü bir şekilde izah eder: *kendisiyle Kur’ân kelimelerinin nasıl telaffuz edileceğini ve edâ yollarını ihtilaf ve ittîfak sûretlerinden biri ile ve her vechi nakledene isnad ederek bilmektir.*⁸

Kırâat ilminin önemli konularından biri de sahih ve mütevâtirlik meselesidir. Resûl-i Ekrem’e kadar ulaşan muttasıl bir senede sahip olan, bir vecih ile de olsa Arap diline uygun düşen ve Hz. Osmân’ın çoğalttığı Mushaflardan birine ihtimalli olarak dahi uyan⁹ her bir kırâatin sahih olduğu görüşü hâkimdir. En başından sonuna kadar kırâat ilminin

⁴ Râğib el-İsfahânî, *Müfredâtü’l-elfâzî’l-Kur’ân* (nşr. Safvan Adnan Dâvûdi), Dârü’l-Kalem, Dimaşk 1992, “kre” md.

⁵ Taşköprizade, Ahmed Efendi, *Miftâhü’s-sa’âde*, II, s. 6.

⁶ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukriîn ve mürşidü’t-tâlibîn*, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, ys, 1999, s. 3.

⁷ Mekki b. Ebû Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne ‘an me’âni’l-kırâât* (nşr. Muhyiddin Ramazan), Dârü’l-Me’mûn li’t-Türâs, Dimaşk 1399/1979, s. 71.

⁸ Abdulfettâh el-Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhire*, Dârü’s-Selâm, Kâhire 1324/2004, s. 5.

⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-‘Aşr*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2006, I, 15.

gayesi İbnü'l-Cezerî'nin kırâat tarifinde mevcuttur: “Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nispet etmek sûretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.”¹⁰

1.1.2. Kırâat İlminin Tarihsel Seyri

Burada nüzul döneminde ortaya çıkan kırâatlerin nüzul sonrasında nasıl bir tarihsel seyrir içerisinde olduğunun kısaca tahlilini yapacağız. Tabi ki İslâmî ilimler bakımından kırâat ilminin en önemli dönemi Hz. Peygamber ve sahabe dönemidir. Bu dönemlerin anlaşılması kırâat ilminin geneli hakkında geniş bir tahlil imkânı verecektir.

1.1.2.1. Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi

Kırâat ilminin Kur’ân’ın nüzulüyle başladığını zikretmiştik. Hz. Peygamber kendisine nâzil olan âyetleri, ona öğretildiği şekilde büyük bir özenle okuyor ve ashâbına öğretiyordu. Onun okuyuşuna şahit olan veya ondan bizzat okuyan ashâb, bu okuyuşları muhafaza ederek başkalarına naklediyordu. Bu dikkat ve özen kaynağını Kur’ân’dan almaktaydı. Zira Kur’ân ağır ağır ve dikkatlice okumak anlamına gelen ve Mekkî sûrelerde geçen “tertîl” kelimesinin yer aldığı âyetler,¹¹ bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. Bu âyetlerin kırâat ilminin bir ilim olarak Kur’ân’a dayandığını gösterdiği de düşünülebilir. Hz. Peygamber Kur’ân’ı talim ve tebliğ vazifesinin gereği olarak işitenin rahatça anlayabileceği bir tarzda ağır ağır okurdu ve çoğunlukla her bir âyet sonunda vakfederdi.¹² Hz. Peygamber ashâbı güzel okumaya teşvik ederdi. Hz. Âişe’den rivayette: “Kur’ân’da mâhir olan kimse, sefere (sevimli ve kıymetli melekler) ile beraber olacaktır. Kur’ân’ı kekeleyerek zorlukla okuyana ise iki sevap vardır.”¹³ Buyrulmaktadır. Hz. Peygamber sahabenin güzel okuyanlarını da bizzat zikretmiştir. Yine Hz. Peygamber döneminde Kur’ân’ın doğru okunması ve korunması konusundaki meşhur hadiselerden biri de

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, s. 3.

¹¹ el-Furkân 25/32; el-Müzzemmil 73/4; el-İsrâ 17/106.

¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Şerheden: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Meârif, Kâhire 1375/1956, VI, 288, 302.

¹³ Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000, s. 34, 798.

Ramazan ayında gerçekleşen arzadır. Bu arza Hz. Peygamberin vefat senesinde iki defa gerçekleşmiştir. Cebrâîl'in Hz. Peygamberle karşılıklı Kur'ân'ı okuması olayına arza denmektedir. Kırâat ilminin netâmeli konularından biri olan yedi harf meselesidir. Bizzat Hz. Peygamber tarafından bu ruhsat verilmiştir. Sosyo-kültürel sebepler İslâm'ın yayılması farklı bölgelere ulaştırılması gibi durumlar bunu gerekli kılmıştır. Lakin Kur'ân'da yedi harf mevzu geçmez. Biz bunu Resûl-i Ekrem'den ve sahabeden öğreniyoruz. Bir hadiste: *"Cebrâîl bana Kur'ân'ı bir harf üzere okutmaktaydı. Bunun üzerine ona başvurdum. Ondan artırmasını her istediğimde o bana artırıyordu. Yedi harfe çıkıncaya kadar bu böyle devam etti."*¹⁴

Sahabe, cahiliye döneminde İslâm'ı kabul edip sınıf renk ayırt etmeksizin birbirlerine sınımsız tutunmuşlar ve İslâm'ı ölümü pahasına yaşamışlar. Şüphesiz bunun kaynağı Peygamber ve Kur'ân'dı. Sahabe Kur'ân'ı dinliyor yaşıyor hıfz ediyordu. Gün geçtikçe hafızların sayısı arttı. Peygamberin vefatından sonra sahabe Kur'ân hıfzına daha fazla ağırlık verdi. Kısa zaman içinde Kur'ân'ı ezberleyenler arttı. Tabi ki Kur'ân'ın cem'i meselesi kırâat ilminin önemli konularından biridir. Bu önemli görev ilk halife Ebubekir'e nasip olmuştur. Mushaf kavramını buradan başlayarak görmekteyiz. Bu görevle Zeyd b. Sabit vazifelendirilmiştir.¹⁵ Ashaba haber gönderilmiş, yanında Kur'ân nüshaları ve parçaları olanların iki adil şahitle birlikte kurulan heyete getirmeleri istenmiştir.¹⁶ Heyet son arzayı dikkate alarak kontrol etmiş ve yazmışlardır. Hz. Ebu Bekir'in girişimi, Kur'ân hakkında ileride ortaya çıkması muhtemel önemli bir ihtilâfı ve fitneyi bertaraf etmiştir. Bu vazifeyi Hz. Osman, halifeliği döneminde ele alıp son noktayı koymuş ve literatürde Kur'ân kırâatinin sahihliği hususunda, Resm-i Mushaf olarak bilinen Hz. Osman Mushaflarında yazılı olan metne uygunluk, ölçüt olarak kabul edilmiştir. Bu nüsha değişik İslâm bölgelerine gönderilmiştir. Mushafta birliğin sağlanmasıyla, ümmet içerisinde baş gösteren sıkıntılar ortadan kaldırılmıştır. Mushafların gönderildiği bölgelerde kırâat ilmi merkezleri kurulmuş kırâat âlimlerinin çoğunun tâbiûn neslinden olması ve kırâat ilmine

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 263-264, 313.

¹⁵ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhim, el-Câmiu's-Sahîh (el-Kütübü's-Sitte ve Şürûhuha), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 3, 4, Tefsir, 9/20, Ahkâm, 37.

¹⁶ ez-Zürkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Fevâz Ahmed Zemerli) I-II, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1417/1996, I, s. 245.

dair ilk eserlerin de bu dönemde görülmesi ilmin kısa bir zaman içinde aldığı mesâfeyi göstermektedir.¹⁷

1.1.2.2. İbn Mücâhid'e Kırâat İlmî

Belli kırâat tercihlerinin öne çıkmasıyla sonuçlanan ihtiyar sürecinin ardından bu tercihlerin tedvin edildiği yeni bir döneme gidilmiştir. Kırâat tercihlerinin kayda geçirildiği bu döneme “kırâat ihtiyarlarının tedvin süreci” (bir kırâat veçhinin birinin diğerinden mukaddem tutulması) denilmiştir.¹⁸ Kendisine neden kendi şahsıyla anılan bir kırâat ihtiyarında bulunmadığı sorulan İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) şu sözleri ihtiyâr sürecinden ihtiyârların tedvini sürecine geçildiğini net bir şekilde ifade ediyor:

“Şu an itibariyle biz, bizden sonrakilerin okuyacağı/esas alacağı bir harf ihtiyârında bulunmaktan ziyade, bizden önceki kurranın üzerinde bulundukları şeyi (ihtiyârları) muhafaza hususunda gayrete daha çok muhtacız.”¹⁹

Onun bu şekilde konuşmasının sebepleri arasında, İbn Mücâhid öncesi dönemde, kırâatlerin mezhepsel faaliyetler için araçsallaştırılması yer almaktadır. İbnü'l-Cezerî, mezhepsel reflekslerin kırâat tercihlerinin tedvini yönündeki çalışmaları tetiklediğini belirtmiş ve şöyle demiştir:

“Bunlar gerçekleşince Müslümanlar, Kur'ân çalışmalarında sika imamların kırâatleri (ihtiyârları) üzerinde birleşmeyi (icma) uygun gördüler; bunun için de Mushaf gönderilen her bir şehirden sika olan, nakle sadakati, dindarlığı ve ilmî yetkinliği ile meşhur olmuş, ömrünü kırâat okumaya ve okutmaya vermiş ve bu şekilde tanınmış olan, nakillerinde hakikatten ayrılmamış, okudukları ve rivayet vecihleri itibariyle sika/sağlam oldukları ve okuttukları kırâate vâkıf oldukları hususunda bulundukları bölgenin ahalisinin fikir birliği ettiği imamları seçtiler.”²⁰

¹⁷ Bkz. İlk dönem eserleri ve Arap dünyasındaki çalışmalar açısından kıraat ilmi ile ilgili çok geniş bir liste verilmiştir. Bkz. ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'âslî v.dğr.), I-IV, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1415/1994, s. I, 428-465.

¹⁸ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, Otto yay. Bursa 2016, s. 48.

¹⁹ Zehebî Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr'ala't-Tabakâti ve'l-'Asâr*, (nşr. Tayyar Altıkulaç), İstanbul 1416/1995, II, s. 537.

²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Muncidu'l-Mukri'in*, s. 96-97.

İbn Mücâhid öncesi dönemde, ihtiyarları tedvin yönünde çalışmaları ile tanınan âlimlerin bazılarının aynı zamanda birer ihtiyâr sahibi olması, ihtiyârların tedvin edilmesi yönündeki çalışmaların yapıldığı dönemde, ihtiyâr faaliyetlerinin sona ermediğini, aksine devam ettiğini göstermektedir.

İhtiyârların tedvini yönünde çalışmalarda bulunan âlimlerin başında kaynaklarımızda genellikle şu isimlerin zikri geçmektedir: Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö.224),²¹ Ebû Hâtım es-Sicistânî (ö. 255/869), Ahmed b. Cubeyr el-‘Antâkî (ö.258), İsmâ’îl el-Kâdî b. İshâk el-Ezdî (ö. 282/895), Taberî (ö.310/923), Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer ed-Dâcûnî (ö. 324/936) ve Ebû Bekr İbn Mucâhid.²²

İhtiyar derleme faaliyetleriyle ilgili açıklamalara geçmeden önce bazı kaynaklarda, İbn Mücâhid’in eserinde yedi ihtiyara yer vermesinin ortaya çıkardığı fikir karmaşası ve hadislerde geçen yedi harfin yedi kırâat olarak anlaşılması gibi hatalı anlayışları yok etmeye yönelik açıklamalar göze çarpmaktadır.

İbnü’l-Cezerî’nin ifadelerine göre üçüncü asırda gedik genişlemiş zapt azalmıştır. Oysa bu asırda en çok Kur’ân ve sünnete dair ilmi çalışmalar yapılmakta idi. İleri gelen âlimlerden bazıları kırâatlerin kayıt altına alınmasına girişmiştir. Kırâatleri derleyen ilk kayda değer âlim, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam olmuştur. Eseri *el-Kırâât* adıyla anılmıştır. Bilindiği kadarıyla o, içinde bu yedi kurrânın da bulunduğu yirmi beş kari belirlemiştir.²³ Bu arada Ebû Ubeyd belli başlı ihtiyarları derlemekle yetinmemiş, kendisi de bir ihtiyarda bulunmuştur. Nitekim bazı kaynaklarda onun ihtiyarında yer verdiği vecihlere dair bilgiler göze çarpmaktadır.²⁴

İhtiyarları derleme yönünde çalışma yapan başka bir âlim de Maliki mezhebinin ileri gelenlerinden, el-Kâdî İsmail b. İshâk el- Mâlikî’dir (ö. 267/881). Irak bölgesinde Maliki mezhebinin tanınmasına öncülük etmiş olan,²⁵ aynı zamanda Kâlûn’un da talebesi olan bu zat, eserinde aralarında meşhur yedi kurrânın da bulunduğu yirmi kurraya yer

²¹ Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü’l-Kur’ân ve meâlimüh ve âdâbuh*, nşr. Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayâtî, Mağrib, 1415/1995.

²² Suyûtî, Ebû’l Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Hadîs yay. Kâhire 2004, II, s. 481.

²³ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, I, s. 33-34.

²⁴ Bkz. İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 78.

²⁵ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü’l-muzheb fî ma’rifeti ‘ayâni’l-mezheb*, nşr. Abdusselâm et-Tedmûrî, Beyrut 1413/1993, XIX, s. 39.

vermiştir.²⁶ İbn Cerir et-Taberî ise eserinde yirmi küsur kurrayı derleme yoluna gitmiştir.²⁷ Kaynaklarda Taberî'nin, meşhur yedi ihtiyara ilave olarak on beş ihtiyara daha yer verdiği bilgisi geçmektedir. Bu bilgi Taberî'nin eserinde yirmi iki ihtiyara yer verdiğini ve meşhur yedi ihtiyarı da gözden geçirdiğini göstermektedir. İbnü'l-Cezerî, Taberî'ye ait bu eseri *el-Câmi'* olarak aktarır.²⁸

İbn Mücâhid öncesi belli başlı ihtiyarları ele alan öncü eserlerle ilgili özet açıklamalarımızı sonlandırırken şunu ifade etmek gerekir ki maalesef bu eserlerden hiçbiri günümüze kadar ulaşmamıştır, bu yönüyle onlar kırâat halkalarının en önemli kaybını oluşturmaktadır. Kırâat alanının ilk müellefatını oluşturmaları hasebiyle büyük önemi haiz olmalarının da ötesinde âlimlerin bu eserlerden ısrarla bahsetmeleri ve onların ilmi değeri hakkında övgü dolu açıklamalarda bulunmaları, bu eserlerin kaybı ile ne denli büyük bir değerden mahrum kaldığımızı gözler önüne sermektedir. Hele hele Ebû Ubeyd ve Taberî'nin eseriyle ilgili kaybın ne denli önemli olduğu âlimler tarafından gözler önüne serilmektedir. Birçok kırâat âlimi şöyle demişlerdir: kırâate dair bir inceleme yapmak istediğinizde bu iki kitabı esas alınız.²⁹

1.1.2.3. İbn Mücâhid-İbnü'l-Cezerî Arası Dönem

İbn Mücâhid'in *Kitabu's-seb'a fi'l-kırâât* adlı eseri sonraki dönem kırâat çalışmalarının şekillenmesine büyük etkide bulunmuştur. Bunun iki yönlü bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. İlki İbn Mücâhid'in izinden giden ve onun eserinde yer verdiği ihtiyarları esas alan çalışmaların telifi şeklinde vücut bulmuştur. Zira pek çok âlim İbn Mücâhid'i takip etmiş ve *Kitabu's seb'a*'sının münderecatını oluşturan yedi kırâati içeren eserler kaleme almışlardır.³⁰

İlerleyen süreçte kırâat çalışmalarının önemli merkezlerinden biri haline gelen Endülüs kırâat çalışmaları da yedi kırâat etrafında şekillenmiştir (ki Dâni de Endülüslü bir âlimdi). Dolayısıyla Endülüs İbn Mücâhid çizgisinde ilerlemiştir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'in

²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, s. 34.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, s. 34.

²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, s. 37.

²⁹ Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *el-Avâsim mine'l-kavâsim*, nşr. Ammâr et-Tâlibî, Kâhire, ts. s. 362.

³⁰ Örneğin bkz. Ebû Amr ed-Dâni, *et-Teyâsir fi'l-kırâati's-seb'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.ve *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'*, TDV. Ankara, 1999.

başında verdiği, tarik ahzinde bulunduğu veya eserin içeriğini oluştururken yararlandığı kaynakları icmalî olarak zikretmiştir.³¹ Bu eserlerin bir bölümü yedi kırâatı esas alan, dolayısıyla İbn Mücâhid çizgisinde giden eserlerdir. İbnü'l-Cezerî, kırâatleri yedi ile sınırlamayı ilk gerçekleştiren kişidir, der İbn Mücâhid için.³²

İbnü'l-Cezerî'nin kaynakları arasında yedi kırâatî konu edinen eserlerin büyük bölümünün Endülüs kurrâsının kaleminden çıktığı görülmektedir.³³ İbn Mücâhid sonrasında yedi kırâate dair eser verenlerin Endülüs'le bir biçimde bağlantılarının olduğunu söyleyebiliriz. Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'* isimli eserinde beş yüzden fazla rivayet ve tarîke yer verip yedi ihtiyarın dışına çıkmaması,³⁴ Endülüslü âlimlerin İbn Mücâhid'in çizgisinden gitme hassasiyetinin bir göstergesidir.

Buna sebep, Endülüs coğrafyasının kırâatle tanışmasını sağlayan Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Meâfirî et-Talemenkî'nin (ö. 429/1037) İbn Mücâhid çizgisinde gitmiş olmasıdır. Nitekim Mısır'da kırâat eğitimi aldıktan sonra memleketine dönen Talemenkî, *er-Ravdafi'l-kırâati's-seb'* isimli eseriyle Endülüs bölgesine önemli etkide bulunmuştur. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045),³⁵ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053)³⁶ gibi ileri gelen Endülüs kurrâsının çalışmalarına baktığımızda çalışmaların yedi kırâat ekseninde oluşmasında Talemenkî'nin Endülüs kırâat çalışmalarına ciddi bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Her şeyden önce kırâat alanında Endülüs bölgesinin bu denli öne çıkmasının sebep veya sebeplerinin bir kısmını özetlemek yararlı olacaktır. İbnü'l-Cezerî bu sebepleri sayarken İslâm dünyasının doğusu ve acem bölgelerindeki birçok bölgede kırâat âlimlerinin öldürülmesi dolayısıyla kırâat çalışmalarının kesintiye uğraması Endülüs'ü ve oradaki kırâat çalışmalarını ön plana çıkarmıştır.³⁷

³¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, s. 1-30.

³² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, s. 34.

³³ Bkz. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyâr fi'l-kırâati's-seb'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005 ve *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'*, TDV, Ankara, 1999.

³⁴ Bu eser hakkında bkz. M. Kemal Atik, "Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'ul Beyân fi'l Kırâati's Seb'*", *DİA*, İstanbul 1993, VII, s. 104-105.

³⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *et-Tehzîb fi'l-kırâati's-seb'* (nşr. Cemaleddin Muhammed Şeref), Ma'hedü'l-Mahtutati'l-Arabiyye. Kâhire 1985.

³⁶ Ebû Amr ed-Dânî, *et-Tehzîb limâ teferrade bihî küllü vâhidin mine'l-kurrâi's-seb'a* (thk. Hatem Salih), Dâr'ü-Ninava, Bağdad 2005.

³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Müncidu'l-mukrîn*, s.178.

1.1.2.3. İbnü'l-Cezerî Sonrası Dönem

İbnü'l-Cezerî, kırâat ilminde temâyüz etmiş en önemli simalardan biridir. Önemli bir şahsiyet olmasını sağlayan hususların başında belirli kaynaklarla yetinmeyip kendisinden önceki telifâtı derinlemesine incelemesi ve kaynakları taraması ve ciddi bir kırâat birikimine sahip olması gelmektedir. Biz bu bilgiyi İbnü'l-Cezerî'nin, *en-Neşr*'inin girişinden öğreniyoruz. Kaynak listesi olarak yüzü aşkın kaynaktan istifade ettiği ve aktarımda bulunduğunu görebiliyoruz.³⁸

İbnü'l-Cezerî'nin Anadolu'da aşıladığı kırâat ilgisi sonraki dönemlerde de devam etmiştir. *en-Neşr* ve *Tayyibe* merkezli tahrirat çalışmalarında öne çıkan isimlerden Yûsuf Efendizade (ö. 1167/1153)³⁹, Abdullah b. Muhammed el-Amasi, Kettanizade Muhammed en-Naimi Efendi⁴⁰ gibi âlimlerin Anadolu'da yetişmiş olması söz konusu ilginin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Keza Kanuni Sultan Süleyman'ın daveti üzerine Ahmed el-Mesyerî'nin (ö. 1006/1597), yaklaşık bir asır sonra Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın daveti üzerine de Ali el-Mansurî'nin (ö. 1134/1721)⁴¹ İstanbul'a gelişlerinin ardından iyice canlanan Anadolu'daki kırâat çalışmaları, Mesyerî'nin kurucusu olduğu İstanbul tariki ile Mansurî'nin kurucusu olduğu Mısır tariki çerçevesinde devam etmiştir. İstanbul tariki çerçevesinde Yûsuf Efendizade'ye nispet edilen İtilaf mesleği ile Ahmet eş-Sufî'ye nispet edilen Sufî mesleği, Mısır tariki çerçevesinde ise Kettanizâde Muhammed'e nispet edilen Mütkın mesleği ve Şeyh Ata'ullah en-Necib'e nispet edilen Ataullah mesleği olmak üzere birtakım meslekler vücuda gelmiştir. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'daki kırâat çalışmaları bu tarik ve mesleklere dayalı olarak sürmüştür.⁴²

1.1.3. Kırâat Tasnifleri

³⁸ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I-II

³⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, ts. I, s. 471.

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 331.

⁴¹ Muhammed Emin Efendi, b. Abdullah b. Muhammed Sâlih, *Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-irfân*, Matbaat'ı-Ale el-Müstahkem İstanbul 1853, s. 6-8.

⁴² Mustafa Atilla Akdemir, "Harput Ulemasından Hâmid b. Abdulfettâh el Pâluvî ve Zübdeti'l-İrfân Adlı Eseri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 2015, s. 437-439.

Tarihsel seyrinden günümüze kıraat ilminde kıraat tasniflerinde çeşitlilikler olmuştur. Bunları başlıklar halinde zikredeceğiz.

1.1.3.1. Yedi Kırâat (Kırâat-ı Seb‘a)

Yedili kırâat tasnifini her ne kadar İbn Mücâhid ortaya koymuş ise de onu yüzyıllar boyunca eğitimin bir parçası haline getirerek tüm dünyaya yayan Endülüslü âlimlerdir. Kırâat ilmini Mağrib ve Endülüs’e ilk defa *er-Ravda* eserinin müellifi Ahmed b. Muhammed et-Talemenkî el-Me‘âfirî, hicri üçüncü yüzyılın sonlarında sokmuştur.⁴³ İlme büyük değer verilen Endülüs bölgesi zamanla kırâat ilminin en önemli merkezi haline gelmiştir. Endülüs kırâat âlimleri arasında Mekki b. Ebû Tâlib el-Kaysî, Ebû Amr ed-Dânî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Firruh b. Halef er-Ruaynî (ö. 590/1194) adını özellikle anmamız gerekmektedir. Çünkü bunlardan birincisi özellikle işin teorisyenliğini yaparken, diğer ikisi yedi kırâati dini ilimler tahsilinin bir parçası haline getirmiştir.

Endülüslü olan ve Şatıbî, Dâni’nin meşhur eseri *et-Teysir*’i kolay ezberlenmesi için özet bir biçimde *Hırzu’l-emânî* ve *vechu’t-tehânî* adıyla şiir dilinde ifade etmiştir.⁴⁴ eş-Şâtıbiyye diye bilinen manzum eser kırâat-i seb‘a eğitiminde en temel kitap derecesine yükselmiştir. Ebu Muhammed eş-Şâtıbî 538 yılının sonlarına doğru Şatıba’da dünyaya geldi. Buradaki hocalardan kırâat ve hadis okudu, ardından yakın bir şehir olan Belensiya’ya gitti. Burada kırâatleri ve *et-Teysir*’i hafızasından Ebu’l Hasan el-Huzeyl’e arz etti. Ebu Amr ed-Dânî’nin günümüze intikal etmeyen *tabakâtu’l-kurrâ*’sını da Ebû Huzeyl’den dinledi. Şâtıbî daha sonradan hacca gitti ve bu dönemde bulunduğu seyahatlerde dönemin önde gelen muhaddis, kurra ve âlimlerden dersler okudu, rivayetlerden bulundu. Hac sonrası Mısır’a gelen Şâtıbî burasını kendisine vatan edindi ve vefatına kadar burada kaldı. Döneminde Mısır bölgesinde kırâat ilminin başı idi. Çok sayıda talebe yetiştirdi ve yedi kırâatle ilgili kaideleri çok sayıda insan tarafından ezberlendi. Bu yolla yedi kırâat bütün İslâm dünyasına yayıldı.⁴⁵

1.1.3.2. On Kırâat (Kırâat-ı Aşere)

⁴³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 34.

⁴⁴ Suyûtî, *el-İtkan*, I, s. 215.

⁴⁵ Ebu’l-Fida el-Hafız b. Kesir ed-Dimeşki, *el-Bidaye ve’n-nihaye*, Dâru’l-Meârif, Beyrut 1966, XIII, s. 10.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/992) *el-Ğaye fi'l-kırâati'l-aşr* adlı eseriyle kırâat-ı aşere tasnifini ortaya oyan ilk âlim olmuştur. Onlu tasnifin(aşere) yaygınlaşıp yedili sisteme alternatif olacak tarzda öğretim müfredatına girmesinde en büyük pay tartışmasız bir şekilde İbnü'l-Cezerî'ye aittir.⁴⁶ O ilk dönemlerden telif edilen eserlerin birçoğunda adları ve rivayetleri yer almakla birlikte sahih kırâatler sınıflaması içerisinde yer almayan Ebû Cafer el-Kârî (ö. 130/747-48) Yakup el-Hadramî (ö. 205/821) ve Halef b. Hişâm (ö. 229/844) kırâatlerini de sahih kırâatler kategorisi içerisine sokarak bu ilmi zenginleştirmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin tercihi kabul görmüş ve seyahatlerinin de etkisiyle Mısır, Osmanlı coğrafyası, Orta Asya ve İran'da bu tercihe göre Kur'ân kırâati talimi yapılarak Seb'anın yerini büyük ölçüde Aşere almıştır. Aşerenin içinde Seb'anın zaten yer alması bu tasnife yönelik herhangi bir tepkinin meydana gelmemesindeki en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde icazet geleneğindeki isnad zincirinde İbnü'l-Cezerî'nin buluşma noktası olması bundan olsa gerektir. Endülüs'ün kaybedilmesi Müslümanlar için de büyük bir kayıp olmuş ve bu ilim artık bazı Kuzey Afrika bölgeleri, Orta Doğu ve Anadolu sınırları içerisinde varlığını devam ettirmiştir.

İbnü'l-Cezerî'den sonra bu çapta bir kırâatâlimi yetişmemişse de onun usullerini ortaya koyduğu aşere tariki üzere kırâat eğitimi günümüze kadar hayatiyetini sürdürmüştür. Onlu tasnifin yaygınlaşmasını sağlayan İbnü'l-Cezerî'nin ilmi hayatının ve faaliyetlerinin tanınması bu tasnifin yaygınlaşma sebeplerini de ortaya ya çıkaracaktır.⁴⁷

1.1.3.3. On dört Kırâat (Kırâat-ı Erbaate Aşer)

Geleneksel sınıflandırmanın devamı niteliğinde olup sıhhat şartlarını taşıyıp taşımadıklarına bakılmaksızın bazı ilk dönem kırâat âlimlerinin okuyuşları da sınıflandırılmıştır. Aslında şaz kırâatleri toplayan kitapların tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Ancak bu çalışmalar bir tasnif oluşturmak maksadıyla bunlara yer verilmediği için şaz kırâatler kitaplar içerisinde dağınık şekilde kalmıştır. Mesela İbn Haleveyh (ö.370/980) kendisine şaz kırâat olarak nispet edilen kırâat âlimlerinden bir veya

⁴⁶ Bakınız, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-'Aşr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.

⁴⁷ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *DİA*, İstanbul 1999, s. 533.

birkaçını tanıtmıştır. Şaz kırâatlerden bazılarını belli bir sistem dairesinde bir araya getirme konusunda ilk adımı atanlardan biri İbnü'l-Cezerî olmuştur. İbn Muhaysın (ö. 123/741)'ın kırâati daha önce Ebû Abdullah Ahmed b. Ebû Ömer el-Enderâbî tarafından Halef b. Hişâm'ın kırâati çıkarılarak Aşere içine dâhil edilmiştir.⁴⁸

Ancak onun tasnifi kabul görmediği için İbn Muhaysın'ın kırâati sahih kırâatler kategorisine girmemiştir. Kastallânî ve Bennâ (ö. 1117/1705) da Yezîdî kırâatini meşhur on kırâate eklemiş ve böylece on dört tasnif oluşmuştur. Ancak bunların hiçbirisi Kastallânî'nin çalışması kadar yaygınlık kazanmamıştır.

Kırâat sınıflandırılması içerisinde on dörtlü tasnifi ilk defa ortaya koyanın Kastallânî olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹ Onu takriben iki asır sonra Bennâ takip etmiş, böylece on dört kırâat dendiğinde aşereye eklenen İbn Muhaysın, Hasan-ı Basrî, Yezîdî ve Ameş isimleri olmuştur. İbn Hâleveyh, İbn Cinnî, İbnü'l-Cündî ve İbnü'l-Cezerî gibi meşhur kırâat ve dil bilgisi âlimleri eserlerinde bunlardan birini veya daha fazlasını tanıtmış ve kırâat örneklerine yer vermişlerdir.⁵⁰ Ancak bu dört kırâat bazı durumlarda sıhhat şartlarından birini ya da birkaçını taşıması bazı durumlarda ise şöhret bulmaması hasebiyle terk edilmiştir.

⁴⁸ Ebû Abdullah Ahmed b. Ebû Ömer el-Enderabi, *Kırââtü'l-kurrâi'l-marûfîn*, nşr. Ahmed Nasîf el-Cenâbî, Beyrut 1985, s. 28

⁴⁹ Bkz. Kastallani, *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâât*, Medine, 1434.

⁵⁰ Abdulhamid Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2004, s. 98-99.

BÖLÜM II

EBÛ AMR OSMÂN B. SAÎD ED-DÂNÎ VE *ET-TEHZÎB LÎMÂ TEFERRADE BÎHÎ KÜLLÛ VÂHİDİN MÎNE'L-KURRÂÎ'S-SEB'Â* ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

2.1. Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî'nin Hayatı ve Eserleri

Dânî, 371/981 yılında -müellif bu tarihi babasından duyduğunu dile getirmiştir- Kurtuba'da doğdu.⁵¹ Uzun müddet Belensiye (Valencia) eyaletine bağlı Dâniye (Danie) şehrinde ikamet ettiği için “ed-Dânî” nisbesiyle meşhur olmuştur. Kendi ifadesine göre on dört yaşında ilim tahsiline başlamıştır. Kurtuba, İstice (Eciya), Beccane (Pechina), Sarakosta (Zaragoza) ve diğer sahil şehirlerinde pek çok üstadı dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Babasının irtihal etmesinden dört yıl sonra 397/1066'da Doğuya giderek, oradaki bilginlerden yararlanmak üzere ilmî rihlelere başlamıştır. Kayravan, Mısır, Mekke ve Medine'yi dolaşarak birçok hocadan Kırâat, Tefsir, Hadis, Fıkıh vb. ilimleri okumuştur. Bu arada hac görevini de yapmıştır. Altı yıl sonra Kurtuba'ya dönerek, burada 403/1012 senesine kadar kalmıştır. O yıllarda sürüp giden saltanat kavgaları ve Berberilerin Kurtubalılara olan baskısı yüzünden bu şehirde huzur kalmamış ve müellifimiz doğup büyüdüğü memleketinden ayrılarak, es-Suğru'l-Ala olarak bilinen Sarakosta'ya gelerek burada yedi yıl kadar ikamet etmiştir.

Daha sonra 409/1018'de Dâniye'ye ve oradan da aynı yıl Meytirka (Majorika)'ya geçen ed-Dânî, burada sekiz yıl kalmış ve son olarak, 417/1026 tarihinde vefatına kadar (27 yıl) kalacağı Dâniye'ye yerleşmiştir. O burada ilim ve âlim dostu, sevilip sayılan ve aynı zamanda bir kırâat âlimi de olan bölgenin emiri Mücâhid b. Yûsuf'un (435/1044); onun vefatından sonra da, yerine geçen oğlu Ali b. Mücâhid'in (468/1075) yakın ilgi ve dostlukları sayesinde - gençliğindeki sıkıntılı yılların aksine- huzurlu bir hayat yaşamış, ed-Dânî 14 Şevval 444 (8 Şubat 1053) Pazartesi günü 73 yaşında olduğu halde Dâniye'de

⁵¹ İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2018, s. 95.

vefat etmiştir. Kendisine, Emir Ali b. Mücâhid'in katıldığı büyük bir cenaze töreni düzenlenmiş ve ikinci namazını müteakip aynı yerde defnedilmiştir.

Dânî'nin yaşadığı dönem İslam dünyası için bölünme ve parçalanmaların başladığı devirdir. Abbasi, Endülüs Emevi ve Fatımî devletleri olmak üzere üç hilafet merkezi ortaya çıkmış, bu da merkezi halifenin otoritesini sarsmıştır. Buna bağlı olarak illerdeki yöneticiler kendi adlarına bölgelerini idare etmeye başlamışlar ve neticede çeşitli devletçikler ortaya çıkmıştır.

Ebû Amr ed-Dânî, hayatının büyük bir bölümünü siyasi bakımdan istikrarsız bir ortamda yaşamış ve fakat ilim ve medeniyet yönünden - önceki yılların birikimi olarak - oldukça şanslı bir döneme rastlamıştır, diyebiliriz. Bilhassa onun yetişme çağı olan hicri IV. asır, ilim ve medeniyette Endülüs'ün altın çağını yaşadığı bir yüzyıldır. Beşinci asırda ise, şiddetlenen olaylar sonucu Endülüs Emevi devletinin parçalanarak "Tavaifü'l-mülûk'un" ortaya çıkması ve dolayısıyla devletin küçük emirliklere bölünmesi, ilim ve kültür hayatına da olumsuz etki yapmıştır.

Endülüs'te doğduğu için el-Endelûsî, Malikî mezhebinden olduğu için ise el-Mâlikî olarak anılır. Dil bilgisi alanında olan bilgisinden dolayı en-Nahvî, Emevî mevalisinden olduğu için el-Emevî lakapları onu tanımlamada kullanılmıştır. Ayrıca el-Mukrî ve el-Kureşî de onun nisbelerindendir.

Ebû Amr ed-Dânî, küçük yaşlarda ilme başlamış; Kurtuba, İstice, Beccane, Sarakosta ve Übbede gibi beldelelerde birçok üstattan ilim almış ve onlardan nakillerde bulunmuştur. Daha sonra o, ilmi yolculuklar yaparak Kayravan, Kahire, Fustat, Mekke ve Medine'yi dolaşmış ve buralarda çeşitli ilimleri tahsil etmiştir. Onun ilim tahsilinde daima yazmayı ve yazdıklarını hafızasına nakşetmeyi şiar edindiği anlaşılmaktadır. Nitekim onun: "Gördüğüm her şeyi yazdım, her yazdığım şeyi ezberledim", sözü meşhur olmuştur. Demek ki o, ilmi hem yazmak ve hem de ezberlemek suretiyle iki yönlü ve sağlam bir şekilde tespit etmiştir. "Ezberlediğim hiçbir şeyi de unutmadım", sözüyle de, öğrendiklerini daima canlı tutmaya çalıştığını ifade etmek istemiştir. İşte ed-Dânî, bu metotla elde ettiği ilmi tam bir şekilde hazmedip kendine mal ettikten sonra, talebe yetiştirmenin yanında,

eserler telif etmeye de başlamıştır. Kaynaklar, onun eserlerinin sayısının yüz yirmi civarında olduğunu haber veriyorlar.⁵² Biz bunlardan önemli olan birkaçını zikredeceğiz:

1. *Camiu'l-beyân fi'l-kırââti's-seb'*

Yedi Kırâate dair mükemmel bir eserdir. Kaynakların hemen hemen ittifak ettikleri gibi bu kitap, ed-Dânî'nin “en güzel ve en büyük” eseridir. O, bu eserinde, bu ilimdeki bütün bildiklerini toplamıştır, denilmektedir. Eser, 500'den fazla rivayet ve tariki ihtiva etmektedir. Müellifimiz bu kitabını yazarken 100'e yakın şahıstan ve 90 kadar eserden 2600 civarında rivayet ve nakilde bulunmuştur ki bu günümüz anlayışıyla o kadar dipnot demektir. Bu eser, kendi alanında, sonradan yazılanlara baş kaynak olmuştur. Mesela İbnü'l-Cezerî 799/1396'da Bursa'da telif ettiği iki ciltlik *en-Neşrfi'l-kırââti'l-aşr* isimli meşhur eserinde, müellifimizin bu kitabından pek çok nakilde bulunmak suretiyle, kitabının birinci derecede kaynağı yapmıştır. *Camiu'l-beyân*'ın yazmalarının az oluşu, değerinin azlığına veya ilgi görmediğine delalet etmez. Bunu, *Camiu'l-beyân*'ın muhtasarı diyebileceğimiz ve yine müellifimize ait *et-Teysîr*'in halka yetecek hacimde bulunması ve meşhur olması şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ayrıca bu eserin oldukça hacimli (Nûru Osmaniye nüshası 253, Hidiviyye nüshası 375 ve Bankipare nüshası 670 yaprak civarında) olması sebebiyle istinsahının güçlüğü ve aradan birçok savaşların cereyan ettiği uzun asırların geçmiş olmasının da bunda rol oynadığı şüphesizdir. Yukarda da ifade etmiş olduğumuz gibi bu değerli eserin bilinen üç nüshasından en eskisi Nûru Osmaniye nüshasıdır. Eserin başındaki ifadelerden, müellifimizin bu kitabını olgunluk devresinde - vefatından dört sene önce - tamamlamış olduğu, en azından bu tarihte (440/1048) eserine son şeklini vermiş olabileceği anlaşılmaktadır.” Eser ülkemizde M. Kemal Atik tarafından yapılan *Cami'u'l-Beyan fi'l-kıraati's-seb'i'l-meşhûra ve kıraat ilmi yönünden tahlili* başlıklı doktora tezine konu edilmiştir.⁵³

⁵² Bkz. Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Marifetu'l-kurrâi'l-kibâr 'ala't-tabakâti ve'l-A'sâr*, nşr. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995, I, s. 327; İbn Beşküvâl, *Kitabu's-sıla*, s. 406; Taşköprizade, *Miftahu's-sâade*, II, s. 48.

⁵³ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 61; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, Ankara 2002, *DİA*, 321-322; Kemal Atik, *Dani, Camiu'l-Beyan Fi'l-Kırââti's-Seb'*, (Doktora tezi), 1982, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. (kitap olarak basılmıştır).

2. *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*

Bu kitap, Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri, sûre, taşîr, tahmis, ayet, kelime, harf, hareke vs. parçaları ve sûrelerin teknik özelliklerine dair doksan iki baptan oluşan kıymetli bir eserdir. Eski kaynakların kaydetmediği bu eserin Süleymaniye kütüphanesinde iki, İstanbul Üniversitesi kütüphanesi ve Rampur yazmaları mevcuttur. Çok faydalı bilgilerin ve ilgi çekici karşılaştırmaların bulunduğu bu eserinde müellifimiz, işlediği konularla ilgili olarak 50'ye yakın şahıstan 200'den fazla rivayette bulunmuştur.”⁵⁴

3. *et-Teyssîr fî'l-kırââtî's-seb'*

Ebû Amr ed-Dânî'nin Yedi Kırâate dair en meşhur eseridir. İlim adamları ve halk tarafından çok tutulmuştur. Denilebilir ki, içinde yazma eser bulunan hemen her kütüphanede bu eserin bir veya birkaç yazma nüshasını bulmak mümkündür. Biz sadece İstanbul kütüphanelerinde 40 kadar yazmasının bulunduğunu tespit ettik. Eser, Otto Pretzl tarafından (İstanbul-1930) neşredilmiştir. Ayrıca bir de Hindistan baskısının olduğu bildirilmektedir. *et-Teyssîr*'in şerhleri de yapılmıştır. Bunlar arasında Abdülvâhid el-Bâhilî'nin (570/1174) *Şerhu't-Teyssîr*'ini, Ömer b. Kasım el-Enbârî'nin (750/1359) *el-Bedru'l-münîr*'ini ve İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbiru't-Teyssîr*'ini zikredebiliriz. Ayrıca müellifimizin bu eseri, eş-Şatıbi tarafından *Hırzû'l-emânî* ve *vechu't-tehânî* ismiyle manzum hale getirilmiştir ki birçok baskısı yapılan bu eser üzerine şerh ve ihtisarlar da yapılmıştır.”⁵⁵

4. *Tezkiratü'l-huffâz*

ed-Dânî'nin orta hacimdeki (31 varak) bu eseri, muhteva itibariyle de enteresan bir kitaptır. Bu eserde, kırâatle ilgili eserlerde görüldüğü şekilde ihtilaflardan değil de, tam aksine ittifakla okunan yerlerden bahsedilmektedir. On baptan müteşekkil bu kitapta, iki

⁵⁴ Ebû Amr ed-Dânî, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.

⁵⁵ Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zünun*, Beyrut, 2008, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. 646-649; İbnü'l Cezerî, *Tahbiru't-Teyssîr fî'l-kırââtî'l-aşr*, nşr. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudat, Ürdün 2000; Dani, *et-Teyssîr fî'l-kırââtî's-seb'*, Daru İbn Kesir, Beyrut 2013.

veya daha fazla kırâat imamının veya râvîsinin müşterek okudukları yerler, grup grup ele alınarak kaydedilmektedir.”⁵⁶

5. *el-Mukni’ li resmi’l-mushaf*

Kur’ân-ı Kerîm’in yazısı ve imlasına dair kıymetli bir eserdir. Otto Pretzl tarafından “*Kitabü’l-mukni’ fî ma’rifeti resmi mesâhifi’l-emsarmaa kitâbi’n-nakt*” (İstanbul-1932); Muhammed Ahmet Dehman tarafından “*el-Mukni’ fî ma’rifeti mersûmi mesâhifiehli’l-emsârmaa kitâbi’n-nakt*” (Dimaşk-1949) ve Muhammed es-Sadık Kamhavi tarafından da “*el-Mukni’ fî resmi mesahifi’l-emsârmaa kitabi’n-nakt*” (Kahire-1978) isimleriyle neşredilmiştir. Eserde iki binin üzerinde kelimededen bahsedilmiştir. Müellifimiz bu kitabında 20 kadar şahıstan 100’den fazla rivayette bulunmuştur. ed- Dâni’ nin bu kitabı, eş Şâtîbî tarafından “*Akâletü etrâbi’l-kasâid fî esna’l-makâsıd*” ismiyle nazmedilmiştir. Daha sonra bu eserler üzerinde şerhler de yazılmıştır ki bunların en meşhuru es-Sehâvî’nin (643/1245) *el-Vesile*’sive el-Ca’berî’nin (723/1333) *Cemîle* isimli eseridir.”⁵⁷

6. *el-Muhkem fî nakti’l-mesâhif*

Kur’ân’ın harekelenmesi ve noktalanmasına dair bize ulaşan eserlerin en büyüğü ve en güzeldir.⁵⁸ Müellifimizin bu kitabı kaynaklarda “*el-Muhkem fî’n-nakt*” olarak geçmekte ise de, Dr. İzzet Hasen tarafından başlıktaki isimle (53 + 304 sayfa) olarak neşredilmiştir (Dimaşk- 1960). Eser 43 baptan meydana gelmektedir. Naşir bu eseri, Ankara Dil Tarih Coğrafya fakültesi kütüphanesindeki tek yazmaya dayanarak neşrettiğini ve arada 10 yapraklık üç bab ihtiva eden bir bölümün bulunmadığını ifade etmektedir. Yine naşirin ifadesine göre bu eser, Meymun el-Mesmudi (816/1413) tarafından, başka bazı eserlerden de istifade edilerek, *ed-Dürretü’l- Celiyye* adıyla nazmedilmiştir.”⁵⁹

⁵⁶ Çetin, *Ebû Amr ed-Dâni ve Kıraat İlmindeki Yeri*, s. 248.

⁵⁷ Dani, *el-Mukni fî resmi mesâhifi’l-emsâr*, nşr. Muhammed Sadık Kamhavi, Kahire.

⁵⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1979, (2. Baskı), s. 94.

⁵⁹ Dani, *el-Muhkem fî nakti’l-mesâhif*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye Beyrut 2004, s. 19-20.

7. *el-İktisâd fî'l-kırâati's-seb'a*

Ed-Dânî'nin Yedi Kırâate dair meşhur *et- Teysir* isimli eserinin manzum şeklidir.⁶⁰ Mevcut olup olmadığı bilinmemektedir. Müellifimiz *et-Tehzib* inde bu eserine de atıfta bulunmuştur. Bu eser hakkında kaynaklarda farklı isimler zikredilmektedir. ez-Zehebî “*el-İktisâr*” derken,⁶¹ İbnü'l Cezerî, ed-Dâvûdî ve Taşköprizâde⁶² “*el-İktisâd*” lafzını kullanmışlardır.

8. *el-İdğâmü'l-Kebîr*

Orta hacimli, 9 baptan müteşekkil bir eserdir. Müellifin kendisinin de bildirdiği gibi eserde Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî (202/817) nin rivayeti üzere İmam Ebu Amr'ın (154/770) *idğâm-ı kebîr*'i anlatılmaktadır.⁶³ Bu kitabın Süleymaniye, Kahire ve British Museum'da birer nüshası mevcuttur.”⁶⁴

9. *Tabakatü'l-kurrâ*

İbnBeşkûval⁶⁵, ed-Dabbî⁶⁶, ez-Zehebî⁶⁷ ve İbnü'l-Cezerî gibi tabakat yazar müelliflerin geniş ölçüde yararlandıkları bu dört ciltlik eserin, halen mevcut olup olmadığı bilinmemektedir. Eser genel olarak Peygamberimiz zamanından müellifin zamanına (h. 435) kadar geçen dönemdeki kurrânın biyografisini aktarır.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, 505.

⁶¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, (nşr. Tayyar Altıkulaç), İstanbul 1995, II, s. 776

⁶² Taşköprizâde, *Miftâhü's-sâade*, II, s. 48.

⁶³ ed-Dânî, *el-İdğâmü'l-kebîr*, s. 69

⁶⁴ Çetin, *Ebû Amr ed-Danî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, s. 34.

⁶⁵ İbn Beşkûvâl, *es-Sıla*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, I, s. 327.

⁶⁶ ed-Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

⁶⁷ ez-Zehebî, *Marifetu'l-kurrâ*, I, s. 406-409.

10. *el-Ürcûze fî usûli's-sünne*

Bu kitabı ez-Zehebî ve İbnü'l-Cezerî haber vermişlerdir. Eserin görebildiğimiz altı beyitlik bir parçasına dayanarak, bunun kelam dalında, ehl-i sünnetin görüşlerini anlatan ve müdafaa eden manzum bir kitap olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁸

11. *Vürûdü harfî'z-zâ*

Yalnız Brockelmann'ın bahsettiği bu risâle, Süleymaniye kütüphanesindedir ve dört yaprağı mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'deki zâ harfi bulunan kelimelerden bahsedilmektedir.”⁶⁹ Kırâat ilmine büyük katkısı olan ed-Dânî'nin bunlardan başka kaynaklarda ismi zikredilen birçok eseri bulunmaktadır. Biz burada bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

2.2. ed-Dânî'nin'nin Hocaları

Ebû Amr ed-Dânî, pek çok hocası arasında Ubeydullah b. Seleme el-Yahsubî, Abdülazîz b. Ca'fer, Fâris b. Ahmed el-Himsî, Tâhir b. Abdülmü'min el-Halebî ve Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî'den Kur'ân ve kırâat; Halef b. İbrâhim el-Hâkanî'den kırâat, hadis ve fıkıh; Hasan b. Süleyman el-Antâkî'den kırâat ve tefsir; dayısı Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî'den kırâat, Arapça ve ferâiz; Ali b. Muhammed el-Maârifî'den de hadis ve fıkıh okumuştur.⁷⁰

1. *Ubeydullah b. Seleme el-Yahsubî*

Kurtubalı olan kırâat âlimi ile alakalı olarak Dânî şu ifadeleri kullanmaktadır: *O bana Kur'ân'ın tamamını öğretti. Hayır ve fazilet sahibi dürüst bir insandı* ifadelerini kullanmıştır.⁷¹ 405/1014 vefat etmiştir.

⁶⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, s. 327; İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, s. 505.

⁶⁹ Bkz. ed-Dânî, *el-Müktefâ*, (nşr. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlı), Beyrut 1407/1987, (2. Baskı), s. 44.

⁷⁰ Abdurrahman Çetin, “Danî”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, ss. 459-461.

⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, 487; İbn Beşküval, *es-Sıla*, s. 301.

2. Abdülaziz b. Ca'fer (İbn Ebi Ğassân)

320/932 yılında doğmuş olan âlim hakkında Dâni şu sözleri dile getirmektedir: “Ticaretle uğraşmak amacıyla 350 yılında Endülüs’e geldi. Ondan Kur’ân’dan bildiklerini okudum. Sadık, zabıt, hayır ve fazilet sahibi bir insandır” diyerek bahsetmiştir.⁷²

3. Fâris b. Ahmed el-Hımsî

333/944 yılında Hıms’ta doğmuş ve Dâni’nin en çok faydalandığı hocaları arasında yer almıştır. Müellif onun hakkında hafıza ve zapt bakımından onun bir emsaline rastlamadığını dile getirmiştir.⁷³

4. Tâhir b. Abdülmü’min el-Halebî el-Mısrî

Dâni’nin kırâati arz ve sema yoluyla aldığı hocalarındandır. Her eserinde neredeyse ondan çok nakil yapmıştır.⁷⁴ “Okuyuşu, fazileti, ilmi, şivesinin düzgün oluşu, doğruluğu bakımından zamanında onun gibisi görülmemiştir” demiştir.⁷⁵

5. Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî

“Müellifimizin kırâat aldığı hocalarındandır.”⁷⁶

6. Halef b. İbrâhim el-Hâkanî

Müellifimizin en çok istifade ettiği şahıslardandır.⁷⁷ Kendisi Verş kırâatinde ustalaşmıştı. Onun ilmi otuz sene yazdığını rivayet eden müellif onun ibadet ve fazlıyla meşhur olduğunu da beyan etmiştir.⁷⁸

⁷² İbnü’l-Cezerî, *Ğâye*, I, s. 392.

⁷³ İbnü’l-Cezerî, *Ğâye*, II, s. 5; İbn Beşküval, *es-Sıla*, s. 406.

⁷⁴ ed-Dâni, *el-İdğâmü’l-Kebîr*, s. 34

⁷⁵ İbnü’l-Cezerî, *Ğâye*, I, s. 339.

⁷⁶ Hamîtu, *Mu’cemü şüyûhi’l-hâfız*, s. 136-137.

7. Hasan b. Süleyman el-Antâkî

Mısır'da yaşamış bir âlim olup müellifimiz onun hakkında kırâat ilminde onun zamanın en iyisi olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda Arap dili ve belagatine çok iyi hâkim olduğunu da dile getirmektedir.⁷⁹ Bu âlim basiretsiz bir idareci tarafından öldürtülmüştür.⁸⁰

8. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî

Dânî'nin hem hocası hem dayısıdır. Kendi mescidinde Kurtuba'da ders vermiştir. Kırâatin dışında Arapça, feraiz ve hesab ilimlerinde yetkindi.⁸¹ 429/1037 yılında vefat etmiştir.

9. Ali b. Muhammed el-Maârîfî

324/935 yılında doğmuştur. Kayrevan'da uzun süre hocalık yapmıştır. Fıkıhta zamanın lideriydi ve hadiste hafızdı.⁸²

2.3. ed-Dânî'nin Talebeleri

Uzun yıllar Kur'ân ve Kırâat okutmuş bir insanın öğrencilerinin tamamını tespit etmek elbette mümkün değildir. Onun Kurtuba, Meyurka, Meriyye ve Dâniye'de yıllarca devam eden öğretmenliği sırasında sayıları binleri bulabilecek kişiyi okutmuş olması tabiidir. Şimdi bu talebelerden bir kısmını zikrederim.

1. Ebü'l-Abbas Ahmed b. Osman

⁷⁷ İbn Beşküval, *es-Sıla*, s. 406.

⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, 271.

⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, s. 215.

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, s. 215.

⁸¹ Hamîtû, *Mu'cemü şüyûhi'l-hâfız*, s. 140-143; a.g.e, II, s. 287.

⁸² ed-Dânî, *el-Beyân*, (nşr. Ğânim Kaddûrî el-Hamed), Kuveyt 1414/1994, s. 29.

Dânî'nin oğlu ve talebesidir. Babası ve diğer âlimlerden rivayetlerde bulunmuştur. İnsanlara Kur'ân ve kırâat okutmuştur 1079 da vefat etmiştir.⁸³

2. *Abdurrahman b. Muhammed el-Kurtubî*

Tuleytula ve Dâniye'de kadılık yapmıştır. Müellifimizden rivayette bulunmuş ve 473/1080 yılında vefat etmiştir.⁸⁴

3. *Halef b. İbrâhim et-Tuleytulî*

Dâniye'de insanlara Kur'ân okuturdu. 477/1084 yılında vefat etmiştir.⁸⁵

4. *Abdullah b. Sehl el-Mürsî*

Amr ed-Dânî'den 18 sene ders okumuştur. 480/1087 Yılında Ründe'de⁸⁶ vefat etmiştir.⁸⁷

5. *Muhammed b. Halef el-Kurtubî*

Kurtuba hâkimlerindendir. Çok güzel ve süratli yazı yazmasından dolayı mürekkebinin zemzem suyu ile yaptığı rivayet edilir. Hadis ilmi ile de hemhal olmuş olan âlimimiz 485/1092 yılında Dâniye'de vefat etmiştir.⁸⁸

6. *Ebû Dâvûd Süleyman b. Necâh*

Hicri 413 senesinde doğmuş olup 496 senesinde Belensiye'de vefat etmiştir.⁸⁹ Kırâat ilmini çok iyi düzeyde bilen takva sahibi ve dindar bir insan olan Süleyman b.

⁸³ İbn Beşküval, *es-Sıla*, s. 65; İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, s. 80.

⁸⁴ İbn Beşküval, *es-Sıla*, s. 340.

⁸⁵ İbn Beşküval, *es-Sıla*, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, s. 271.

⁸⁶ Ründe: Endülüs'te bir kale.

⁸⁷ İbnBeşküval, *es-Sıla*, s. 286; İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I, s. 422.

⁸⁸ ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis*, s. 72-73.

Necah, müellifimizin en meşhur talebelerindendir. Kur'ân ilimleri ile alakalı birçok eser kaleme almış ve hocası Dâni'ye sunmuştur.⁹⁰

2.4. Kırâat İlmindeki Yeri

Ebu Amr ed-Dâni, kırâat ve tecvid ilimlerindeki üstün şahsiyeti ile tanınmıştır. Ömrünü Kur'ân'a adanmış bu âlim hakkında İbn Beşkuvâl: "Kur'ân ilminde, rivayetlerinde, tefsirinde, manalarında, tariklarında ve i'rabında "önder" olanlardan birisiydi" demektedir.⁹¹ ez-Zehebî, İbnü'l-Cezerî ve es-Süyûtî gibi birçok bilgin de bu görüşe katılır.⁹² ed-Dabbî de, onun Kur'ân öğreticiliğine dikkat çekerek ed-Dâni'nin Kur'ân ve Kırâat ilminde, çağının imamı olduğunu kaydetmektedir.⁹³ Müellifimiz bir taraftan öğrenci yetiştirirken, diğer yandan değerli eserler de yazmıştır. Onun yazdığı kitaplar, o devirden bugüne, değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. ez-Zehebî onun ilmi ağırlığına ve otoritesine işaret ederek: "Kırâatlerin sağlamlığı ve güvenilirliği bakımından son söz ed-Dâni'ye varır. Kurra, onun eserlerine boyun eğmiş ve onun kırâat, resm-i hatt, tecvid, vakf ve ibtida ve diğer hususlardaki nakillerine güvenmiş ve itimat etmişlerdir" demektedir.⁹⁴ el-Makkarî de aynı görüşe katılmaktadır.⁹⁵ İbn Haldun ise: "Ebû Amr ed-Dâni, Kırâat ilminin önemli bir şahıydı. Kırâat ilminde diğer âlimlerden üstün olması sebebiyle Kırâat ilmi, senedlerle ondan rivayet edildi. Kırâat ilmini öğrenenler onun eserlerine itimat ettiler, diğerlerinin eserlerini bıraktılar" demektedir.⁹⁶ Müellifin iki eserini neşreden Otto Pretzl de: "ed-Dâni, bu şerefli ilimde bir hüccettir", demiştir.⁹⁷ Buraya kadar aktardığımız âlimlerin söylediği gibi Ebû Amr ed-Dâni, Kırâat ve Tecvid ilimlerinde halkın ve ulemanın takdirini kazanmış ve bu ilimlerdeki seçkin yerini almıştır. ed-Dâni'nin eserleri incelendiğinde, Kırâat ilmine dair çok sayıda eser yazmıştır. Başta *Camîu'l-beyân* olmak üzere *et-Teyisr*, *et-Tehzîb*, *et-Tezkire* ve *el-İktisâd* isimli kitapları Yedi Kırâate dair

⁸⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 438.

⁹⁰ Abdurrahman Çetin, "Ebû Dâvûd Süleyman b. Necah", *DİA*, X, s. 119.

⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, II, s. 2.

⁹² Bkz: ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, s. 327; İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, II, s. 504; es-Süyûtî, *Tabakâkatü'l-Huffâz*, (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire ts.

⁹³ ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis*, s. 411.

⁹⁴ ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Beyrut, 1377/1958, II, s. 1121.

⁹⁵ el-Makkarî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (1041/1631), *Nefhu't-Tib min Ğusni'l-Endülüsi'r-Râtîb*, nşr: M.R. Dozy- G. Dugat- L Krehl, Leiden 1856, (2. Baskı), II, s. 1121.

⁹⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 437.

⁹⁷ Bkz. ed-Dâni, *et-Teyisr*, (nâşirin girişi), s. 40.

eserlerdir. *el-Mukni'*, *el-Muhkem*, *en-Nakt* ve *et-Tenbîh* adlı eserleri mushafların imlasına dair değerli kitaplardır. *et-Tahdîd*, *Mukaddime*, *Şerhu Kasîdeti 'l-hâkaniyye* vb. kitapları ise, onun tecvid ilmiyle ilgili eserleridir. *el-Beyan*, Kur'ân'ın sûre, ayet, kelime, harf ve hareke adetlerini konu edinen kıymetli bir kitaptır. *El-Mûdîh* ve *el-İmale* adlı eserleri feth ve imale konusunda yazılmıştır. Kırâat ve Tecvid bilginlerinin biyografilerini inceleyen ve dört büyük ciltlik bir eser olduğu bildirilen *Tabakâtü 'l-huffâz*, kendisinden sonra yazılan bu tür eserlere önemli bir kaynak olmuştur. Müellifimiz Vakf ve İbtida hakkında da *el-Müktefâ* ve *Kitabü 'l-vakfi* ve *'l-ibtidâ* vb. birçok kitap yazmıştır. Ayrıca o, bazı kırâat imamları ve kırâatlarına dair hususi eserler de telif etmiştir. Bunlardan *el-İdğamü 'l-kebîr*, Ebû Amr'ın kırâatıyla ilgilidir. *İ'cazü 'l-Beyân*, *Kitabü 'l-himat* ve *et-Telhis* Vers'in okuyuşunu inceleyen eserlerdir. *Kırâatü İbn Kesîr* isimli eseri İmam İbn Kesir; *Müfredetü Ya'kûb* ise, İmam Yakub'un kırâatlarına dairdir. İmam Nâfi'nin kırâati hakkında da *et-Temhîd*'ini yazmıştır.⁹⁸

Ebû Amr ed-Dânî, Kırâat ve Tecvid ilimlerini kuşatan önemli kitaplar yazmıştır. O, bu eserlerinde, zamanına kadar yazılmış kitapları da inceleyerek bu bilgileri ve ayrıca rivayet yoluyla kendisine ulaşan bilgileri ilmi süzgecinden geçirerek kitaplarına nakletmiş; böylece daha önce yazılmış olup da şimdi elimizde bulunmayan eserlerin ve ağızdan ağıza nakledilen bilgilerin sağlam ve güvenilir bir şekilde muhafazasını sağlamıştır. Öte yandan onun, kırâat ilminin girift meseleleriyle ilgili⁹⁹ verdiği bilgilerin ve tercih ve tenkitlerinin, kendisinden sonra gelen birçok bilgin tarafından benimsenmesini de, onun bu ilimdeki otoritesinin bir ispatı olarak değerlendirmek mümkündür.

Hülasa edecek olursak, Karaçam'ın ifadesiyle “Endülüs kurrâsından olan bu zat, kırâat ilmine en çok hizmeti geçenlerden birisidir. Eserleri, kendisinin vefatından sonra delil ve hüccet sayılan ender şahsiyetlerden olup, eserleri bugün hala ilim âleminin en mühim kaynaklarından sayılmaktadır.”¹⁰⁰

2.5. et-Tehzîb'in İsmi ve Müellife Nispeti

⁹⁸ Çetin, “*Ebu Amred- Danî ve Kiraat İlmindeki Yeri*”, s. 19.

⁹⁹ Buna misal olarak Kur'an'ın cem ve istinsahıyla ilgili bazı görüş ve rivayetleri değerlendirmesi, Mushafların imlasıyla ilgili verdiği bilgiler ve bilhassa Yedi Harf meselesiyle ilgili isabetli görüşlerini söyleyebiliriz.

¹⁰⁰ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, İstanbul 1974, s. 271.

Eser, Endülüslü kırâat âlimi Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmâned-Dânî (ö. 444/1053)'ye aittir.¹⁰¹ *et-Tehzîb limâ teferrede bihî küllü vâhidin mine'l-kurrâi's-seb'a* olarak isimlendirildiği gibi İbn Hayr el-İşbîlî'nin *Fehrese*'sinde de geçtiği üzere *et-Tehzîb l'infirâdi e'immeti'l- kurrâ'i's-seb'a* diye de anılmaktadır.¹⁰² Aynı zamanda *et-Tehzîb l'infirâdi e'immeti'l-kirâ'ati's-seb'a* adıyla da zikredilmektedir.¹⁰³

2.5.1. Kitabın Metodu ve Üslubu

Dânî, eserinde yedi kırâat imamının her birinin Kur'ân-Kerîm'in başından sonuna kadar idgam, izhar, hemzeli ve hemzesiz okuyuş, harekenin nakli, imale, beyne'l-lafzeyn ve ferşu'l-huruf hususlarında bütün teferrüt ettikleri yerleri belirtmiştir. O bunu yaparken kırâat imamlarının üzerinde uzlaştıkları, muvafakat ettikleri yerlere değinmemiştir. Dâni ilk olarak kırâat imamlarının her birinin meşhur iki rivayetlerindeki teferrüt edilen yerleri zikreder, ardından yukarıda zikrettiğimiz hususlardan ilgili rivayete dair teferrüt edilen şeyi getirir. Tüm bunları ana hatlarıyla özetleyen Dâni, kolay anlaşılır olanlarını ve hafî olanları açıklamıştır. Sonra kırâat imamlarının on dört meşhur rivayetlerini zikreder. Dâni kitabını baplar şeklinde kısımlara ayırmıştır.¹⁰⁴

2.5.2. Kitabın Muhtevası

Kırâat imamlarının her birinin teferrüt ettikleri hususları konu edinen Dâni, eserinde yedi kırâat imamının teferrütlerini râvîlerine göre ayırmıştır. Örneğin Nâfi ile ilgili olarak onun hem Kâlûn hem de Verş rivayetlerindeki teferrütlerini, sonra ayrı ayrı Kâlûn rivayetindeki teferrütleri ve Verş rivayetindeki teferrütleri zikreder. Zikrettiği râvîlerdeki okuyuş farklılıklarına ilişkin hususiyetlere ilgili ayetleri de zikrederek belirtir. Biz burada kitabın ihtivasını özele inerek açıklama gereksinimi duyduk. Lakin teferruatlıca anlatımı

¹⁰¹ Abdurrahman Çetin, "Dâni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 460.

¹⁰² İbn Hayr el-İşbîlî, *Fehrese*, Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s. 29.

¹⁰³ Çetin, "Dâni", *DİA*, VIII, s. 460.

¹⁰⁴ Ebû Amr ed-Dâni, *et-Tehzîb limâ teferrade bihî küllü vâhidin mine'l-kurrâi's-seb'a* (thk. Hatem Salih), Bağdad, 2005, Dâr'ü-Ninava.

tablolar şeklinde üçüncü bölüme bıraktık. Şimdi imam Nâfi'den başlayarak râvîleriyle beraber kitabın muhtevasını başlıklarıyla zikrederim.

Eserde kırâat imamlarının teferrüd ettiği okuyuş farklılıklarına klasik kırâat sıralamasına riayet edilerek İman Nâfi'den başlanmıştır. Önce Nâfi b. Ebi Nuaym'ın Kur'ân'ı Kerîm'i başından sonuna kadar okuyup teferrüd ettiği rivayetler zikredilmiştir.¹⁰⁵ Yine infirâdi olarak izafet ye'sinin fethası ve sükûnuyla teferrüd ettiği yerlerden bahsedilmiştir. Devamında Kur'ân'ın başından sonuna kadar başlıklar halinde, A'râf sûresinden Meryem sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Meryem sûresinden Sâd sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Sâd sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar teferrüd ettiği yerler şeklinde sona ermiştir.

Ardından Nâfi kırâatinde Kâlûn'un Nâfi'den teferrüd ettiği ferşi hurufa dair kırâatler zikredilmiştir.¹⁰⁶

Daha sonra Verş'in Nâfi'den teferrüd ettiği ferşi hurufa dair yerler¹⁰⁷ ve akabinde harekenin nakli ve harekeli hemze ile okunuşu konusunda infirâd ettiği yerler nakledilmiştir. Bunun yanında ra harfinin farklı okunuşuyla teferrüd ettiği yerler, lam harfinin kalın okunuşuyla ilgili teferrüd ettiği yerler ve harflerle teferrüd ettiği yerler şeklinde başlıklar da vardır.

İbn Kesîr'in Kur'ân-ı Kerîm'in başından sonuna kadar teferrüd ettiği yerler¹⁰⁸ başlıklar halinde şu şekilde zikredilmiştir: Bakara'dan A'râf'a kadar teferrüd ettiği yerler, A'râf'tan Meryem'e kadar teferrüd ettiği yerler, Meryem sûresinden Sâd sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Sâd sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar teferrüd ettiği yerler. Ferşi hurufun dışında ise izafet ya'sinin fethasıyla teferrüd ettiği yerler ve ye'lerin hazfiyle teferrüd ettiği yerler şeklinde başlıklandırılmıştır.

İbn Kesîr kırâatinde Kunbül'ün İbn Kesir'den ferşi hurufa dair teferrüd ettiği yerler anlatılmıştır.¹⁰⁹

Ardından Bezzî'nin İbn Kesir'den teferrüd ettiği yerler¹¹⁰ ferşi hurufun dışında farklı olarak ye'nin vakfında ve vaslında sübutu ile teferrüd ettiği yerler, istifham

¹⁰⁵ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 25.

¹⁰⁶ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 36.

¹⁰⁷ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 39.

¹⁰⁸ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 48.

¹⁰⁹ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 58.

¹¹⁰ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 61.

ma'sından sonra vakıfta sekte ha'sının ziyadesiyle teferrüd ettiği yerler ve tekbirle Duha'dan Kur'ân'ın sonuna kadar teferrüd ettiği yerler şeklinde başlıklandırılmıştır.

Ebu Amr'ın Kur'ân-ı Kerîm'in başından sonuna kadar teferrüd ettiği yerler¹¹¹ başlıklar halinde: A'râf'tan Meryem'e kadar teferrüd ettiği yerler, Meryem sûresinden Sâd sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Sâd sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar teferrüd ettiği yerler. Ferşi hurufun dışında, hemze babı, imale ve terkik, ye'lerin hazfı, vasılda ye'lerin sübutu ile teferrüd ettiği yerler şeklinde başlıklandırılmıştır.

Ebû Amr kırâatinde Ebû Amr ed-Dûri'nin ferşi hurufa dair teferrüd ettiği yerler zikredilmiştir.¹¹²

Ardından da Ebû Şuayb es-Sûsi'nin ferşi hurufa dair teferrüd ettiği yerler belirtilmiştir.¹¹³

İbn Amir'in teferrüdü ferşi hurufa dair kırâat farklılıklarında görülmektedir.¹¹⁴ Bunlar başlıklar halinde: Bakara'dan A'râf'a kadar teferrüd ettiği yerler, A'râf'tan Meryem sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Meryem'den Sâd sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Sâd sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar teferrüd ettiği yerler şeklinde başlıklandırılmıştır.

İbn Âmir kırâatinde İbn Zekvân'ın Kur'ân'ın başından sonuna kadar ferşi hurufta teferrüd ettiği yerler yanında imale ile okuduğu yerler zikredilmiştir.¹¹⁵

Ardından Hişâm'ın Kur'ân'ın başından sonuna kadar teferrüd ettiği yerler¹¹⁶ ferşi huruf yanında ziyade olarak da iki hemzede beyne ve imale ile okuyuşları zikredilmiştir.

Âsım'ın Kur'ân'ın başından sonuna kadar teferrüd ettiği yerler¹¹⁷ başlığına gelince Âsım'ın çokça teferrüd etmediğini görüyoruz. Bu sebepten Âsım'ın dünya genelinde niçin en çok tercih edilen kırâat olduğunu anlamak mümkündür.

Âsım kırâatinde Ebû Bekir'in Kur'ân'ın başından sonuna kadar teferrüd ettiği yerler¹¹⁸ başlıklar halinde ferşi huruf olarak şu şekilde zikredilmiştir: Bakara'dan A'râf'a kadar teferrüd ettiği yerler, A'râf'tan Meryem Sûresine kadar teferrüd ettiği yerler,

¹¹¹ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 69.

¹¹² ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 79.

¹¹³ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 91.

¹¹⁴ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 94.

¹¹⁵ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 104.

¹¹⁶ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 107.

¹¹⁷ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 114.

¹¹⁸ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 116.

Meryem'den Sâd Sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Sâd Sûresinden Kur'ân'ı sonuna kadar teferrüd ettiği yerler.

Ardından Hafs'ın Kur'ân'ın başından sonuna kadar teferrüd ettiği yerler başlıklar halinde ferşi huruf olarak şu şekilde zikredilmiştir: Bakara'dan A'râf'a kadar teferrüd ettiği yerler, A'râf'tan Meryem sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Meryem'den Sâd Sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, bunların haricinde izafet ye'sinin fethasıyla teferrüd ettiği yerler de mevcuttur.¹¹⁹

Hamza'nın Kur'ân'ın başından sonuna kadar teferrüd ettiği yerler¹²⁰ başlıklar halinde ferşi huruf olarak şu şekilde zikredilmiştir: Fatiha'dan A'râf'a kadar teferrüd ettiği yerler, A'râf'tan Meryem sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Meryem'den Sâd Sûresine kadar teferrüd ettiği yerler ve Sâd Sûresinden Kur'ân'ı sonuna kadar teferrüd ettiği yerler. Bunların haricinde imale ile ve izafet ye'sinin sükûnuyla teferrüd ettiği yerler ve vakıfta hemzenin hafifletilmesi ile teferrüd ettiği yerler mevcuttur.

Hamza kırâatinde Halef b. Hişâm'ın Kur'ân'ın başından sonuna kadar ferşi hurufa dair teferrüd ettiği yerler zikredilmiştir.¹²¹

Ardından da Hallâd b. Halid'in Kur'ân'ın başından sonuna kadar ferşi hurufa dair teferrüd ettiği yerler zikredilmiştir.¹²²

Kisâî'nin Kur'ân'ın başından sonuna kadar teferrüd ettiği yerler¹²³ başlıklar halinde ferşi huruf olarak şu şekilde zikredilmiştir: A'râf'tan Meryem sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Meryem'den Sâd sûresine kadar teferrüd ettiği yerler, Sâd sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar teferrüd ettiği yerler. Bunların haricinde idğam ve vakıfta müenneslik ta'sının imalesi konusunda teferrüd ettiği yerler anlatılmıştır.

Kisâî kırâatinde Ebû Ömer ed-Dûrî'nin Kur'ân'ın başından sonuna kadar teferrüd ferşi hurufa dair ettiği yerler zikredilmiştir. Bunun haricinde imale ile okumada teferrüd ettiği yerler anlatılmıştır.¹²⁴

Ardından da Ebu'l-Haris'in Kur'ân'ın başından sonuna kadar ferşi hurufa dair teferrüd ettiği yerler zikredilmiştir.¹²⁵

¹¹⁹ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 122.

¹²⁰ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 130.

¹²¹ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 145.

¹²² ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 146.

¹²³ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 148.

¹²⁴ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 160.

Kitabın ihtivası ana başlıklar ve ara başlıklardan oluşmuştur. Önce imamları ve onların infirâd usulünü sonra da râvîlerin infirâd usulünü zikretmiştir. Ve böylece kitap tamamlanmıştır.

2.5.3. Kitabın Önemi

Kırâat ilmi ortaya çıkışı itibariyle en eski ilimlerden biridir. Aynı zamanda senedi Hz. Peygambere ulaşması hasebiyle de üstün bir konumdadır. Dânî ‘nin *et-Tehzîb limâteferredebihî küllü vâhidinmine’l-kurrâi’s-seb’a* isimli eseri de bu ilme dair yazılmış, tamamı Kur’ân kırâatiyle alakalı olan önemli kitaplardan biridir. Yukarda eserin muhtevasına dair verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere eser, her bir kırâat imamının ve râvîlerinin diğer imam ve râvîlerden ayrılan hususi okuyuş özelliklerine vakıf olma imkânı sunmaktadır. Bu yönüyle eser, hem kırâat ilminin eğitim öğretimiyle uğraşan hoca ve öğrencilerin hem de akademik düzeyde kırâat ilmiyle ilgilenen akademisyenlerin ziyadesiyle istifade edeceği bir eserdir.

¹²⁵ ed-Dânî, *et-Tehzîb*, s. 162.

BÖLÜM III

KİRÂAT İLMİNDE İNFİRÂD OLGUSU VE KİRÂAT İMAMLARININ KİRÂATLERDE İNFİRÂDI

3.1. Lügavî Manada İnfirâd/Ferd Olgusu

Araştırmamızın ana temasını oluşturan, infirâd, ferd ve teferrüd gibi kelimelerin lügavî olarak anlamlarını, genelde İslâmî ilimler özelde hadis vb. sonra da kırâat ilmindeki yerini izah ederek başlayacağız. Ferd, lügatte “bir, tek veya çiftin yarısı” manasınadır. Çoğulu efrâd gelir.¹²⁶ “Ferd” kelimesi, “fe-ra-de” (فرد) fiil kökünün sülâsi mastarıdır.

Müşterek bir anlamda birleşmek mümkün olmakla birlikte yakın anlamlar ifade etmek üzere kullanılan bu fiile sözlüklerde verilen anlamlar şunlardır:

- a) Bir nesneyi kendi grubundan ayırıp tek kılmak (ifrâd-infirâd-istifrâd),
- b) Elçi göndermek,
- c) İkiz değil tek çocuk sahibi olmak,
- d) Din ilminde fakîh ve âlim olup insanlarla bir araya gelmeksizin inziva ve uzlete çekilmek (tefrîd),
- e) Tek, vitr ve çiftin yarısı (ferd),
- f) Yegâne ve biricik,
- g) Eşi, benzeri ve ikincisi olmayan¹²⁷

3.2. Hadis İlminde İnfirâd/Ferd Olgusu

Hadis ilminde ferd-teferrüd-infirâd kelimelerini inceleyerek devam edelim. Terim olarak senedinin herhangi bir yerinde râvî sayısı teke düşen veya senedindeki yahut

¹²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts. III, s. 331.

¹²⁷ fe-ra-de ile aynı kökten olan ve anlamlarına işaret etmek üzere parantez arasında isimleri verilen efrade, ferrade, istefrade gibi farklı mezîd kalıplarda bulunan fiiller de teferrade/inferade anlamına gelmektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, s. 331-333; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. İbrahim Terzi, Beyrut 1390/1970, VIII, s. 482-483; el-Firûzâbâdî, *el-Okyanûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, trc. Mütercim Asım Efendi, y.y. 1304 h., I, s. 1236-1237.

metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan hadisi ifade eder. Senedin bir yerinde râvînin tek kalmasına *teferrüd* ve *infiâd* denir.¹²⁸ Ferd kökünden türeyen bu formlar içerisinde “teferrüd” kavramını ifade etmek üzere muhaddislerin daha çok kullandığı tabir ve lafızlar ise şunlardır:

“Teferrüd, infirâd, ferd-efrâd, teferrüdât, mefârîd ve ifrâdât.”¹²⁹

Hadis ilmi terimi olarak, el-Meyyânişî bu kavramı (ö. 581/1185), “sika bir kimsenin başka râvîler rivayet etmeksizin hocasından rivayette tek kaldığı hadis” şeklinde tanımlamıştır.¹³⁰

Talat Koçyiğit, ferd hadisi, “senedin herhangi bir yerinde râvî sayısı teke düşen veya senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan hadis”¹³¹ şeklinde tanımlarken bu konuya dair müstakil olarak hazırlanan *Teferrüd* adlı eserin müellifi Abdulcevâd Hamâm ise “senedin aslı veya herhangi bir tabakasından râvînin sika olup olmamasına bakılmaksızın sened ve metnindeki ziyâde veya noksanlığı nazarı itibara almadan başka bir râvî tarafından müşâreket söz konusu olmaksızın tek bir râvî tarîkiyle rivayet edilen hadis” olarak tanımlamış ve bu ilavelerle, tarifi daha açık hale getirilmesi ve istikrâr bulması sağlanmıştır.¹³²

Teferrüd olgusu, erken dönem rivayet kitaplarında -tanımı verilmeksizin- hadis metinlerini niteleyen bir kavram olarak kullanılmıştır.¹³³ İbn Hacer el-Askalâni’ye (ö. 852/1448) göre râvînin teferrüdü, tarikleri çok da olsa, senedin aslı denilen sahabî tarafında meydana gelirse buna ferd-i mutlak, senedin ortasında olursa buna da ferd-i nisbî denir.¹³⁴

Burada yine ferd olgusuna daha teferruatlı bir şekilde nüfuz edebilmek için ferd hadis çeşitlerini de zikretmekte fayda görüyoruz. Hadis ilminde ferd hadis ikiye ayrılır: ferd-i mutlak ve ferd-i nisbî.

¹²⁸ Selahattin Polat, “ferd”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, s.368.

¹²⁹ Sıfat formu “ferd, ferid, fered, fârid, münferid, müteferrid ve ferîd”; cem’i formu kıyâsî olarak -aynı zamanda hadis ilimlerinin teşekkül devresinde bir hadis edebiyatı türü olarak da karşımıza çıkan -“efrâd”; ve gayr-i kıyâsî olarak ise furâdâ; fiil formu ise “ferade, efrade, teferrade, inferade ve istefrade” şeklinde karşımıza çıkmaktadır; bk. Hamâm, Abdulcevâd, *et-Teferrüd fî rivâyeti’l-hadîs ve menheci’l-muhaddisîn fî kabûlih ev raddih*, Dâru’n-Nevâdir, Dimaşk 1432/2011, s. 82.

¹³⁰ Meyyânişî, Ebû Hafs Takıyyüddîn Ömer b. Abdilmecîd, *Mâ lâ yeseu’l-muhaddise cehlulu*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 1431/2010, s. 271.

¹³¹ Selahattin Polat, “ferd”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, s. 2.

¹³² Teferrüd başlığıyla verilen bu tanım, aynı kökten türeyen (ve üst/çatı olarak nitenebilecek) kavramın temelini teşkil eden ferd kavramı için de geçerli olmalıdır, bk. Abdulcevâd Hamâm, *Teferrüd*, s. 90.

¹³³ Hicri üçüncü asır gibi erken bir dönemde telif edilen bir örnek için bk. Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *el-Câmiu’l-kebîr*, Sayd 13, thk. Beşşâr Avvâd Ma’ruf, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1998.

¹³⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 52-54.

Ferd-i Mutlak:

İbnü's-Salâh ferd-i mutlakı, “bir râvînin diğer bütün râvîlerden tek kalarak rivayet ettiği hadis” şeklinde tarif etmiştir. Kendisinden sonra gelen Sehâvî (v.902/1497), bu tanıma râvîlerle ilgili “sika veya sika olmayan kimseler” kaydını ekleyerek açıklık kazandırmıştır.¹³⁵

İbn Hacer, ferd-i mutlakı şu şekilde iki kısma ayırmıştır:

- a) Bir râvînin başka birisi rivayet etmeksizin hadisteki teferrüdü
- b) Belde halkının diğer belde sakinlerinin rivayet etmediği hadisteki teferrüdü¹³⁶

Ferd-i Nisbî:

Herhangi bir cihetten tek kalışın vâki olduğu hadis¹³⁷ diye tarif edilmiştir. Ferd-i nisbî, usûl âlimleri tarafından farklı itibarlarla birkaç şekilde tasnif edilmiştir. Biz burada İbn Hacer (4), Kâsimî (3) ve Nûreddin İtr'in (3) -farklı rakamla yaptıkları- tasniflerini dikkate alarak telfik metoduyla beş maddede ele alacağız.

- a) Sikanın Sikadan Teferrüdü:

Bir hadisi adâlet ve zabt vasıflarına sahip sika bir kimseden, aynı özellikleri hâiz sika bir kimsenin tek başına rivayet etmesi anlamına gelir. Mesela;

Damra b. Saîd el-Mâzinî> Ubeydullah b. Abdillâh> Ömer b. Hattâbtarîkiyle nakledilen “Rasûlullah (a.s), Ramazan ve Kurban bayramı namazında Kâf ve Kamer sûrelerini okurdu”¹³⁸ rivayeti, ferd-i nisbî olarak nakledilmiştir.

- b) Şahsın Şahıstan Teferrüdü:

Maruf ve meşhur olup başka tarîklerle de rivayet edilen hadisin bir râvînin hocasından tek başına naklettiği ferd-i nisbî çeşididir.

Örneğin;

Süfyân b. Uyeyne>Vâil b. Dâvûd>Bekr b. Vâil>Zührî> Enes tarîkiyle nakledilen “Nebî (a.s) Safiyye annemizle evliliği üzerine tirit ve hurmadan oluşan düğün yemeği verdi” rivayetini, bir grup râvî doğrudan İbn Uyeyne>Zührîtarîkiyle nakletse de Bekr b. Vâil>İbnUyeyne şeklinde gelen başka bir tarîk yoktur.¹³⁹

¹³⁵ Muhammed Cemaleddin el-Kâsimî, *Kavâidü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Dimaşk 1433/2012, s. 196.

¹³⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 56-57.

¹³⁷ Kâsimî, *Kavâidü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*, s. 198.

¹³⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, s. 3.

¹³⁹ İraki, *Fethu'l-muğîs*, s. 98.

Bu örnekleri zikretmemizin sebebi infirâd olgusunu daha iyi anlayabilmek içindir.

c) Belde Halkının Bir Şahıstan Teferrüdü:

Bir belde halkının isnadın medârı olan tek bir şahıstan naklettikleri rivayettir. “Kadılar üç sınıftır, iki zümre cehennemde bir zümre ise cennettedir...” rivayetini Mervliler, Abdullah b. Büreyde’den münferiden nakletmişlerdir.¹⁴⁰

d) Bir Şahsın Belde Halkından Teferrüdü:

Ferd-i nisbî’nin bu çeşidi “c” şikkında ifade edilen nev’in mukabili olup onun aksine tek bir şahsın bir belde halkından tek başına rivayeti şeklinde meydana gelir. Ancak bu türe, muhtemelen teorik olduğu için İbn Hacer tarafından misal verilmemiştir.

e) Bir Belde Halkının Diğer Belde Halkından Teferrüdü:

Teorik olarak “Cezirelilerin-Mekkelilerden” veya “Horasanlıların- Kûfelilerden” başka herhangi bir belde halkı rivayet etmeksizin yalnızca birbirinden teferrüd ederek rivayette bulunmaları demektir.

Hüseyn b. Dâvud> Fudayl b. İyâz > Mansûr > İbrâhîm>Alkame>İbn Mes’ûd>Rasûlullah tarîkiyle nakledilen “Allah (c.c) dünyaya şöyle emretti: “Ey Dünya, bana hizmet edene sen de hizmet et...” rivayetinde, Horasanlılar Mekkelilerden teferrüd etmişlerdir. tesbiti yapılmıştır; fakat -başka bir râvî nakletmeksizin- isnadda yer alan ve Mekkî bir râvî olan Hüseyn b. Dâvud, bu rivayette tek kalmıştır.¹⁴¹

Hâsıl olarak hadis literatüründe ferd maddesi farklı kısımlara ayrılmaktadır. Bir hadisin ferd olması, rivayetin durumuyla alakalı olup âhâd haberin, râvîlerin sayısını dikkate alarak taksim edilmesinin bir sonucudur.¹⁴²

Ferd hadis, öncelikle “(1) adâlet ve zabt sahibi râvîlerin, (2) kendileri gibi adâlet ve zabt sahibi kimselerden, (3) muttasıl bir senedle, (4) şâz ve (5) muallel olmaksızın naklettikleri hadis” şeklinde tarif edilen sahîh hadiste belirtildiği gibi öncelikle sıhhat değerlendirmesinde nazar-ı itibara alınması gereken bu beş kriter göz önünde

¹⁴⁰ İbn Hacer, ayrıca bu rivayete dair tarîklerini cem‘ ettiği bir hadis cüzü olduğunu ifade ediyor. Bk. İbn Hacer, *Nüket*, II, 706.

¹⁴¹ Hâkim, *Marife*, s. 347; İbn Hacer, *Nüket*, II, s. 707-708.

¹⁴² Cezâirî, *Tevcîh*, I, s. 495.

bulundurularak incelenmelidir.¹⁴³ Ferd bir rivayetin sıhhat değeri, onun ferdiyetiyle ilgili değil, fakat sıhhat-kabul şartlarını sağlamasıyla alakalıdır.¹⁴⁴

Son olarak, bir hadisin ferd olması her ne kadar sıhhatine mani değilse de, muhaddislerin o rivayete ihtiyatla yaklaşmalarına, şüphe duymalarına sebep olabilir. Zira bir bakıma, bir rivayetin başka bir tarîki/râvîsi bulunmadığı iddiası demek olan ferd tespiti, her zaman o rivayete karşı müteyakkız olmayı ve şüphelenerek araştırma yapmayı gerekli kılar. Çünkü ferd olduğu söylenen bir haberin, potansiyel olarak daima başka kaynaklarda farklı senedlerle bulunması muhtemeldir.

3.3. Hadis Rivayet İlminde Ödünç Alınıp Kırâat İlminde Kullanılan Kavramlar

Ferd kavramında olduğu gibi bazı hadis ilmi ıstılahlarının, içerikleri değiştirilerek kırâat ilminde de kullanıldığı görülmektedir. Bir nevi hadis-kırâat ilişkisi şeklinde değerlendirebileceğimiz bu kavram etkileşimi neticesinde yanlış anlaşılabilir. Bu nedenle kırâat ilminde kullanılan bazı hadis ilmi menşeli kavramları mukayeseli olarak aktarmakta fayda görüyoruz.

a) *Sahîh*:

Kelime olarak sıhhatli ve sağlam anlamına gelen sahih, makbul hadis çeşitlerinin ilkidir. Hadis usulü âlimleri tarafından adalet ve zabt sahibi râvîlerin kesiksiz isnatla birbirlerinden rivayet ettikleri şâz ve illetli olmaktan uzak hadisler olarak tanımlanmaktadır. Buna göre bir hadisin sahih olabilmesi için râvîlerinin adalet ve zabt özelliklerine sahip olmaları, isnat zincirinin kesiksiz olması, illet denilen herhangi bir gizli kusur taşımaması ve sika râvîlerin rivayetlerine aykırı düşmemesi gerekir.¹⁴⁵ Kırâat ilminde ise hadis ilmindeki sahih kavramına ek olarak bazı manalar da eklenerek sahih kırâat tanımı oluşturulmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin tanımına göre, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan muttasıl bir senede sahip olan, bir vecih ile de olsa Arap diline uygun düşen ve Hz. Osman'ın çoğalttığı mushaflardan birine uyan her bir kırâat, kırâat açısından sahihtir, makbuldür ve

¹⁴³ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, s. 11-12; İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 232.

¹⁴⁴ Irâkî, *et-Takyîd ve'l-Îzâh li-mâ utlika ve uğlika min kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Üsâme b. Abdullah Hayyât, Beyrut 1429/2008, I, s. 482.

¹⁴⁵ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 341.

muteberdir.¹⁴⁶ İbnü'l-Cezerî tarafından yaygınlaştırılan on kırâat, gelenekte sahih kırâatler olarak kabul görmektedir. Görüldüğü üzere sahih kırâat, hadisteki sahih kavramından farklı olarak mushafa uygunluk ve arap diline uygunluk şeklinde ilave özelliklere sahip olmak durumundadır.

b) Mütevâtir:

Hadis ilminde mütevatir, her tabakada Hz. Peygamber üzerine yalan söylemeleri aklen mümkün olmayan çok sayıda râvî tarafından görerek veya işiterek rivayet edilen habere denilmektedir.¹⁴⁷ Kırâat ilminde de yalan üzere ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalığın diğer bir kalabalıktan rivayet ettikleri kırâatler için mütevâtir kırâat tabiri kullanılmaktadır.¹⁴⁸ Müşahhas olarak da yedi kırâat cumhura göre mütevâtir kırâatler olarak kabul edilmektedir. Böyle tanımlansa da bu kırâatlerin burada bahsedilen şartları taşımadığı ve kırâatlerde tevâtürün ancak kırâat imamlarından sonraki dönem için mümkün olabileceği belirtilmektedir.¹⁴⁹ Ancak bu yaklaşım, kırâatlerin, âhad kavramının ifade ettiği yetersizlikten münezzeh bir kesinlik ifade ettiği gerekçesiyle kabul görmemiştir.¹⁵⁰ Bu yaklaşım, ümmetin kabulüne mazhar olmuş bir rivayet, haber-i vâhid olsa da kesinlik ifade eder şeklindeki bir genel kabulün ürünü olarak görünmektedir.¹⁵¹ Bu anlayış doğrultusunda farklı bir tevatür mefhumu geliştirilmiş ve mutevatir kavramı ricali araştırılmaksızın kendisiyle amelin mutlak manada vacip olduğu haber¹⁵² şeklinde tanımlanarak konuya bir çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Netice itibariyle kırâatlerdeki tevâtürün, genel olarak anlaşılan tevâtürden bağımsız kendine has bir olgu olduğu söylenebilir.¹⁵³

¹⁴⁶ Suyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmî'l-Kur'an*, Dâru İbni Kesir, Beyrut 2006, I, s. 15.

¹⁴⁷ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 306; Mahmûd et-Tahhân, *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad 1431, s. 23.

¹⁴⁸ Bkz. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 109.

¹⁴⁹ Bkz. Süleyman Ateş, "Kırâatlarda Tevatür Meselesi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: Kıraat İlmi ve Problemleri-IV*, 2002, s. 321-331; Sıtkı Güllü, "Kırâatlerde Tevatür Olgusu", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası Kıraat Sempozyumu, 16-18 Kasım 2012, İstanbul*, 2015, s. 71-77.

¹⁵⁰ Bedruddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, I, 221.

¹⁵¹ Bedruddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîd fî usûli'l-fıkıh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, I, 377.

¹⁵² Abdülhamit Birşık, *Kıraat, DİA*, Ankara, 2002, s. 426-433.

¹⁵³ Bkz. Ali Temel, *Dilbilimsel Tefsirlerde Kırâatlere Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 32.

c) *Meşhûr:*

Hadis ilminde meşhur, her tabakada üç veya daha fazla râvî tarafından nakledilen ve mütevatir derecesine ulaşmayan haber şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵⁴ Kırâat ilminde ise adalet ve zabt sahibi kişilerce sahih bir senetle rivayet edildiği, Arap Dili gramerine ve Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflardan birine uygun olduğu halde tevatür derecesine ulaşamayan, ancak kırâat âlimleri nezdinde şöhret bulan kırâatler şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵⁵

d) *Âhâd:*

Hadis ilminde mütevatir haberin şartlarını taşımayan haber olarak tanımlanan âhad haber,¹⁵⁶ kırâat ilminde ise senedi sahih olmakla birlikte, resm-i mushafa veya Arapçaya muhalif olan veyahut mütevatir ve meşhur kırâatler gibi şöhret bulup yaygınlaşamayan kırâatler şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵⁷

e) *Şâz:*

Genel manada, umumi hükümlerden veya külli kaidelerden hariç ve tek başına kalan şey anlamında kullanılan şâz kelimesi hadis ıstılahında râvînin muhalefetinden doğan bir hadis çeşidi olup farklı tanımları yapılmaktadır.¹⁵⁸ Bunlardan birine göre şâz, makbul bir râvînin kendisinden daha üstün bir râvîye muhalif rivayette bulunmasıdır.¹⁵⁹ Kırâat ilminde ise senedi sahih olmayan kırâatler için şâz kırâat tabiri kullanılmaktadır.¹⁶⁰

f) *Mevzû:*

Hadis ıstılahında, uydurma manasıyla alakalı olarak çeşitli maksatlarla uydurulup Hz. Peygamber'e iftira ve nispet edilerek rivayet edilen sözler¹⁶¹ şeklinde tanımlanan mevzû kelimesi kırâat ilminde de benzer şekilde asılsız olarak bir kırâat imamına veya bir kırâat âlimine isnat edilen kırâatler için kullanılmaktadır.¹⁶²

g) *Müddrec:*

¹⁵⁴ Tahhân, *Teyisîru Mustalahi'l-Hadîs*, s. 30.

¹⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, s. 241; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, s. 103.

¹⁵⁶ Tahhân, *Teyisîru mustalahi'l-hadîs*, s. 27.

¹⁵⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, s. 242.

¹⁵⁸ Bkz. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 373.

¹⁵⁹ Tahhân, *Teyisîru Mustalahi'l-Hadîs*, s. 123.

¹⁶⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, s. 242.

¹⁶¹ Bkz. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 226.

¹⁶² Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, s. 104.

Bir hadis terimi olarak, senedine veya metnine râvîlerinden biri tarafından aslında olmayan ve rivayet edenlerin hadisin aslında olduğunu zannettikleri bir veya birkaç kelime ya da cümle eklenerek rivayet ettikleri hadis şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶³ Râvîsi tarafından izah ve açıklama kastıyla metne yapılan ilavelere denilmektedir.¹⁶⁴ Sahabeye isnat edilen ve mushaf metnine ziyade olan kırâatler bu kategoriye girmektedir.

3.4. Kırâat İlminde İnfirâd/Ferd Olgusu

Hadis ilmi ıstılahındaki bazı kavramların farklı manalar yüklenerek kırâat ilminde de kullanıldığını yukarda aktarmıştık. Tezimizin ana konularından birini oluşturan infirâd ve teferrüd kavramlarıyla ilişkili olan ferd kavramı da bunlardan birisidir. Hadis ilminin mecrasında ortaya çıkan bu kavramın bire bir kırâat ilmiyle ilgisi olduğunu iddia etmiyoruz; lakin kısmen de olsa ilgi ve alakası olduğunu, hassaten tezimizin ana kaynağı olan Dâni'nin *et-Tehzîb*' i ortaya koyuyor ve kırâat ilmindeki ferd-infirâd kavramı, farklı mana ve işleyişle karşımıza çıkıyor. Biz burada kırâat ilminde yer edinmiş bu olgunun açığa çıkmasını hedefliyoruz.

Hadis ilmi ıstılahında kullanımına dair yukarda ayrıntılı bilgi verdiğimiz “ferd” kavramının kırâat ilmine yansması olan “infirâd”, “infirâde”, “teferrüd”, “ifrâd” ve “efrâd”¹⁶⁵ gibi kavramların kırâat ilmindeki kullanımı iki başlık altında değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi kırâat eğitim-öğretiminde kırâatleri sıralama metodu olarak ifade edilen tarîklerden biri olan *infirâd* kavramıdır. Diğerisi ise bir kırâat imamının, râvînin veya tarîklerden birinin bir kırâat veçhinde diğerlerinden ayrılıp o kırâat veçhinde tek kalmasını ifade eden *infirâd/teferrüd* kavramıdır.

Bu konuya girmeden önce belirtmemiz gerekir ki tarihsel süreçte kırâat ilminde ve kırâatlerin eğitim-öğretiminde tarîk veya meslek olarak isimlendirilen bazı usul ve metotlar ortaya çıkmıştır. Örneğin kırâat ilmindeki farklılığı temsil eden okuyuşlar tarîk olarak isimlendirilmiştir. Nâfi'nin Verş rivayetinde Ezrak ve Isbehânî tarîkleri bu kullanıma örnektir. Bu manada her kırâat imamının ikişer râvîsinin tarîkleri mevcuttur. Bunun

¹⁶³ Bkz. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 254.

¹⁶⁴ Suyûtî, *el-İkân*, I, s. 243; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, s. 104.

¹⁶⁵ Bu kelimelerin kırâat ilminde kullanımları için bkz. Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2018, s. 49, 56.

yanında kırâat öğretiminde esas alınan kaynaklara istinaden ortaya çıkan Teysîr, Tahbîr, Şâtıbiyye ve Tayyibe gibi tarîkler vardır.¹⁶⁶ Ayrıca kırâatlerin sayısını ve kapsamını gösteren Seb'a ve Aşere tarîkleri oluşmuştur. Bunların yanında dersin işleniş metoduna ilişkin Sema, Arz ve Eda tarîkleri; uygulamada esas alınan med ölçülerini belirten Mertebeteyn ve Merâtib-i erbaa tarîkleri mevcuttur. Yine kırâat ilminde, öğretim usulünün yaygınlık kazandığı bölgeye izafeten Meğâribe, Meşârika, Irâkiyyûn, Mısır ve İstanbul Tarîkleri ve son olarak kırâat öğretiminde kırâatleri sıralama metodunu ifade eden İnfirâd ve İndirâc tarîkleri bulunmaktadır.¹⁶⁷

Tezimizin kapsamında yer alan infirâd kavramını incelemek üzere, bu kavramın kırâat ilminde kullanıldığı alanlardan biri olan infirâd tarîki ve bunun mukabili olan indirâc tarîki üzerinde duracağız.

İnfirâd Tarîki: Kırâat eğitim-öğretiminde kırâat imamlarının, râvîlerin ve tarîklerin farklı okuyuşlarını sıralama metodu olarak bilinen bu usul, her imamın kırâatını ayrı ayrı okumak veya her imam için, onun kırâat özellikleriyle Kur'ân'ı baştan sona hatim yapmak suretiyle öğrenip öğretmektir.¹⁶⁸ Bu uygulama bazı kaynaklarda “ifrâd” terimi ile ifade edilmektedir.¹⁶⁹ Kırâat imamları ve râvîlerin uygulamadaki sıralanışı ilk dönemlerdeki eğitim halkalarında farklılık arz etmekle birlikte; Şâtıbî'nin yedi kırâat sıralaması esas kabul edilmiş ve sonra İbnü'l-Cezerî'nin on kırâat sıralaması yaygınlık kazanmıştır. İlk dönemlerde her kırâat imamı ve râvî için müstakil bir hatim yapılarak uygulama sürdürülmüştür. Sonraları farklı uygulamaları bir arada uygulama ve öğretme eğilimi ile imam ve râvîlerin vecihleri sırasıyla peş peşe okunmuş ve uzun bir süre de böyle devam etmiştir. Yani bir imamın veya râvînin okuyuşuyla bir hatim yapmak İnfirâd olarak adlandırıldığı gibi; tek bir ayeti bir imam veya râvîye göre okuyup sonra aynı ayeti sırasıyla aynı şekilde diğer imam ve râvîlere göre okumak da infirâd olarak kabul edilmektedir. Bu metodun pratikte uygulanışı Mustafa Atilla Akdemir tarafından şöyle anlatılmaktadır:

¹⁶⁶ Tariklerde esas kabul edilen eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bakz. Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kiraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2019, sayı: 13, s. 91-123.

¹⁶⁷ Kırâat ilminde tarikler hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat Eğitiminde Tarikler”, *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu: 12 Kasım 2000 Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi M. Rüştü Aşıkkutlu Anısına II. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu: 25 Mayıs 2003 Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2006, s. 165-177; Yavuz Fırat, “Kırâat İlmi ve Tarikler”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sayı: 13, s. 37-55.

¹⁶⁸ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, s. 74-75.

¹⁶⁹ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 49, 56.

“Okunacak ayet, baştan sona kadar, önce İmam Nâfi’nin râvîsi Kâlûn’a göre okunur. Sonra başa dönülür ve ikinci râvîsi Verş’e göre okunur. Tekrar dönülerek ikinci imam İbn Kesîr’in ilk râvîsi Bezzî’ye, sonra Kunbül’e göre okunarak hepsi tamamlanır. Bu arada aynı okunuşlar tekrar edilmezdi.”¹⁷⁰

İbnü’l-Cezerî’nin beyanına göre *infirâd* usulü hicri beşinci asra kadar böyle devam etmiş, bu vakitten sonra Kur’ân’ı birden fazla kırâati uygulayarak okuma anlamında kullanılan indirâc usulü (cem’) uygulanmaya başlanmıştır.¹⁷¹ Kırâat ilmindeki her kırâat imamının okuyuşunun tek tek öğrenilip okunmasının yerini birden fazla kırâatı derc ederek okumanın aldığını söylesek de bu uygulama kısmen günümüz dünyasında da mevcuttur. Günümüzde dünya ülkelerinin genelinde İmam Âsım (ö. 127/745) kırâatinin Hafs (ö. 180/796) rivayeti üzerine Kur’ân’ı infirâdi olarak hem okunmakta hem ezberlenmektedir. Bu uygulama Hafs’ın tek bir rivayetinin bir hatimle okunuyor olması münasebetiyle kısmi bir infirâdi örnek oluşturur. Hafs’ın her bir rivayeti ayrı ayrı okunmuş olsa o takdirde Hafs’a ait olan okuyuş farklılıklarının tamamı infirâdi olarak kırâat edilmiş olacaktır. Çünkü infirâd, her bir kırâat imamının her bir râvîsinin her bir rivayetiyle ayrı ayrı hatimlerle kırâat imamlarına ait olan kırâat farklılıklarını icra etmektir.

İnfirâd tarîki ile eğitimin uzun bir süreye ihtiyaç duyması, zamanla yeni ve farklı bir metot olan indirâc usulünün geliştirilmesine sebep olmuştur. Daha az zamanda daha çok mesafe almayı hedefleyen indirâc tarîkinde belli başlı üç metot uygulanmıştır. Birincisi “harfle cem” metodu olup okuyuş esnasında ihtilaflı kelimeye gelince onu peş peşe okuyup bitirmek ve sonra devamında gelen kelimeye geçerek onu da aynı yöntemle icra etme metodudur. İkincisi “vakıfla cem” metodunda ise tertibe göre ilk okuyuşla başlanmaktadır. Kısa bir ayet ise sonuna gelince, yoksa seçilen uygun bir vakıfta durulmakta ve başa dönülerek sıra tertibine göre ikinci okuyuş yapılmaktadır. Bu minval üzere bütün vecihler okunmakta ve örtüşen rivayetler tekrarlanmamaktadır. Son okuyuşa kadar aynı başlama ve bitiş noktalarına riayet edilmektedir. Her iki uygulamanın avantajlarını birleştiren üçüncü metotta ise tertibe göre ilk okuyuşla başlayan kişi duracağı uygun yeri tayin etmekte ikinci okuyuş için başlangıç yerine dönmemektedir. Durduğu yere en yakın ihtilaflı kelimeyi ele alıp ondan başlayarak yine kurrâ tertibine riayetle mevcut vecihleri okumakta ve durduğu

¹⁷⁰ Akdemir, “Kıraat Eğitiminde Tarikler”, s. 173.

¹⁷¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, s. 150.

yere gelmektedir. Bu şekilde, sondan başa doğru giderek ve örtüşen rivayetler tekrar edilmeden daha az bir zaman içerisinde uygulama tamamlanmaktadır.¹⁷²

Kırâat eğitim-öğretim geleneğinde, imam ve râvîlerin usullerini iyice belleyip kavrayana kadar, talebe infirâd metodunu uygulamakta, sonra hocasının uygun gördüğü bir aşamada indirâc usulüne geçmektedir. Burada infirâd metoduna dair bazı eserleri de zikretmek istiyoruz.

Abdulaziz b. Abdulfettah el-Kari, *Kavaidü't-Tecvid ala Rivayeti Hafs an Asım b. Ebi'n-Nücad*, Mısır 1369.

El-Adevi, Şeyh İbrahim b. İsmail, *el-Kavaidü's-Seniyye Fi Kiraati Hafs an Asım b. Tariki's-Şatıbiyye*, Beyazıt, 162.

El-Ahvezi, Ebu Ali Hasan, *Kiraati Yakub min Tariki Ruveys ve Ravh*, Millet,8.

Ali, Atiyye Ebu Muslih, *es-Sağru'l-Basim Fi Kiraati Asım*.

el-Bakillani, Muhammed b. Tayyib, *Zikrul İhtilaf beyne Sahıbey Asım Ebu Bekr ve Hafs*, Süleymaniye 1457.

Bedreddin Hüseyin b. Ahmed, *Şerh-i Bab-ı Vakf Hemze ve Hişam ale'l-Hemze*, Atıf Efendi 47.

Bekkare Ebu İsa, *Kiraatü Hamza, Kiraatü Kisai*

el-Betaihi, *Ebu'l-Hasen, Vusulu'l-Umr ila Kiraati Usuli Ebu Amr*, Keşfü'z-Zünun, I, 593.

el-Bezzar, Ebu Tahir, *el-İntisar li Hamza, Kiraatu Hafs San'atüh, Kiraatu'l-A'meş*.

Çollak, Fatih, *Asım Kiraatı*, İstanbul 1989, 1997.

ed-Dabba', Ali Muhammed, *el-Bedru'l-Munir Fi Kiraati İbni Kesir. İthafu'l-Mürid bi-Şerhi Fethi'l-Mecid Fi Kiraati Hamze min Tarikil Kasıd*

ed-Dânî, Ebu Amr, *el-Feth ve'l-İmale li-Ebu Amr b. el-Ala, el-İcaz ve'l-Beyan an Usuli Kiraati Verş an Nafi İ'cazu'l-Beyan Fi Kiraati Verş an Nafi, Kiraetü (Risâletü) Verş, Kiraetü İbn Kesir, Mezhebü Ebu Ya'kub el-Ezrak*, Nuruosmaniye 62/2, *et-Temhid li-İhtilâfi Kiraati Nafi'*

ed-Dimyati Şihabeddin Ahmed, *Manzumtü Kâulun*

ed-Dussûki, Muhammed Abidin, *Ravzatü's-Şâkir Fî Kiraeti İbn Âmir*

Ebu Ali Abdulaziz b. Muhammed, *Kiraetü Hamze*

¹⁷² Akdemir, "Kiraat Eğitiminde Tarikler", s. 173.

Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Mezhehebü Hamze Fi'l-Hemzi Fi'l-Vakf*

Ebu Bekr b. Mücâhid, Ahmed b. Mûsa, *Kıraetü Âsim, Kıraetü Ebû Amr, Kıraetü Hamze, Kıraetü İbn Âmir, Kıraetü İbn Kesir, Kıraetü Nafi', Kıraetü'l-Kisâi*

Ebû Hayyan el-Endülüsî, *Gâyetü'l-Matlûb Fî Kıraeti Ya'kub*, Keşfüz-Zunûn, II, 1194

Ebû Hayyan Muhammed b. Yusuf el-Endelüsi, *er-Ravzu'l-Bâsim Fî Kıraeti 'Asım*, Süleymaniye 4366

Ebû Mervan Ubeyd el-İşbili, *Kıraetü Nafi'*

Ebu'l-Ferec İbnü's-Sabbağ, *Kıraatü Hamze*

Emineddin ed-Dimeşkî, *Gâyetü'l-İhtisâr Fî Kıraati Ebû Amr*

Güzel Baba, *Verşiyiye Fî İlmi'l-Kirâe*, Süleymaniye 103

Işın, Ali Rıza, İmam Nafi ve Kıraati, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1991.¹⁷³

Kırâat ilminde karşımıza çıkan ikinci kullanıma göre *infirâd/teferrüd* tabiri, bir kırâat imamının, râvînin veya tarîklerden birinin bir kırâat veçhinde diğerlerinden ayrılıp o kırâat veçhinde tek kalmasını ifade etmektedir. Tezimizin ana kaynağı olan Dâni'nin eserinin isminde yer alan teferrüd kavramı da bu anlamda kullanılmaktadır. Dâni bu eserinde yedi kırâat imamının ve onların râvîlerinin Kur'ân kırâatinde diğerlerinden farklı okuduğu ve bu okuyuşta tek kaldığı yerleri bir araya getirerek kırâat araştırmacılarına büyük kolaylık sağlamıştır. Dâni, bu tek kalışı (ما انفرد) ifadesi ile ya da (ما انفرد) ile izah etmektedir.¹⁷⁴

Dâni'nin eserinin başlığında da yer alan ilgili tabirlerin bu anlamda kullanıldığını sadece Dâni'nin değil, diğer kırâat âlimlerinin eserlerinde de görmekteyiz. Örneğin İbn Hâleveyh, Rahmân Sûresinin son ayetindeki kırâat veçhinde tek kalmasını¹⁷⁵ ve Nâfi'nin Müddessir Sûresi son ayette diğer kırâat imamlarının ittifaklı okuyuşundan ayrılıp başka bir kırâat veçhinde tek kalmasını¹⁷⁶ bu ifade ile anlatmıştır. Yine Ebû Şame el-Makdisî, Kisâi ve onun râvîsi Dûrî'nin tek kaldığı bir okuyuş veçhini ifade etmek için bu tabiri

¹⁷³ Sülün, Murat Sülün, Abay Muhammed, "Kıraat Bibliyografyası", (*Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV* içinde, ed. Bedreddin Çetiner, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, ss. 477-543

¹⁷⁴ Dâni, et-Tehzîb, s. 35-40.

¹⁷⁵ Bkz. İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-kirâati's-seba*, thk. Cemalüddin Muhammed Şeref, Dâru's-Sahâbeti li't-Türâs, Tanta 2010, s. 323.

¹⁷⁶ Bkz. İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-kirâati's-seba*, s. 342.

kullanmıştır.¹⁷⁷ İbnü'l-Cezerî'nin de Yakûb'un tek kaldığı bir kırâat veçhini ifade etmek için bu ibareyi kullandığı görülmektedir.¹⁷⁸ Bunların yanında Ebü'l-Kâsım el-Hüzeli,¹⁷⁹ Alemüddîn es-Sehâvî,¹⁸⁰ Muhibbüddîn en-Nüveyrî,¹⁸¹ Ebü'l-Hasen es-Safâkûsî,¹⁸² gibi kırâat âlimlerinin de bir kırâat imamının, ravînin veya tarikin herhangi bir kırâat veçhinde tek kalmasını bu tür ibarelerle ifade ettiklerini görmekteyiz. Hâsılı kelam, söz konusu kelimelerin bu şekilde kullanımı, kırâat ilminde *infirâd* veya *teferrüd* kavramlarının, infirâd tarîkinden farklı bir manada kullanıldığını göstermektedir.

Dânî'nin ferd-infirâd olgusuyla ifade etmeye çalıştığı şeyin hadis rivayet metodu olan ferd kavramıyla bir alakasının olup olmadığı mevzusuna gelince, birebir kırâatteki karşılığıdır diyemiyoruz; lakin anlam olarak hadis ilminden ödünç alınıp kırâat ilmine uyarlandığını söyleyebiliriz. Ferd-infirâd kavramını hadis ilmindeki bir tarifiyle tekrar edecek olursak Talat Koçyiğit ferd hadisi, “senedinin herhangi bir yerinde râvî sayısı teke düşen veya senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan hadis” şeklinde tanımlanmıştır. Kırâat ile ilgisine baktığımızda farklı ve teke düşmek ifadeleri olduğunu, infirâd-teferrüd ile de kırâat farklılıkları konusunda imamın ya da râvînin tek kalması olduğunu söyleyebiliriz. Yoksa tarifteki sened kelimesini, rivayet olgusunu kırâate uygulamak epey sıkıntılı olacaktır. Dâni'nin infirâd usulüne dair yazmış olduğu esere başka eserleri de eklemek mümkündür. Bunlardan bazılarını zikrederim:

Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân, *Müfredetü Ya'kub*

ed-Dânî, Ebu Amr, *Müfredetü Ya'kub*

el-Kârî, Ebu'l-Vefa, *el-Müfrede li-İbn 'Amir*, Beyazıt 224, *el-Müfrede li'l-Kisâi*, Beyazıt 224, *el-Müfrede li'n-Nâfi' el-Medenî*, Beyazıt 224.¹⁸³

¹⁷⁷ Bkz. Ebü'l-Kâsım Şihâbiddîn Abdurrahmân Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî min hurzi'l-emânî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., s. 212.

¹⁷⁸ Bkz. Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Şerhi Tayyibeti'n-Neşr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 148.

¹⁷⁹ Yûsuf b. Ali Ebü'l-Kâsım el-Hüzeli, *el-Kâmil fi'l-kirâati'l-aşr ve'l-erba'in ez-zâide aleyhâ*, Müessesetü Semâ, ys. 2007, s. 314.

¹⁸⁰ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdussamed Alemüddîn es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*, thk. Mervân el-Atiyye, Dâru'l-Müminûn li't-Türâs, Beyrut 1997, s. 615.

¹⁸¹ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed Muhibbüddîn en-Nüveyrî, *Kitâbü Şerhi Tayyibeti'n-Neşr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 165.

¹⁸² Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Safâkûsî, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kirâati's-seb'*, thk. Ahmed Mahmûd Abdüssemî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 110.

¹⁸³ Sülün, Murat Sülün, Abay Muhammed, “Kıraat Bibliyografyası”, (*Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV* İçinde, ed. Bedreddin Çetiner, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, ss. 477-543

3.5. Kırâat İmamlarının Kırâatlerde İnfirâdı

3.5.1. Kırâat Tablosunun Okunuşu

Sol baş tarafta Kur'ân'ın sûre ismi ve ayet numaraları ve gerekli görüldüğünde kısa notlar.

Soldan ikinci bölmede kırâat-ı seb'a imamlarının ve râvîlerinin infirâd usulü ile okuduğu Kur'ân'daki ayet metni.

Üçüncü bölmede diğer kırâat imam ve râvîlerinin farklı okuyuş şekilleri ve yazıda takip edilecek sıra.

Son bölmede ise üçüncü bölmedeki kırâat farklılıklarının ait olduğu imam ve râvîler rumuzlarıyla zikredilmiştir.

Farklı okuyuşta rumuzları yazılmamış olanlar “diğer kırâat imamları ve râvîleri” şeklinde ifade edilmiştir.

Her tablonun başında infirâd usulü ile okuyacak imam ve râvîler belirtilmiştir.

Her tablonun başında imam ve râvînin varsa infirâd ettiği konu başlığı yazılmış.

Vakfen veya vaslen okunmuşsa yanlarına yazılmış.

Kırâatlerin daha kolay ezberlenmesini sağlamayı amaçlayan, özellikle manzum olarak yazılmış kırâat eserlerinde metni kısa tutmak gayesiyle kırâat imamları için bazı rumuzlar belirlenmiştir. Yedi kırâat imamı ve râvîleri için rumuz kullanan ilk kişi *Hırzû'l-emânî* isimli manzum eserinde eş-Şatıbî'dir.¹⁸⁴ On kırâate ve rivayetlerine yönelik rumuzlar kullanan ilk kişi de *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserinde İbnü'l-Cezerî'dir.¹⁸⁵ Gönümüzdeki kırâat eğitiminde yaygın olarak kullanılan Abdülfettâh Pâluvî'nin *Zübdetü'l-irfân* isimli eserinde de bu usul benimsenmiştir.¹⁸⁶ Dâni'nin eseri yedi kırâate dair olduğu için aşağıda verilecek olan tablolarda sadece yedi kırâate yönelik okuyuş vecihlerine yer verilecektir. Bu nedenle de Şatıbî'nin kullandığı rumuzlandırma usulü ile iktifa edilmiştir.

Kırâat-ı seb'a imamları ve râvîlerine ait rumuzlar:

¹⁸⁴ Abdülfettâh Abdulgani el-Kadi, *el-Vafi fi şerhi's-Şatıbiyye fi'l-kırâat'i-seb'*, Medine 1983, s. 23-24,26,28, 32.

¹⁸⁵ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, Medine 1994, s. 33-34.

¹⁸⁶ Bkz. Abdülfettâh Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, el-Mektebetü'l-Hanîfiyye, İstanbul ts., 5.

1- Nâfi (إ)

Râvîsi: Kâlûn (ب), Verş (ج)

2- İbn Kesîr (د)

Râvîsi: Bezzî (ه) , Kunbül(ز)

3- Ebu Amr (ح)

Râvîsi: Dûrî (ط), Susî (ي)

4- İbn Âmir (ك)

Râvîsi: Hişâm (ل) , İbn Zekvân (م)

5- Âsım (ن)

Râvîsi: Ebu Bekir Şu'be (ص) , Hafs (ع)

6- Hamza (ف)

Râvîsi: Halef (ض) , Hallad (ق)

7- Kisai (ر)

Râvîsi: Ebu'l-Haris (س), Durî (ت)

3.5.2. Nâfi'nin Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Nâfi, ferşe dair konularda teferrüd ettiği gibi izafet (yâ) sının fethası veya sükûnuyla okunması hususunda usule dair yirmi yerde diğer kıraat imamlarından ayrılmıştır. ¹⁸⁷

Ayet	Nâfi'nin Kırâati	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/58	يُغْفَرُ لَكُمْ	نُغْفَرُ لَكُمْ	ع
		تُغْفَرُ لَكُمْ	ك
Bakara 2/98	مِكَائِيلَ	مِكَالَ	ع
		مِكَائِيلَ	Diğer kırâat imamları

¹⁸⁷ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 27-36.

Bakara 2/119	لَا تَسْأَلُ	لَا تُسْأَلُ	ع
Bakara 2/214	حَتَّى يَقُولَ	حَتَّى يَقُولَ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/246	عَسَيْتُمْ	عَسَيْتُمْ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/251	وَلَوْ لَا دِفَاعُ	وَلَوْ لَا دَفْعُ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/280	إِلَى مَيْسِرَةٍ	إِلَى مَيْسِرَةٍ	Diğer kırâat imamları
Âl-i İmrân 3/13	تَرَوْنَهُمْ	يَرَوْنَهُمْ	Diğer kırâat imamları
Âl-i İmrân 3/49	فَيَكُونُ طَائِرًا	فَيَكُونُ طَيْرًا	Diğer kırâat imamları
Âl-i İmrân 3/81	لَمَّا أَتَيْنَاكُمْ	لَمَّا أَتَيْنَاكُمْ	ف
		لَمَّا أَتَيْنَاكُمْ	Diğer kırâat imamları
Âl-i İmrân 3/176	لَا يُحْزَنُكَ	لَا يَحْزَنُكَ	Diğer kırâat imamları
Mâide 5/115	فَأَيُّ	فَأَيُّ	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/14	إِنِّي	إِنِّي	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/162	مَمَّائِي	مَمَّائِي	Diğer kırâat imamları

A'râf 7/156	عَذَابِي	عَذَابِي	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/54	الِّي	الِّي	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/32	خَالِصَةً	خَالِصَةً	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/105	عَلَى أَنْ	عَلَى أَنْ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/141	يَقْتُلُونَ	يَقْتُلُونَ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/161	تُغْفَرُ لَكُمْ	تَغْفِرُ لَكُمْ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/165	بِئْسَ	بِئْسَ	ك
		بِئْسَ	ص
		بِئْسَ	Diğer kırâat imamları ve ص
A'râf 7/193	لَا يَنْبَعُوكُمْ	لَا يَنْبَعُوكُمْ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/202	يُمدُّونهم	يُمدُّونهم	Diğer kırâat imamları
Enfal 8/9	مُرْدَفِينَ	مُرْدَفِينَ	Diğer kırâat imamları
Enfal 8/11	يُعْشِيكُمْ	يُعْشِيكُمْ	Diğer kırâat

			imamları
İbrâhîm 14/18	الرِّيح	الرِّيح	Diğer kırâat imamları
Hicr 15/54	تُبَشِّرُونَ	تُبَشِّرُونَ	د
		تُبَشِّرُونَ	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/27	تُشَاقُّونَ	تُشَاقُّونَ	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/62	مُفْرَطُونَ	مُفْرَطُونَ	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/76	لَذْنِي	لَذْنِي	ص
		لَذْنِي	Diğer kırâat imamları
Enbiyâ 21/47	مِثْقَالُ	مِثْقَالُ	Diğer kırâat imamları
Lokmân 31/16	مِثْقَالُ	مِثْقَالُ	Diğer kırâat imamları
Hac 22/31	فَتَحَطَّفَهُ	فَتَحَطَّفَهُ	Diğer kırâat imamları
Mü'minûn 23/20	سِينَاء	سِينَاء	Diğer kırâat imamları
Mü'minûn 23/67	تُهْجَرُونَ	تُهْجَرُونَ	Diğer kırâat imamları

Nûr 24/7	إِنْ لَعْنَةُ اللَّهِ	إِنْ لَعْنَةُ اللَّهِ	Diğer kırâat imamları
Nûr 24/9	وَالْخَامِسَةُ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ	وَالْخَامِسَةُ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ	ع
		وَالْخَامِسَةُ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ	Diğer kırâat imamları ve râvileri
Neml 27/67	إِذَا كُنَّا	إِذَا كُنَّا	Diğer kırâat imamları
Kasas 28/34	رَدًّا Vasl halinde bu şekilde okuyan Nâfi vakf halinde tenvini elife ibdâl ile okur.	رَدًّا Vakfta ve vasl'da	ف
		رَدًّا	Diğer kırâat imamları
Kasas 28/57	تُجْبَى	يُجْبَى	Diğer kırâat imamları
Rûm 30/39	لِتَرْبُوا	لِيَرْبُوا	Diğer kırâat imamları
Zümer 39/64	تَأْمُرُونِي	تَأْمُرُونِي	د
		تَأْمُرُونِي	ك
		تَأْمُرُونِي	Diğer kırâat imamları
Fussilet 41/19	نَحْشُرُ	يُحْشَرُ	Diğer kırâat imamları

Şûrâ 42/51	يُرْسِلْ-فَيُجِى	يُرْسِلْ-فَيُوحِى	Diğer kırâat imamları
Zuhurf 43/19	أَشْهَدُوا	أَشْهَدُوا	Diğer kırâat imamları
Tûr 52/21	ذُرِّيَّاتِهِمْ	ذُرِّيَّتَهُمْ	Diğer kırâat imamları
Münâfikûn 63/5	أَوُوا	أَوُوا	Diğer kırâat imamları
Kalem 68/51	لَيَرْلِقُونَكَ	لَيَرْلِقُونَكَ	Diğer kırâat imamları
Nûh 71/23	وَدًّا	وَدًّا	Diğer kırâat imamları
Müddessir 74/56	وَمَا تَذْكُرُونَ	وَمَا يَذْكُرُونَ	Diğer kırâat imamları
Kıyâmet 75/7	بَرْقٍ	بَرْقٍ	Diğer kırâat imamları
Bürûc 85/12	مَحْفُوظٌ	مَحْفُوظٌ	Diğer kırâat imamları
Ğâşiye 88/11	لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً	لَا يُسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً	د ح
		لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً	Diğer kırâat imamları
Fecr 89/15-16	أَكْرَمَنِي-اهَانَنِي	أَكْرَمَن-اهَانَن	Diğer kırâat imamları

3.4.2.1. Nâfi'nin Kâlûn Rivâyetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Nâfi Kâlûn rivayetinde sadece ferş-i hurufa dair kırâat vecihlerinde teferrüd etmiştir. Usule dair meselelerde bir infirâdı yoktur. Örneğin aşağıdaki tabloda istifham hemzesinden sonra med ile veya harflerin iskânı veya şeddesi ile teferrüd etmiştir.¹⁸⁸

Ayet	Kâlûn Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Âl-i İmrân 3/15	قُلْ أُوْنِيْكُمْ	قُلْ أُوْنِيْكُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Şuara 26/36	أَرْجِهْ وَأَخَاهُ	أَرْجِهْ وَأَخَاهُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tâhâ 20/75	وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا	وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nûr 24/52	وَيَنْقُحْ	وَيَنْقُحْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Neml 27/28	فَالْقِهْ إِلَيْهِمْ	فَالْقِهْ إِلَيْهِمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nisâ 4/154	لَا تَعْدُوا	لَا تَعْدُوا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Necm 53/50	عَادًا لُّوْلَى	عَادًا (ن) الْاُولَى	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

¹⁸⁸ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 36.

3.4.2.2. Nâfi'nin Verş Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Nâfi'nin, Verş rivayetinde sadece usule dair konularda infirâd okuyuşu mevcuttur. Örnek olarak aşağıdaki tablolarda bunlar başlıklar halinde verilmiştir.¹⁸⁹ Verş rivayetinin Kâlûn rivayetinden farklı olarak harekenin nakli, hemzenin harelili okunması, râ harfinin terkîki, lâm harfinin kalın okunması, izafet yâ'sının fethalı okunması konularında teferrüd ettiği görülmektedir. Verş, Nafi kıraatını okuduktan sonra Mısır'a geliyor. Belki bölgesel farklılıklar sebebiyle kıraat uygulamalarında bir genişleme olduğu söylenebilir.¹⁹⁰ Nitekim yedi harf ruhsatı bunun bir delilidir.

3.4.2.2.1. Harekenin Nakli

Ayet	Verş Rivâyeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/62	مَنْ ءَامَنَ	مَنْ اَمَنَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tâhâ 20/9	وَهَلْ اَنْتَ	وَهَلْ اَنْتَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tâhâ 20/64	وَقَدْ اَفْلَحَ	وَقَدْ اَفْلَحَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
A'râf 7/94	اِلَّا اَخَذْنَا	اِلَّا اَخَذْنَا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Hâkka 69/19-20	كِتَابِيَهْ - اِنِّي	كِتَابِيَهْ - اِنِّي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

¹⁸⁹ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 39-48.

¹⁹⁰ Altıkulaç, Tayyar, "verş" *DİA*, İstanbul 2013, cilt 43, s. 63

3.4.2.2.2. Hemze'nin Harekeli Okunması

Âl-i İmrân 3/75	لَا يُؤَدِّهِ	لَا يُؤَدِّهِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âl-i İmrân 3/13	يُؤَدِّ	يُؤَدِّ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tevbe 9/60	الْمُؤَلَّفَةِ	الْمُؤَلَّفَةِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/286	لَا تُؤْخَذُنَا	لَا تُؤْخَذُنَا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Hûd 11/104	مَا تُؤْخَرُهُ	مَا تُؤْخَرُهُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.4.2.2.3. Râ Harfinin Terkîki

Nâfi, Verş rivayetinde bazı râ harflerinin terkîk ile okunması konusunda infirâd etmiştir. Buna dair bazı örnekler aşağıda belirtilmiştir.

Kıyâmet 75/24	فَاقِرَةٌ	فَاقِرَةٌ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nebe' 78/14	الْمُعْصِرَاتِ	الْمُعْصِرَاتِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âdiyât 100/3	قَالِ الْمُغِيرَاتِ	قَالِ الْمُغِيرَاتِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nisâ 4/35	خَبِيرًا	خَبِيرًا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nisâ 4/58	بَصِيرًا	بَصِيرًا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
İnsan 76/10	قَمَطَرِيرًا	قَمَطَرِيرًا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.4.2.2.4. Lâm Harfini Kalın Okuduğu Yerler

Nâfi, Verş rivayetinde bazı lâm harflerinin tefhîm ile okunması konusunda infirâd etmiştir. Buna dair bazı örnekler aşağıda belirtilmiştir.

Bakara 2/227	الطَّلَق	الطَّلَق	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/228	وَالْمُطَلَّقَاتُ	وَالْمُطَلَّقَاتُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Hac 22/45	مُعْطَلَةٌ	مُعْطَلَةٌ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/3	الصَّلَاةِ	الصَّلَاةِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/125	مُصَلَّى	مُصَلَّى	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Yûsuf 12/41	فَيُصْنَبُ	فَيُصْنَبُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âl-i İmrân 3/182	بِظُلَامٍ	بِظُلَامٍ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.4.2.2.5. İzafet Yâ'sını Fethalı Okuduğu Yerler

Nâfi, Verş rivayetinde bazı izafet yâ'larının fathalı okunması konusunda infirâd etmiştir. Buna dair bazı örnekler aşağıda belirtilmiştir.

Bakara 2/186	وَلْيُؤْمِنُوا بِيَّ	وَلْيُؤْمِنُوا بِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Yûsuf 12/100	اِخْوَتِي	اِخْوَتِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Duhân 44/21	وَإِنْ لَّمْ تُؤْمِنُوا لِيَّ	وَإِنْ لَّمْ تُؤْمِنُوا لِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
İbrâhîm 14/14	وَحَافَ وَعِيدِ	وَحَافَ وَعِيدِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Yâsîn 36/23	وَلَا يُنْقِذُونَ	وَلَا يُنْقِذُونَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Kâf 50/14	وَعِيدِ	وَعِيدِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.4.2.2.6. Harflerde Teferrüd Ettiği Yerler

Nâfi'nin, Verş rivayetinde Ferş-i hurufa dair infirâdı aşağıdaki örneklerde belirtilmiştir.

Bakara [20]	شَيْءٍ	شَيْئِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âl-i İmrân [49]	كَهَيَّئَةِ الطَّيْرِ	كَهَيَّئَةِ الطَّيْرِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tevbe [98]	السَّوْءِ	السَّوْءِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Mâide [31]	سَوْءَةً أَخِيهِ	سَوْءَةً أَخِيهِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tekvir [8]	الْمَوْءُودَةُ	الْمَوْءُودَةُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara [284]	وَيُعَذِّبُ	وَيُعَذِّبُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.5.3. İbn Kesîr'in Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

İbn Kesîr'in Ferşe dair konularda infirâd ettiğini görüyoruz. Buna dair örnekler aşağıdadır. Ayrıca, (فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ) örneğinde olduğu gibi izafet yâ'sının fethayla okunmasında ve (يَهْدِينِي) örneğinde olduğu gibi vasl halinde yâ'nın isbâtı ile okunmasında infirâd etmiştir.¹⁹¹

Ayet	İbn Kesîr Kırâati	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/37	آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ	آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/74	عَمَّا يَعْمَلُونَ	عَمَّا تَعْمَلُونَ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/87	الْقُدُسِ	الْقُدُسِ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/97	لِجَبْرِئِلَ	لِجَبْرِئِلَ	ص
		لِجَبْرِئِلَ	ف ر
		لِجَبْرِئِلَ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/233	مَا آتَيْتُمْ	مَا آتَيْتُمْ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/245	فَيُضَاعَفُهُ	فَيُضَاعَفُهُ	ا ح ف ر
		فَيُضَاعَفُهُ	ك
		فَيُضَاعَفُهُ	ن

¹⁹¹ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 48-58.

Bakara 2/152 (Bu örnekle 5 örnek ye'nin fethalı ve hazifli okunmasıyla alakalıdır)	فَذَكِّرُونِي	فَذَكِّرُونِي	Diğer kırâat imamları
Meryem 19/5	مَنْ وَرَائِي	مَنْ وَرَائِي	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/105	يَوْمَ يَأْتِ	يَوْمَ يَأْتِ	ج ي ف
		يَوْمَ يَأْتِي	Diğer kırâat imamları
Ra'd 13/9	الْمُتَعَالَى	الْمُتَعَالَى	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/24	يَهْدِينِي	يَهْدِينِ	Diğer kırâat imamları
Tevbe 9/100	تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا	تَجْرَى تَحْتَهَا	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/46	فَلَا تَسْئَلَنَّ (vakfen ve vaslen)	فَلَا تَسْئَلَنَّ (vakfen ve vaslen)	ب ك
		فَلَا تَسْئَلُنِّي (vaslen)	ج
		فَلَا تَسْئَلُنِي (vaslen)	ح
		فَلَا تَسْئَلَنَّ (vakfen ve vaslen)	Diğer kırâat imamları

Yûsuf 12/7	آيَةُ	آيَاتُ	Diğer kırâat imamları
Yûsuf 12/12	نَزَّاعٍ وَلُغَبٍ	يَزَّاعٍ وَيُلْغَبٍ	ا
		نَزَّاعٍ وَلُغَبٍ	ح ك
		يَزَّاعٍ وَيُلْغَبٍ	Diğer kırâat imamları
Yûsuf 12/23	هَيْتُ لَكَ	هَيْتَ لَكَ	ام
		هَيْتَ لَكَ	ل
		هَيْتَ لَكَ	Diğer kırâat imamları
Yûsuf 12/56	حَيْثُ نَشَاءُ	حَيْثُ يَنْشَاءُ	Diğer kırâat imamları
Yûsuf 12/90	إِنَّكَ	ءَإِنَّكَ	Diğer kırâat imamları
Ra'd 13/7	هَادِي	هَادٍ	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/96	بَاقِي	بَاقٍ	Diğer kırâat imamları
Meryem 19/5	مِنْ وَرَائِي	مِنْ وَرَائِي	Diğer kırâat imamları

Meryem 19/73	مُقْتَمًا	مَقَامًا	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/63	إِنْ هَذَا	إِنِّي هَذِينَ	ح
		إِنِّي هَذَا	ا ك ص ف ر
		إِنْ هَذَا	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/112	فَلَا يَخَفُ	فَلَا يَخَافُ	Diğer kırâat imamları
Enbiya 21/30	أَلَمْ يَرَ الَّذِينَ	أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ	Diğer kırâat imamları
Mü'minûn 21/28	لِأَمَانَتِهِمْ	لِأَمَانَتِهِمْ	Diğer kırâat imamları
Mü'minûn 21/112	قُلْ كَمْ	قَالَ كَمْ	Diğer kırâat imamları
Nûr 24/2	رَافَةٌ	رَافَةٌ	ف ي ج ع
		رَافَةٌ	Diğer kırâat imamları

Nûr 24/40	طُّلُمَاتٍ	طُّلُمَاتٍ	Diğer kırâat imamları
Furkan 25/25	وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ	وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ	Diğer kırâat imamları
Furkan 25/48	الرَّيْحِ	الرَّيَاحِ	Diğer kırâat imamları
Furkan 25/69	يُضَعِّفُ	يُضَعِّفُ	ك
		يُضَاعَفُ	ص
		يُضَاعَفُ	Diğer kırâat imamları
Neml 27/21	أُولِيَائِنِّي	أُولِيَائِنِّي	Diğer kırâat imamları
Neml 27/80	وَلَا يَسْمَعُ	وَلَا تُسْمَعُ	Diğer kırâat imamları
Kasas 28/37	رَبِّي	رَبِّي	Diğer kırâat imamları
Lokman 31/13	يَا بُنَيَّ	يَا بُنَيَّ	ع
		يَا بُنَيَّ	Diğer kırâat imamları

Sâd 38/45	عَبَدَنَا	عِبَادَنَا	Diğer kırâat imamları
Zümer 39/64	تَأْمُرُنِي	تَأْمُرُونِي	ا ج ع
		تَأْمُرُونِي	ك
		تَأْمُرُونِي	Diğer kırâat imamları
Fussilet 41/47	شُرَكَائِي	شُرَكَائِي	Diğer kırâat imamları
Hucurât 49/18	يَعْمَلُونَ	تَعْمَلُونَ	Diğer kırâat imamları
Kâf 50/32	يُوعَدُونَ	تُوعَدُونَ	Diğer kırâat imamları
Tûr 52/21	الْإِنْتَاهُمْ	الْإِنْتَاهُمْ	Diğer kırâat imamları
Necm 53/20	وَمَنَاءَ	وَمَنَاءَ	Diğer kırâat imamları
Necm 53/22	ضِيْرَايَ	ضِيْرِي	Diğer kırâat imamları

Kamer 54/6	نُكْرٍ	نُكْرٍ	Diğer kırâat imamları
Rahman 55/35	شِوَاظُ	شِوَاظُ	Diğer kırâat imamları
Vakıa 56/60	قَدَرْنَا	قَدَرْنَا	Diğer kırâat imamları
İnsan 76/15	قَوَارِيرًا قَوَارِيرَ	قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا	اص رجع
		قَوَارِيرَ قَوَارِيرَ	ح م ع حه خل
		قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا	ل
		قَوَارِيرَ قَوَارِيرَ	ل vaslen
		قَوَارِيرًا قَوَارِيرَ	ف پس
		قَوَارِيرًا قَوَارِيرَ	Diğer kırâat imamları
Mesed 111/1	ابي لَهْبٍ	ابي لَهْبٍ	Diğer kırâat imamları

3.5.3.1. İbn Kesîr'in Kunbül Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

İbn Kesîr'in, Kunbül rivayetinde sadece ferşe ait okuyuşlarla teferrüd ettiğini görüyoruz. Usule dair okuyuşlarda bir infirâdı yoktur.¹⁹²

Ayet	Kunbül Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Fatiha 1/6	السَّيْرَاطِ	السَّيْرَاطِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âl-i İmrân 3/66	هَآأَنْتُمْ	هَآ أَنْتُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
A'râf 7/123	فِرْعَوْنُ وَأَمْنَتُمْ	فِرْعَوْنُ أَمْنَتُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Yunus 10/5	ضِيَاءَ	ضِيَاءَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Enbiya 21/48	ضِيَاءَ	ضِيَاءَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Yûsuf 12/90	يَتَّقِي	يَتَّقِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

¹⁹² Dâni, *et-Tehzîb*, s. 58-61

3.5.3.2. İbn Kesîr'in Bezzî Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

İbn Kesîr, Bezzî rivayetinde ferşe dair konularda teferrüd ettiği gibi usule dair konularda da teferrüd etmiştir. Usule dair İbn Kesîr'den farklı olarak yâ harflerini hazf etmemiş, sükun, şedde ve hafifleterek okumuştur. Söz gelimi (يَا بُنَيَّ) örneğinde yâ harfinin iskanı ve tahfifiyle infirâd etmiştir. (يَا بُنَيَّ) örneğinde de yâ harfinin teşdidi ile infirâd etmiştir.¹⁹³

Ayet	Bezzî Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/267	وَلَا تَيَمَّمُوا	وَلَا تَيَمَّمُوا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âl-i İmrân 3/103	وَلَا تَفَرَّقُوا	وَلَا تَفَرَّقُوا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nisâ 4/97	تَوَفَّهُمْ	تَوَفَّهُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Mâide 5/2	وَلَا تَعَاوَنُوا	وَلَا تَعَاوَنُوا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
En'âm 6/153	فَتَفَرَّقَ	فَتَفَرَّقَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
A'râf 7/117	فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ	فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

¹⁹³ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 61-68.

3.5.3.2.1. Yâ'nın Vakfında ve Vaslında Subûtu

İbrâhîm 14/40	دُعَائِي رَبَّنَا	دُعَاءِ رَبَّنَا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Kamer 54/6	الدَّاعِي	الدَّاعِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Fecr 89/9	بالوادي	بالواد	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Fecr 89/16	أَهَانَنِي	أَهَانِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.5.3.2.2. İstifham “ما”sinden Sonra Vakıfta Sekte “ه”sinin Ziyadesi

Âl-i İmrân 3/183	فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ	فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
A'râf 7/164	لِمَ تَعْطُونَ	لِمَ تَعْطُونَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Neml 27/35	بِمَ يَرْجِعُ	بِمَ يَرْجِعُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Naziyat 79/43	فِيمَ أَنْتَ	فِيمَ أَنْتَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tarık 86/5	مِمَّ خُلِقَ	مِمَّ خُلِقَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.4.3.2.3. Tekbirle Duhâ'dan Kur'ân'ın Sonun Kadar Teferrüd Ettiği Yerler

Duhâ Sûresinden Nâs Sûresine kadar surelerin sonunda tekbir getirilmesi geleneksel olarak uyguladığımız bir metottur. Türkiye'de yaygındır.¹⁹⁴

Nas 114/1	قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ	قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/5	وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ	وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

¹⁹⁴ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 68.

3.5.4. Ebû Amr'ın Yezîdî Nakli İle Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Ferşe dair teferrüd okumuştur. Lakin usule dair okuyuşlar daha fazladır. Bunun sebebi iyi bir nahivci olmasından kaynaklanmış olabilir. Ferşe ait örneğin; Ebu Amr, bazı kelimelerde elif olmaksızın okumuştur; **وَإِذْ وَعَدْنَا**

Harekelerin değişimi ile raf halinde okumuştur örneğin ; **قُلِ الْفُؤُ**

Usule dair başlıklar halinde aşağıda tablolar mevcuttur. Söz gelimi **(وَقَدْ هَدَانِي)** örneğinde, yâ harfinin harekelenmesi ve sabit kalması ile okumuştur.¹⁹⁵ **(مُجْرِيهَا)** örneğinde mîm harfini raf ile ve râ harfini imale ile okumuştur. **(بَادِي)** örneğinde yâ'yı hemzeye dönüştürerek okumuştur. **(فَلَا تَسْأَلْنِي)** örneğinde, lâm harfinin iskânı nûn harfinin tahfifi ve vasılda yâ harfini belirterek okumuştur.¹⁹⁶ **(وَلَا تُمَسِّكُوا)** örneğinde Teşdîd ile okumuştur. Dört sûrede (Fecr, Naziat, Duha, Şems) yâ harfi ile okumuştur örneğin¹⁹⁷; **بَلْ لَا يُجِبُونَ**

Bugün Ebû Amr kırâatı Sudan, Nijer ve orta Afrika ülkesinin bir kısmında okunmaktadır.

Ayet	Ebû Amr Kırâati	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/51	وَإِذْ وَعَدْنَا	وَإِذْ وَعَدْنَا	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/219	قُلِ الْفُؤُ	قُلِ الْفُؤُ	Diğer kırâat imamları

¹⁹⁵ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 71-72.

¹⁹⁶ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 73-74.

¹⁹⁷ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 79.

Bakara 2/281	تَرْجِعُونَ	تَرْجِعُونَ	Diğer kırâat imamları
Âl-i imrân 3/175	وَخَافُونِي	وَخَافُونَ	Diğer kırâat imamları
Mâide 5/44	وَإِخْشَوْنِي	وَإِخْشَوْنَ	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/80	وَقَدْ هَدَانِي	وَقَدْ هَدَانِ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/40	لَا تُفْتَحُ	لَا رَا يُفْتَحُ	ف رخل
		لَا تُفْتَحُ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/62-68	أُبَلِّغُكُمْ	أُبَلِّغُكُمْ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/113	أه	أه هه اَنَا لَنَا	ل يس Diğer kırâat imamları

A'râf 7/161	خطاياكم	خطيائكم	اجع يع
		خطيائكم	ك ف وقف
		خطيائكم	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/172	أَوْ يَقُولُوا	أَوْ تَقُولُوا	Diğer kırâat imamları
Enfal 8/67	أَنْ تَكُونَ	أَنْ يَكُونَ	Diğer kırâat imamları
Enfal 8/70	من الأسارى	من الاسرى	Diğer kırâat imamları
Yunus 10/81	بِهَا السِّحْرَ	به السحر	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/27	بَادِئٌ	بَادِئٌ	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/41	مُجْرِيهَا	مَجْرِيهَا	Diğer kırâat imamları

Hûd 11/46	فلا تَسْأَلْنِي	فلا تَسْأَلَنَّ	ب ك
		فلا فلا تَسْأَلْنَنِي	ج جع
		فلا تَسْأَلَنَّ	د
		فلا تَسْأَلَنَّ	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/48	تَنْفِيَرُ	تَنْفِيَرُ	Diğer kırâat imamları
İsra 17/2	إِلَّا يَتَّخِذُوا	إِلَّا تَتَّخِذُوا	Diğer kırâat imamları
İsra 17/82	وَنُنَزِّلُ	وَنُنَزِّلُ	Diğer kırâat imamları
İsra 17/93	تُنَزِّلُ	تُنَزِّلُ	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/34	تُمرُّ	تُمرُّ	ا د ك ف رخل

		نَمْرُ	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/66	رَشَدًا	رُشْدًا	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/77	لَتَجِدَنَّ	لَتَخَذَنَّ	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/63	اِنَّ هٰذَيْنِ	اَنْ هٰذَا	د
		اِنَّ هٰذَا	ا ك ص ف ر ج ع ي ع خ ل
		اَنْ هٰذَا	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/102	نَنْفُخُ	يُنْفِخُ	Diğer kırâat imamları
Hac 22/45	فَكَأَيُّ	فَكَأَيُّ	د ف ج ع

		فَكَاتَيْنِ	Diğer kırâat imamları
Mü'minûn 23/87-89	سَيَقُولُونَ اللَّهُ	سَيَقُولُونَ لِلَّهِ	Diğer kırâat imamları
Hac 22/35	دَرِيٍّ	دَرِيٍّ	Diğer kırâat imamları
Kasas 28/60	يَعْقِلُونَ	تَعْقِلُونَ	Diğer kırâat imamları
Lokman 31/27	وَالْبَحْرُ	وَالْبَحْرُ	Diğer kırâat imamları
Sebe' 34/16	أَكْلٍ	أَكْلٍ	اد
		أَكْلٍ	Diğer kırâat imamları
Fâtır 35/33	يُدْخِلُونَهَا	يَدْخُلُونَهَا	Diğer kırâat imamları
Fâtır 35/36	يُجْزَى كُلُّ	نَجْزَى كُلِّ	Diğer kırâat imamları
Sâd 38/57	وَعَسَاقَ	وَعَسَاقَ	Diğer kırâat imamları

Zümer 39/38	كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ	كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ	Diğer kırâat imamları
Fetih 48/24	يَعْمَلُونَ	تَعْمَلُونَ	Diğer kırâat imamları
Hucurât 49/14	لَا يَأْتِيَكُم	لَا يَأْتِيَكُم	Diğer kırâat imamları
Tûr 52/21	ذُرِّيَّاتِهِمْ	ذُرِّيَّاتِهِمْ	Diğer kırâat imamları
Hadid 57/8	أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ	أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ	Diğer kırâat imamları
Mümteherine 60/10	وَلَا تُمَسِّكُوا	وَلَا تُمَسِّكُوا	Diğer kırâat imamları
Münâfikûn 63/10	وَأَكُونَ	وَأَكُنْ	Diğer kırâat imamları
Nûh 71/25	خَطَايَاهُمْ	خَطِيئَاتِهِمْ	Diğer kırâat imamları
Fecr 89/4	يَسْرَى	يَسْرِ	Diğer kırâat imamları
Fecr 89/19	وَيَأْكُلُونَ	وَتَأْكُلُونَ	Diğer kırâat imamları

Fecr 89/20	يُحِبُّونَ	تُحِبُّونَ	Diğer kırâat imamları
Haşr 59/2	في قلوبهم الرُّعْبَ	في قلوبهم الرُّعْبَ	ك جع
		في قلوبهم الرُّعْبَ	ف خل
		في قلوبهم الرُّعْبَ	ر
		في قلوبهم الرُّعْبَ	Diğer kırâat imamları

3.5.4.1. Vasılda Yâ'ların Hazfı ve Sübutu

Ye harfinin sübutuyla teferud etmiştir örneğin ; وَاتَّقُونِی

Bir yerde de (Furkan, 27) ye harfinin fethası ile okumuştur örneğin¹⁹⁸ ; يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ

Âl-i İmrân 3/197	وَاتَّقُونِی	وَاتَّقُونِ	Diğer kırâat imamları
Âl-i İmrân 3/175	وَخَافُونِی	وَخَافُونِ	Diğer kırâat imamları
Mâide 5/44	وَاحْشُونِی	وَاحْشُونِ	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/80	وَقَدْهَدَانِی	وَقَدْهَدَانِ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/195	كَيْدُونِی	كَيْدُونِ	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/78	وَلَا تُخْزُونِی	وَلَا تُخْزُونِ	Diğer kırâat imamları
Yûsuf 12/66	تُؤْتُونِی	تُؤْتُونِ	Diğer kırâat imamları

¹⁹⁸ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 76-77.

3.5.4.2. İdğamı Misleyn ve İdğam Mutekaribeyn Harflerini Okuyuşu

Birbirinin aynısı olan iki harf ayrı kelimelerde yan yana olurlar ise birinci harf harekeli de olsa idğam uygulanır. Lakin dört yer istisnadır. İdğamı Kebir, her iki harfin de harekeli olduğu zaman yapardı Ebu Amr. Sebebi ise hafiflik içindir.¹⁹⁹ Kıraatı seba imamlarından sadece Ebu Amr okumuştur.²⁰⁰

Bakara 2/187	أَجَلٌ لَكُمْ	أَجَلٌ لَكُمْ	Diğer kıraat imamları
Kamer 54/748	مَسَّ سَقَرٌ	مَسَّ سَقَرٌ	Diğer kıraat imamları
Âl-i İmrân 3/192	مِنْ أَنْصَارٍ	مِنْ أَنْصَارٍ	Diğer kıraat imamları
Bakara 2/104	أَلِيمٌ – مَا يَوَدُّ	أَلِيمٌ – مَا يَوَدُّ	Diğer kıraat imamları
Kehf 18/39	جَنَّتَكَ	جَنَّتَكَ	Diğer kıraat imamları
Yunus 10/99	تُكْرَهُ النَّاسُ	تُكْرَهُ النَّاسُ	Diğer kıraat imamları

¹⁹⁹ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 80.

²⁰⁰ Sarı, Mehmet Ali, *idgam, DİA*, İstanbul 2000, cilt 21, s. 471-472

3.5.4.3. Ebû Amr'ın Dûrî Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Ebû Amr'dan farklı olarak usule dair teferrüd etmemiştir. Ferşe ait okuyuşlar mevcuttur.²⁰¹

Ayet	Dûrî Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Mâide 5/31	يُؤَيِّلَتِي	يَا وَيِّلَتِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Zümer 39/56	يَحْسِرْتِي	يَا حَسِرْتِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/223	أَنْتَى شَيْئُكُمْ	أَنْتَى شَيْئُكُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/247	أَنْتَى يَكُونُ	أَنْتَى يَكُونُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/259	يُحْيِي	يُحْيِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Mâide 5/75	أَنْتَى يَكُونُ	أَنْتَى يَكُونُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Sebe' 34/52	أَنْتَى	أَنْتَى	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.5.4.4. Ebû Amr'ın Sûsî Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Ebû Amr'dan farklı olarak usule dair teferrüd etmemiştir. Ferşe ait okuyuşlar mevcuttur.²⁰²

²⁰¹ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 81.

Ayet	Sûsî Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/55	نَرَى الله	نَرَى الله	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Sebe' 34/76	وَيَرَى	وَيَرَى	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tevbe 9/30	النَّصَارَى	النَّصَارَى	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Sebe' 34/18	الْقُرَى	الْقُرَى	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
En'âm 6/77	رءَا	رَأَا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nisâ 4/12	غَيْرَ مُضَارٍّ	غَيْرَ مُضَارٍّ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Lokman 31/14	أَنْ اشْكُرْ لِي	أَنْ اشْكُرْ لِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.5.5. İbn Âmir'in Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

İbn Âmir kırâati Şam bölgesinde yaygınlık kazanmıştır. Teferrüd ettiği yerler Ferş-i hurufa daıdır. ²⁰³ Usule dair konularda infirâd etmemiştir.

Ayet	İbn Âmir Kırâati	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/58	نُغْفَرُ لَكُمْ	يُغْفَرُ لَكُمْ	ا جع
		نَغْفِرُ لَكُمْ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/98	مِيكَائِيلَ	مِيكَائِلَ	ا جع
		مِيكَالَ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/106	مَا نُنْسِخْ	مَانُنْسَخْ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/116	عَلِيمٌ قَالُوا	عَلِيمٌ وَقَالُوا	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/117	كُنْ فَيَكُونُ	كُنْ فَيَكُونُ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/165	إِذْ يُرَوْنَ	إِذْ يَرَوْنَ	Diğer kırâat imamları

²⁰³ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 83-88

Bakara 2/245		فَيُضَاعَفُهُ	د ج ع
		فَيُضَاعَفُهُ	ا ح ف ر خ ل
		فَيُضَاعَفُهُ	Diğer kırâat imamları
Âl-i imrân 3/124	مُنَزَّلِينَ	مُنَزَّلِينَ	Diğer kırâat imamları
Âl-i imrân 37/169	الَّذِينَ قُتِلُوا	الَّذِينَ قُتِلُوا	Diğer kırâat imamları
Nisâ 4/66	إِلَّا قَلِيلًا	إِلَّا قَلِيلٌ	Diğer kırâat imamları
Mâide 5/50	يَتَّبِعُونَ	يَتَّبِعُونَ	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/32	وَلَدَارِ الْآخِرَةِ	وَلِلدَّارِ الْآخِرَةِ	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/44	فَتَحْنَاهُمْ عَلَيْهِمْ	فَتَحْنَاهُمْ عَلَيْهِمْ	Diğer kırâat imamları

A'râf 7/97	أَوْ آمِنَ	أَوْ آمِنَ	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/132	تَعْمَلُونَ	يَعْمَلُونَ	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/145	أَلَّا أَنْ تَكُونَ مِثْلَهُ	أَلَّا أَنْ تَكُونَ مِثْلَهُ	د ف
		أَلَّا أَنْ يَكُونَ مِثْلَهُ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/3	مَا يَتَذَكَّرُونَ	مَا تَذَكَّرُونَ	ا د ح ص جع يع
		مَا تَذَكَّرُونَ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/43	مَا كُنَّا	وَمَا كُنَّا	Diğer kırâat imamları

A'râf 7/54	وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ	وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/57	نُشْرَا	نُشْرَا	ادح جمع يع
		نَشْرَا	ف رخل
		بُشْرَا	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/75	وقال المأ	قال المأ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/141	وإذ انجاكم	وإذ انجيناكم	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/157	أصارهم	إصرهم	Diğer kırâat imamları

A'râf 7/161	حَطِيَّاتِكُمْ	حَطَايَاكُمْ	ح
		حَطِيَّاتُكُمْ	اجع يع
		خطيئاتكم	Diğer kıraat imamları
Enfal 8/50	إِذْ تَتَوَفَّى	إِذْ يَتَوَفَّى	Diğer kıraat imamları
Enfal 8/59	أَنَّهُمْ	إِنَّهُمْ	Diğer kıraat imamları
Tevbe 9/12	لَا إِيمَانَ لَهُمْ	لَا إِيمَانَ لَهُمْ	Diğer kıraat imamları
Yunus 10/11	لَقَضَى إِلَيْهِمْ أَجَلَهُمْ	لَقَضَى إِلَيْهِمْ أَجَلَهُمْ	يع
		لَقَضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ	ف

		لَقْضِي إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ	Diğer kırâat imamları
Yunus 10/22	يُنْشِرُكُمْ	يُسَيِّرُكُمْ	Diğer kırâat imamları
Yunus 10/58	تَجْمَعُونَ	يَجْمَعُونَ	Diğer kırâat imamları
Yûsuf 12/4	يَا أَبْتَ	يَا أَبْتَ	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/110	فَتَنُّوا	فُتِنُوا	Diğer kırâat imamları
İsra 17/13	يُلْقَاهُ	يُلْقَاهُ	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/17	تَرَوُّرُ	تَرَّاورُ	ادح جع
		تَرَّاورُ	Diğer kırâat imamları

Kehf 18/28	بِالْعُدُوَّةِ	بِالْعُدَاةِ	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/81	رُحْمَا	رُحْمَا	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/30	أَخِي أَشَدُّ	أَخِي أَشَدُّ	د ح
		أَخِي أَشَدُّ	Diğer kırâat imamları
Enbiya 21/45	وَلَا تُسْمِعِ الصَّمَّمَ	وَلَا يَسْمَعِ الصُّمُّ	Diğer kırâat imamları
Hac 22/39	أَذِينَ	أُذِينَ	Diğer kırâat imamları
Mü'minûn 23/52	وَأَنَّ هَذِهِ	وَأَنَّ هَذِهِ	ا ح د ج ع
		وَأَنَّ هَذِهِ	Diğer kırâat imamları

Mü'minûn 23/72	فَخَرَجُ	فَخَرَجُ	Diğer kırâat imamları
Nûr 24/31	أَيُّهُ	أَيُّهُ	Diğer kırâat imamları
Furkan 25/17	فَنَقُولُ	فَيَقُولُ	Diğer kırâat imamları
Furkan 25/69	وَيَخْلُدُ	وَيَخْلُدُ	Diğer kırâat imamları
Şuara 26/197	تَكُنْ-أَيُّهُ	يَكُنْ-أَيُّهُ	Diğer kırâat imamları
Rum 30/48	كَسَفًا	كِسَفًا	Diğer kırâat imamları
Ahzab 33/4	تَظَاهَرُونَ	تَظَاهَرُونَ	اد ح جع يع
		تَظَاهَرُونَ	ف رخل
		تُظَاهَرُونَ	Diğer kırâat imamları

Ahzab 33/67	سَادَاتِنَا	سَادَتْنَا	Diğer kırâat imamları
Sebe' 34/23	فَزَع	فُزَع	Diğer kırâat imamları
Zümer 39/64	تَأْمُرُونَنِي	تَأْمُرُيِّي	د
		تَأْمُرُونِي	ا جع
		تَأْمُرُونِي	Diğer kırâat imamları
Mü'min 40/21	أَشَدَّ مِنْكُمْ	أَشَدَّ مِنْهُمْ	Diğer kırâat imamları
Tûr 52/21	ذُرِّيَّاتِهِمْ	ذُرِّيَّتَهُمْ	Diğer kırâat imamları
Rahman 55/12	وَالْحَبُّ ذَا الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ	وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ	Diğer kırâat imamları
Hadid 57/10	وَكُلًّا	وَكُلًّا	Diğer kırâat imamları

Mümtebine 60/3	يُفَصِّلُ	يُفَصِّلُ	ا د ح جع
		يُفَصِّلُ	ف ر خ ل
		يُفَصِّلُ	Diğer kırâat imamları
Sâf 61/10	تُنَجِّيْكُمْ	تُنَجِّيْكُمْ	Diğer kırâat imamları
Kalem 68/14	أَنْ كَانَ	أَنْ كَانَ	Diğer kırâat imamları
Fecr 89/16	فَقَدَّرَ	فَقَدَّرَ	Diğer kırâat imamları
Kureyş 106/1	لِيَلْفَ	ليَلْفَ (ج)	
		لِيَلْفَ	Diğer kırâat imamları
Âl-i imrân 3/188	لَا يَحْسِبَنَّ	لَا تَحْسِبَنَّ	ر ب ع خ ل
		لَا تَحْسِبَنَّ	Diğer kırâat imamları

3.5.5.1. İbn Âmir'in İbn Zekvân Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

İbni Âmir'den farklı olarak usule dair sadece imale ile teferrüd etmiştir.

Mim harfinin imalesi ile okumuştur örneğin²⁰⁴ ; جَمَارِكُ

Ayet	İbn Zekvân Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/259	جَمَارِكُ (İmale)	جَمَارِكُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Mâide 5/89	عَاقَدْتُمْ	عَقَدْتُمْ	ص ف ر خل
		عَقَدْتُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
A'râf 7/111	أَرْجُوهُ	أَرْجُوهُ	ب عى
		أَرْجُوهُ	ج ر جل خل
		أَرْجُوهُ	دل
		أَرْجُوهُ	ح يع (İhtilasla)
		أَرْجُوهُ	Diğer kırâat imamları ve

²⁰⁴ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 104.

			râvîleri
Yunus 10/89	وَلَا تَتَّبِعَانِ	وَلَا تَتَّبِعَانِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
İsra 17/83	نَائِي	وَنَائِي	ص ج ق
		وَنَائِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Kehf 18/70	فَلَا تَسْأَلْنِ	فَلَا تَسْأَلْنِي	ا ك جع
		فَلَا تَسْأَلْنِي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Meryem 19/66	إِذَا مَا مِثُّ	عِذَا مَا مِثُّ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tâhâ 20/66	تُحَيَّلُ	يُحَيَّلُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Hac 22/29	وَلْيُوفُوا	وَلْيُوفُوا	ص
		وَلْيُوفُوا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
		مُنْسَاتَةٍ	ا ح جع

Sebe' 34/14	مِنْسَأْتَهُ	مِنْسَأْتَهُ	ف
		مِنْسَأْتَهُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Ahkâf46/20	أَذْهَبْتُمْ	أَذْهَبْتُمْ	دیس
		أَذْهَبْتُمْ	ل جمع
		أَذْهَبْتُمْ	ل
		أَذْهَبْتُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Fetih 48/29	فَازَرَهُ	فَازَرَهُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
En'âm 6/90	اِقْتَدِهِ	اِقْتَدِ	ف ر ي ع خل
		اِقْتَدِهِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

Nun harfinin tahfîfi ile okumuştur örneğin;²⁰⁵ وَلَا تَتَّبِعَانِ

²⁰⁵ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 105.

3.5.5.2. İbn Âmir'in Hişâm Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Ferşe ait teferrüd ederek okumuştur. Bununla beraber usule dair örnekler de mevcuttur. Örneğin, biri fetha diğeri kesre iki hemze yanyana geldiğinde (أَإِذَا) gibi; İmale konusunda (وَمَشَارِبُ) gibi; hâ harfî ile mîm harfî arasına bir hemze getirerek (إِبْرَاهِمَ) gibi; okuyuşlarda infirâd etmiştir. Diğer örnekler tablolarda verilmiştir.²⁰⁶

Ayet	Hişâm Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Mü'minûn 23/82	أَإِذَا	ءَإِذَا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Yâsîn 36/19	آِئِنْ	اِئِنْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Neml 27/60	آِئِلَّةُ	أِئِلَّةُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
A'râf 7/81	آِئِنَّكُمْ	أِئِنَّكُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âl-i İmrân 3/15	أَوْئَبْتُكُمْ	أَوْئَبْتُكُمْ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tevbe 9/12	أِئِمَّةُ	أِئِمَّةُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Yâsîn 36/73	وَمَشَارِبُ	وَمَشَارِبُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

²⁰⁶ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 108-111.

3.5.6. Âsım'ın Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Âsım'ın kırâatının XX. yy'larda tercih edilmesinin birçok sebebi vardır. Bunları zikredecek olursak okuyuş tarzı, seneddeki sağlamlık, rivayetteki sadelik kaide dışı

Ayet	Âsım Kırâati	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/245	فَيُضَاعِفُهُ	فَيُضَاعِفُهُ	ا ح ف رخل
		فَيُضَاعِفُهُ	د جع
		فَيُضَاعِفُهُ	ك يع
Bakara 2/280	تَصَدَّقُوا	تَصَدَّقُوا	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/282	تِجَارَةً حَاضِرَةً	تِجَارَةً حَاضِرَةً	Diğer kırâat imamları
Nisâ 4/140	وَقَدْ نَزَّلَ	وَقَدْ نَزَّلَ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/57	بُشْرًا	نُشْرًا	ا د ح جع يع
		نُشْرًا	ك
		نُشْرًا	ف رخل

okuyuşların bulunmayışı bir kaç istisna hariç. Arap olmayanların okumada zorlandıkları teshil imale işmam gibi okuyuşları barındırmaması bugün dünyanın %90 ının tercih sebebi olmuştur. ²⁰⁷ Ferş-i huruf üzere okumuş az da olsa infirâd etmiştir. ²⁰⁸

²⁰⁷ Mehmet Ali Sarı, "Âsım", *DİA* İstanbul 1991, III, s. 475-476.

²⁰⁸ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 114-116.

Tevbe 9/30	يُضَاهُونَ	يُضَاهَوْنَ	Diğer kırâat imamları
Tevbe 9/66	إِنْ نَعَفَ نُعَذِّبْ	إِنْ يُعَفَّ تُعَذِّبْ	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/42	يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا	يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/20	يَدْعُونَ	تَدْعُونَ	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/34-42	نَمْرٌ	نُمرٌ	ا د ك ف ر خ ل
		نُمرٌ	ح
Kehf 18/94	يَأْجُوجَ	يَأْجُوجَ	ع Hariç diğerleri
Neml 27/22	مِنْ سَبَأٍ	مِنْ سَبَأٍ	ح ه
		مِنْ سَبَأٍ	ز

		مِنْ سَبَا	ل ف
Kasas 28/29	جَذْوَةٌ	جَذْوَةٌ	ف خل
		جَذْوَةٌ	ن ف خل
Ahzab 33/4	تُظَاهِرُونَ	تُظَاهِرُونَ	ا د ح ج ع
		تُظَاهِرُونَ	ك
		تُظَاهِرُونَ	ف ر خل
Ahzab 33/21	أُسْوَةٌ	إِسْوَةٌ	Diğer kırâat imamları
Ahzab 33/40	وَحَاتِمٌ	وَحَاتِمٌ	Diğer kırâat imamları

Ahzab 33/68	كَبِيرًا	كَثِيرًا	ndan gayrısı رâ'nin terkîki ile
Mücadele 58/11	الْمَجَالِسِ	الْمَجْلِسِ	Diğer kırâat imamları
Mümtehhine 60/3	يُفَصِّلُ	يُفَصِّلُ	اد ح جع
		يُفَصِّلُ	ك
		يَقْصِلُ	ف رخل
Abese 80/4	فَتَنْفَعُهُ	فَتَنْفَعُهُ	Diğer kırâat imamları
Mesed 111/4	حَمَّالَةٌ	حَمَّالَةٌ	Diğer kırâat imamları
Nûr 24/57	لَا تَحْسِبَنَّ ص ع ج	لَا يَحْسِبَنَّ	ك ف
		لَا تَحْسِبَنَّ	اد ح ريع خل

3.5.6.1. Âsım'ın Ebû Bekir Şu'be Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Âsım'ın yolundan gitmiş ve ferş olarak teferrüd etmiştir. Teşdid ve tahfîfi ve de ra harfinin üzerinde infirâd ederek imamından da infirâd etmiştir örneğin ; وَلِتُكْمِلَ

Tahfif ve teşdidin bir arada olduğu örnek ,²⁰⁹ وَإِنْ كُنَّا لَمَّا

Ayet	Şu'be Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/98	لَجَبْرِيلَ	لَجَبْرِيلَ	د
		لَجَبْرِيلَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
		لَجَبْرِيْلَ	ف ر خ ل
Bakara 2/185	وَلِتُكْمِلَ	وَلِتُكْمِلَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/260	جُزْءًا	جُزْءًا	ع
		جُزَا	ف
		جُزَا	جع
Âl-i İmrân 3/15	وَرُضْوَانُ	وَرُضْوَانُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
En'âm 6/63	وَحَيْفَةً	وَحُفْيَةً	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

²⁰⁹ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 116-122.

3.5.6.2. Âsım'ın Hafs Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Ferşi hurufa dair infirâd ettiği yerler sınırlıdır. Usule dair ise izafet ve sinin fethasıyla okuyarak da Âsım'dan farklı bir şekilde teferrüd etmiştir. Âsım'dan teferrüd ettiği yerlere toplu bir örnek verecek olursak; ²¹⁰مُوْهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ

Yeryüzünde Âsım'ın Hafs rivayeti mevcuttur. Türkiye'de Hafs rivayeti yaygındır.

Ayet	Hafs Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/67	هُرُؤَا	هُرُءَا	ف خل
		هُرُؤَا	ف
		هُرُؤَا	ا د ح ك ص ر ج ع يع
Âl-i İmrân 3/156	أَوْ مُمْ	أَوْ مُمْ	ا ف ر خل
Âl-i İmrân 3/157	يَجْمَعُونَ	تَجْمَعُونَ	'dan gayrısı
Nisâ 4/152	يُؤْتِيهِمْ	تُؤْتِيهِمْ	'dan gayrısı
Mâide 5/107	الْأُولِيَّانِ	الْأُولَيْنِ	ص ف ي ع خل
A'râf 7/117	هِيَ تَلْقَفُ	هِيَ تَلْقَفُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Enfal 8/18	مُوْهِنُ كَيْدِ	مُوْهِنُ كَيْدِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

²¹⁰ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 123-124.

Yunus10/23	مَتَاع	مَتَاع	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Hûd 11/40	من كل زوجين	من كل زوجين	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Yûsuf 12/5	يا بُنَيَّ	يا بُنَيَّ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.5.6.2.1. İzafet Yâ'sını Fethalı Okuduğu Yerler

A'râf 7/105	مَعِيَ	مَعِيَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Tevbe 9/83	مَعِيَ	مَعِيَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
İbrâhim 14/41	كان لي	كان لي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Sâd 38/23	ولي	ولي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Sâd 38/69	ما كان لي	ما كان لي	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

3.5.7. Hamza'nın Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Ferş-i hurufa dair örnekler aşağıdaki tablodadır. Bunlardan bazılarını izah edersek;

Hareke'nin değişimi;²¹¹ عَلَيْهِمْ; Yâ harfi ile²¹² سَيُكْتَبُ

Usule dair de infirâd etmiştir. Başlıklar halinde aşağıda tablodadır.

Ayet	Hamza Kırâati	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Fatiha 1/7 (vakfen ve vaslen)	عَلَيْهِمْ	عَلَيْهِمْ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/36	فَأَرْأَاهُمَا	فَأَرْأَاهُمَا	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/67	هَزَا ve هُزُوا	هَزَاءُ	ف خ ل
		هَزُوءًا	ا د ح ك ص ر ج ع ي
		هَزُوءًا	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/85	أَسْرَى	أَسَارَى	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/229	يُخَافَا	يَخَافَا	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/260	فَصِرْهُنَّ	فَصُرْهُنَّ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

²¹¹ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 130.

²¹² Dâni, *et-Tehzîb*, s. 132.

Bakara 2/282	إِنْ تَضِلَّ	أَنْ تَضِلَّ	Diğer kırâat imamları
Âl-i imrân 2/21	وَيُقَاتِلُونَ	وَيَقْتُلُونَ	Diğer kırâat imamları
Âl-i imrân 3/81	لِمَا آتَيْنَاكُمْ	لِمَا آتَيْنَاكُمْ	اجع
		لِمَا آتَيْنَاكُمْ	Diğer kırâat imamları
Âl-i imrân 3/178	وَلَا تَحْسَبَنَّ	وَلَا يَحْسِبَنَّ	dan ف ن ك ن ف جع gayrısı
		وَلَا يَحْسِبَنَّ	Diğer kırâat imamları
Nisâ 4/1	وَالْأَرْحَامَ	وَالْأَرْحَامَ	Diğer kırâat imamları
Nisâ 4/162	سَيُؤْتِيهِمْ	سَيُؤْتِيهِمْ	Diğer kırâat imamları
Nisâ 4/163	زُبُورًا	زُبُورًا	Diğer kırâat imamları

Mâide 5/47	وَالْيَحْكُمْ	وَالْيَحْكُمُ	Diğer kırâat imamları
Mâide 5/60	وَعَبْدَ الطَّاعُوتِ	وَعَبْدَ الطَّاعُوتِ	Diğer kırâat imamları
En'âm 6/61	تَوَفَّاهُ	تَوَفَّاهُ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/180	يُلْحَدُونَ	يُلْحَدُونَ	Diğer kırâat imamları
Enfal 8/72	مِنْ وَلَايَتِهِمْ	مِنْ وَلَايَتِهِمْ	Diğer kırâat imamları
Tevbe 9/21	يُبَيِّسُهُمْ وَرُضْوَانٍ	يُبَيِّسُهُمْ وَرُضْوَانٍ	Diğer kırâat imamları
Hıcr 15/53	نَبِّشُرُكَ	نُبَشِّرُكَ	Diğer kırâat imamları
Yunus 10/61	وَلَا اصْغَرَ وَلَا اكْبَرُ	وَلَا اصْغَرَ وَلَا اكْبَرُ	Diğer kırâat imamları

İbrâhîm 14/22	بِمُصْرَخِيٍّ	بِمُصْرَخِيٍّ	Diğer kırâat imamları
Hicr 15/22	الرَّيْحِ	الرَّيَاحِ	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/28-32	يَتَوَفَّاهُمْ	تَتَوَفَّاهُمْ	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/78	إِمَّهَاتِكُمْ	إِمَّهَاتِكُمْ	ر
		أُمَّهَاتِكُمْ	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/52	نَقُولُ	يَقُولُ	Diğer kırâat imamları
Kehf 18/96	قَالَ اغْتُونِي	ايتوني	ابتida halinde
		قَالَ اَتُونِي	Diğer kırâat imamları

Kehf 18/97	فَمَا سَطَّاعُوا	فَمَا اسطاعوا	Diğer kırâat imamları
Meryem 19/25	تَسَاقَطَ	تَسَاقَطَ	ع ف يع dan gayrısı
		يَسَاقَطَ	يع
		تُسَاقَطُ	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/10	لَا هَلِهُ امْكُنُوا	لَا هَلِهُ امْكُنُوا	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/13	وَأَنَا اخْتَرْنَاكَ	وَأَنَا اخْتَرْتُكَ	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/77	لَا تَخَفْ	لَا تَخَافْ	Diğer kırâat imamları
Furkan 25/62	إِنْ يَذْكُرْ	إِنْ يَذْكُرْ	Diğer kırâat imamları

Neml 27/36	اَتَمِدُونِي	اَتَمِدُنُنِي	ا د ح جع
		اَتَمِدُونُنِي	Diğer kırâat imamları
Neml 27/81	تَهْدِي الْعُمَى	بِهَادِ الْعُمَى	Diğer kırâat imamları
Kasas 28/29	جُدُوْةٍ	جُدُوْةٍ	ن ف خل
		جُدُوْةٍ	Diğer kırâat imamları
Lokman 31/3	وَرَحْمَةً	وَرَحْمَةً	Diğer kırâat imamları
Secde 32/17	مَا أُخْفِي	مَا أُخْفِي	Diğer kırâat imamları
Sebe' 34/37	فِي الْغُرْفَةِ	فِي الْغُرَفَاتِ	Diğer kırâat imamları

Yâsîn 36/49	يَخْصِمُونَ	يَخْصِمُونَ	ب ح
		يَخْصِمُونَ	ج د ل
		يَخْصِمُونَ	ج ع
		يَخْصِمُونَ	Diğer kırâat imamları
Tûr 52/37	المُسيطرون	المُصَيِّطرون	Diğer kırâat imamları
Hadid 57/13	أَمَنُوا أَنْظُرُونَ	امْثُوا انْظُرُونَ	Diğer kırâat imamları
Mücadele 58/8	وَيَنْتَجُونَ	وَيَنْتَاجُونَ	Diğer kırâat imamları
Hâkka 69/29	مَالِي	مَالِيَه	Diğer kırâat imamları

Karia 101/10	ماهى	ماهيہ	Diğer kırâat imamları
Âl-i imrân 3/181	سَيَكْتَبُ	سَكْتُبُ	Diğer kırâat imamları
	وَقَتْلُهُمْ	وَقَتْلُهُمْ	Diğer kırâat imamları
	وَيَقُولُوا	وَنَقُولُ	Diğer kırâat imamları

Buraya kadar olan tablo ferşi hurufa aittir.²¹³

²¹³ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 130-137.

3.5.7.1. İzafet Yâ'sının İskanı ile Teferrüd Ettiği Yerler

Bakara 2/258	رَبِّي	رَبِّي	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/33	رَبِّي	رَبِّي	Diğer kırâat imamları
Meryem 19/30	آتَانِي	آتَانِي	Diğer kırâat imamları
Enbiya 21/83	مَسْنِي	مَسْنِي	Diğer kırâat imamları
Sebe' 34/13	عِبَادِي	عِبَادِي	Diğer kırâat imamları

3.5.7.2. Vakfında Hemzenin Hafifletildiği Yerler

Hûd 11/99	بِيسْ	بُسْ	Diğer kırâat imamları
Yûsuf 12/13	الدَّيْبُ	الدَّنْبُ	Diğer kırâat imamları
Hac 22/45	بِير	بُر	Diğer kırâat imamları
Yûsuf 12/43	روياي	رؤياي	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/36	سُولُكَ	سَنَّاكَ	Diğer kırâat imamları

3.5.7.3. Hamza'nın Halef Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Aşağıdaki tablo Halef'in ferşi huruf olarak okuduğu yerlerdir.²¹⁴

İmamlarından farklı olarak usule dair infirâd etmemişlerdir.

Ayet	Halef Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/62	من ءامن	من آمَنَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Taha 20/9	أَتَاكَ	أَتَاكَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nisâ 4/9	ضِعْفًا	ضِعْفًا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Kıyâmet 75/22	وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ	وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Ra'd 13/34	من وَاقٍ	مِنْ وَاقٍ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

²¹⁴ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 141-142.

3.5.7.4. Hamza'nın Hallâd Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Aşağıdaki tablo Hallâd'ın ferşi hurufa ait örnekleridir.²¹⁵

İmamlarından farklı olarak usule dair infirâd etmemişlerdir.

Ayet	Hallâd Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Fatiha 1/6	الصِّراط	الصِّراط	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Murselat 77/5	فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا	فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âdiyât 100/3	فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا	فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Fussilet 41/51	وَنُنَا بِجَانِبِهِ	وَهَذَا بِجَانِبِهِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

²¹⁵ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 146-147.

3.5.8. Kisâî'nin Her İki Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

İmale, idğam gibi usule dair kunularda ve ferşi hurufa dair teferrüd ettiği yerler vardır.²¹⁶

Ayet	Kisâî Kırâati	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/164	الرَّيْحَ yâ nın imalesi ile	الْيَاحَ	Diğer kırâat imamları
Âl-i İmrân 3/19	أَنَّ الدِّينَ	إِنَّ الدِّينَ	Diğer kırâat imamları
Âl-i İmrân 3/171	وَأَنَّ اللَّهَ	وَأَنَّ اللَّهَ	Diğer kırâat imamları
Âl-i İmrân 3/188	لَا تَحْسِبَنَّ	لَا يَحْسِبَنَّ	ا د ح
		لَا يَحْسِبَنَّ	ك ج ع
		لَا تَحْسِبَنَّ	Diğer kırâat imamları
Nisâ 4/24	المُحَصِّنَاتِ-مُحَصِّنَاتِ	المُحَصِّنَاتِ-مُحَصِّنَاتِ	Diğer kırâat imamları
Mâide 5/45	وَالْعَيْنُ-وَالْأَنْفُ	وَالْعَيْنُ-وَالْأَنْفُ	Diğer kırâat imamları
Mâide 5/112	هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ	هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ	Diğer kırâat imamları
En'âm 5/136	بِرُّ عَمِهِمْ	بِرُّ عَمِهِمْ	Diğer kırâat imamları
A'râf 7/44	قَالُوا نَعَمْ	قَالُوا نَعَمْ	Diğer kırâat imamları

²¹⁶ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 148-159

A'râf7/59	من إِلَهٍ غَيْرِهِ	من إِلَهٍ غَيْرِهِ	Diğer kırâat imamları
Yunus 10/61	يَعْرُبُ	يَعْرُبُ	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/46	عَمَلٌ غَيْرٌ	عَمَلٌ غَيْرٌ	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/68	لِثَمُودَ	لِثَمُودَ	Diğer kırâat imamları
İbrâhim 14/46	لَتَزُولُ	لَتَزُولُ	Diğer kırâat imamları
Nahl 16/78	إِمَّهَاتِكُمْ	إِمَّهَاتِكُمْ	ف
		أُمَّهَاتِكُمْ	Diğer kırâat imamları
Meryem 19/72	جَنِيًّا	جَنِيًّا	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/81	فَيَخْلُ-يَخْلُ	فَيَجِل-يَجِل	Diğer kırâat imamları
Tâhâ 20/130	تَرْضَى	تَرْضَى	Diğer kırâat imamları
Enbiya 21/58	جَدَّادًا	جُدَّادًا	Diğer kırâat imamları
Neml 27/25	أَلَّا يَسْجُدُوا	أَلَّا يَسْجُدُوا	Diğer kırâat imamları

Sebe' 34/15	لِسَبَا	لِسِبَا	ح °
		لِسِبَا	Diğer kırâat imamları
Duhân 44/49	ذُوقْ أَنَّكَ	ذُوقْ إِنَّكَ	Diğer kırâat imamları
Zâriyat 51/44	الصَّعَقَةُ	الصَّاعِقَةُ	Diğer kırâat imamları
Tahrîm 66/3	عَرَفَ	عَرَفَ	Diğer kırâat imamları
Mülk 67/11	فَسُحُّقًا	فَسُحُّقًا	Diğer kırâat imamları
Mülk 67/29	فَسَيَعْلَمُونَ	فَسَتَعْلَمُونَ	Diğer kırâat imamları
Meâric 70/4	يَعْرُجُ	تَعْرُجُ	Diğer kırâat imamları
Nebe' 78/35	وَلَا كِذَابًا	وَلَا كِذَابًا	Diğer kırâat imamları
Mutaffifîn 83/26	خَاتَمُهُ	خِتَامُهُ	Diğer kırâat imamları
A'lâ 87/3	قَدَرَ	قَدَرَ	Diğer kırâat imamları
Fecr 89/25-26	لَا يُعَذِّبُ وَلَا يُؤْتِقُ	لَا يُعَذِّبُ وَلَا يُؤْتِقُ	Diğer kırâat imamları

Kadir 97/5	مَطْلَع	مَطْلَع	Diğer kırâat imamları
Nûr 24/35	دُرِّيُّ	دُرِّيُّ	ص ف
		دُرِّيُّ	Diğer kırâat imamları

Kisai buraya kadar olan kısımda ferşi huruf olarak teferrüd etmiştir. Bu kadar ferşi huruf üzere okuması onun dilci ve nahiv ilminde derin bilgi sahibi olması olabilir mi bu soruyu sormak mümkündür. Nitekim o Arap dili fesahatı derin olan kavimlerin Şaz kırâatleri de okunmasında herhangi bir sakınca görmemiştir.²¹⁷

3.5.8.1. Vakıfta Müenneslik 'v'sinin İmale ile Okuduğu Yerler

Usule dair de infirâd ettiği yerler aşağıdaki tablodadır.

Bakara 2/211	نِعْمَةٌ	نِعْمَةٌ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/157	وَرَحْمَةٌ	وَرَحْمَةٌ	Diğer kırâat imamları

²¹⁷ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 148-159.

Mücadele 58/8	وَمَعْصِيَةٍ	وَمَعْصِيَةٍ	Diğer kırâat imamları
Hûd 11/17	مِرْيَةٍ	مِرْيَةٍ	Diğer kırâat imamları
Kıyâmet 75/25	فَاقِرٌ	فَاقِرٌ	Diğer kırâat imamları
Kıyâmet 75/24	بَاسِرَةٌ	بَاسِرَةٌ	Diğer kırâat imamları
Bakara 2/247	بَسْطَةً	بَسْطَةً	Diğer kırâat imamları

3.5.8.2. Kisai'nin Dûrî Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Duri'nin Kisai'den infirâd ettiği husus imale ile olmuştur. Aşağıdaki tabloda bu örnekler mevcuttur.²¹⁸

Ayet	Dûrî Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/38	هُدَايَ	هُدَايَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
En'âm 2/162	مَحْيَايَ	مَحْيَايَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Bakara 2/15	طُغْيَانِهِم	طُغْيَانِهِم	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Kehf 18/11	أَذَانِهِم	أَذَانِهِم	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Haşr 59/24	الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ	الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Âl-i İmrân 3/52	مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ	مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

²¹⁸ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 160-162.

3.5.8.3. Kisai'nin Ebu'l-Haris Rivayetinde Teferrüd Ettiği Yerler

Haris, idğam yoluyla Kisai'den de infirâd etmiştir örneğin ;²¹⁹ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ

Ayet	Ebu'l-Hâris Rivayeti	Diğer Kırâatler	Rumuzlar
Bakara 2/231 Ze'de lam'ınidğamı ile	وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ	وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Nisa 4/114 Ze'de lam'ınidğamı ile	وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ	وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Maide 5/57 Ra'nin kesresi ile	وَالْكَفَّارِ	وَالْكَفَّارِ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri
Rahman 55/56 Mim'indammesiyle	لَمْ يَطْمُئِنِّ	لَمْ يَطْمُئِنِّ	Diğer kırâat imamları ve râvîleri

²¹⁹ Dâni, *et-Tehzîb*, s. 162.

SONUÇ

Kıraat ilminde infirâd olgusunu ve bu bağlamda Dâni'nin *et-Tehzîb limâ teferrade bihî küllü vâhidin mine'l-kurrâi's-seba* adlı eserini incelediğimiz çalışmamızın neticesinde bu konunun kıraat ilmi açısından çok farklı bir ilgi alanı olduğunu ve ilgili eserin de konusu itibariyle kıraat eserleri arasında nadir bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Zira araştırmamız esnasında benzer içerikte başka bir kırâat eserine ulaşamadık.

Bu çalışma ile infirâd/teferrüd kavramının kıraat ilminde iki ayrı şekilde kullanıldığı ortaya konmuştur. Birincisi kıraat ilminde eğitim-öğretim usulü olarak infirâd tarikidir, yani her imamın kıraatını ayrı ayrı okumak veya her imam için, onun kıraat özellikleriyle Kur'an'ı baştan sona hatim yapmak suretiyle öğrenip öğretmektir. İkincisi ise kıraat imamları veya ravilerinin herhangi bir kıraat veçhinde tek kalmalarını ifade etmektedir. Müellifin eserinde kullandığı infirâd-teferrüd kavramı ile kastedilen mana bu ikincisidir. Müellif bu eserde kıraat-ı seba imam ve ravilerinin ayetleri okurken tek kaldıkları kıraat vecihlerini derlemeyi amaçlamıştır.

Kırâat-ı seb'a imamlarının ve râvîlerin ayetleri okurken tek kalmaları anlamına gelen infirâd kavramını, diğer ilmi disiplinlerle ilişkisini incelediğimizde özellikle hadis ıstılahlarıyla yakın bir ilişkisinin olduğunu müşahede ettik. Ancak bu münasebetin hadis ilmiyle birebir aynı olmadığını söyleyebiliriz. Zira hadislerin sened zincirinde ravinin riveyette tek kalması durumu ile Kur'an'ın mütevatir olarak günümüze ulaşmış olduğu gerçeği birebir örtüşmemektedir. Bundan dolayı infirâd-teferrüd olgusu, kendi alanı içinde başka bir anlam kazanmış ve kırâat ilminde önemli bir yer tutmuştur.

Eseri infirâd-teferrüd bağlamında incelediğimizde, kıraat imamının her iki ravisinde teferrüd ettiği yerlerin, tek ravide teferrüd ettiği yerlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kıraat imamının bir tek ravisinde teferrüd ettiği yerler sayıca daha azdır. Kıraatı seba imamlarından en çok infirâd edenler şeklinde bir çıkarımda bulunmanın doğru olmadığını, birbirlerine yakın oranlarla infirâd ettiklerini söyleyebiliriz. Ancak ferşi huruf veya usule dair okuyuşlarda görülen infirâdın miktarında farklılık oluştuğunu görmekteyiz.

Eseri incelediğimizde, Dâni'nin bu kitaptaki hedefinin, kıraat-ı seba imam ve ravilerinin tek bir okuyuşla okudukları, yani diğer kıraat imamlarından ayrıldıkları kıraat vecihlerini teker teker tesbit ederek birini diğerinden ayıran özellikleri belirtmek ve alt

başlıklarla bunları aktarmak olduğunu söyleyebiliriz. Böylece kıraat-ı seba imam ve ravilerinin infirâd-teferrüd ettikleri okuyuşların nizami bir şekilde bir araya getirilip derlendiği faydalı bir eser ortaya çıkmıştır.

Eser kıraat imamları ve ravilerin teferrüd ettiği okuyuş vecihleri arasında bir mukayese yapma imkânı sunmaktadır. Bu yönüyle eser indirâc usulü ile kıraat eğitim öğretiminde, bütün imam ve ravilerin diğerlerinden ayrılan kendilerine has okuyuş vecihlerini birlikte değerlendirme imkânı sağladığı için kırâat ilmiyle meşgul olanlar açısından faydalı bir eserdir. Çünkü indirâc usulünde bütün kıraatler birlikte değerlendirileceği için kıraat imamlarının diğerlerinden ayrılan yönleri önemli hale gelecektir. İnfirâd usulünde ise bu gibi farklılıkları göz önünde bulundurmanın çok fazla bir faydası olmayacaktır. Çünkü infirâd usulünde mukayese imkânı yoktur. Bu tür kitaplar, kıraat öğrencisinin zihninde kıraat imamlarının ön plana çıkan yönlerini görerek kıraatleri daha iyi ayırt etmesini sağlar.

İnfirâd veya teferrüd ifadeleri ile ayetlerin tek bir okunuşla ifade edilmesi, Kur'ân'ın anlaşılmasında tenakuz ve tegayür ifade edecek tarzda farklı manalara yol açmamaktadır. Araştırmamızda görülen o ki farklı okuyuşların ve münferit okuyuşların varlığı, uzun zamandır süre gelen kırâat ilmindeki tartışmalı konuları günümüze taşımaktadır. Lakin farklılıkların, tevatür derecesindeki rivayetlerden yola çıkarak bir zenginlik ve kolaylık olduğunu söyleyebiliriz. Zira infirâd, kıraat imamının veya ravinin kıraat veçhinde tek kalmasını ifade etse de bu kıraat veçhinin peygamberimize ulaşan sahih rivayetle nakledildiği gerçeğini değiştirmemektedir.

Burada yaptığımız değerlendirmelerin kırâat ilmi açısından genel bir değerlendirme olduğunu, bu değerlendirmelerden kırâat alanıyla ilgili kesin sonuçlar çıkarmanın doğru olmadığını da belirtmeliyiz. Asırlardır devam edegelen kırâat birikiminin bugünün ilmi çalışmaları ile de şekillenip vücut bularak çelişkilerden tartışmalardan ari olacağı ümidini her daim taşımaktayız.

Özet olarak biz bu çalışmamızda kırâat ilmindeki infirâd olgusunu irdelemeye çalıştık. Çalışmamızın sonuna geldiğimizde zikrettiğimiz olgunun küçük de olsa kırâat alanı için ne anlam ifade ettiğini ortaya koyduğumuzu düşünüyoruz. Mezkûr kitabın farklı bir cepheden tahlilini yaparak ve ulaşım açısından da tablo haline getirerek bu alana bir katkı sunmaya çalıştık. Tevfik Allah'tandır.

KAYNAKÇA

- Abdulfettâh el-Kâdî, *el-Büdurü'z-zâhire*, Dârü's-Selâm, Kâhire 1324/2004.
- _____, *el-Vâfî fî şerhi'ş-şâtıbiyye fî'l-kırâât'i-seb'*, Dârü's-Selâm, Kâhire 2019.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Şerh eden: Ahmed Muhammed Şâkir), I-XX, Dârü'ul-Me'ârif, Kâhire 1375/1956.
- Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Cezerî", *DİA*, İstanbul 1999.
- el-Askalâni, İbn Hacer, *Şerhu'n-Nuhbe; Nüzhetü'n-nazar fî tevzîhiNuhbetü'l-fiker fî mustalahiehli'l-eser (nşr. Nûreddin Itr)*, Dımaşk, 1413/1992.
- Ateş, Süleyman, "Kırâatlarda Tevatür Meselesi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: Kiraat İlmi ve Problemleri-IV*, 2002.
- Atik, Kemal, "Câmiu'l-Beyân Fi'l-Kırââtî's-Seb", *DİA*, İstanbul 1993.
- Bırışık, Abdulhamid, "Ulûmü'l-Kur'an", *DİA*, İstanbul 2012.
- _____, "Kıraat", *DİA*, Ankara 2002.
- _____, "İ'rabü'l-Kur'an", *DİA*, İstanbul 2000.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhim, *el-Câmiu's-Sahîh*(el-Kütübü's-Sitte ve Şürûhuha), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Diyanet Yayınevi, Ankara 2008.
- el-Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Salih b. Ahmed b. Müvehhib, *et-Tevcîh*, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2009.
- Çetin, Abdurrahman, *Endülüslü Âlim EbûAmred- Danî ve Kiraat İlmindeki Yeri*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015.
- _____, "Ebu Amred- Danî ve Kiraat İlmindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/3, s.15, ss.13-30, Bursa 1991.
- _____, "Dânî", *DİA*, İstanbul 1993.
- _____, "Ebû Dâvûd Süleyman b. Necah", *DİA*, İstanbul 1994.
- ed-Dabbi, Ebu Ca'fer Ahmed b. Yahya, *Bugyetü'l-mültemis fî Tarihi Ricali Ehlil Endülü*s, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- ed-Dânî, EbûAmrOsmân, *et-Teysîrfî'l-kırââtî's-seb'*, (nşr. Ferid Muhammed Azuz, Dar-u İbni Kesir, Dımaşk/Beyrut, 2013.
- _____, *Câmi'u'l-beyân fî'l-kırââtî's-seb'* TDV. Ankara, 1999.

- _____, *et-Tehzîb limâ teferrade bihî küllü vâhidin mine'l-kurrâi's-seb'a* (thk. Hatem Salih), Dâru Ninava, Bağdat 2005.
- _____, *el-Mukni fi resmi mesâhifi'l-emsâr*, nşr. Muhammed Sadık Kamhavi, Kahire.
- _____, *el-Muhkem fi nakti'l-mesâhif* (nşr. İzzet Hasan), Dârü'l-Fikr, Dimaşk 1986.
- _____, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- _____, *el-İdgâmü'l-kebîr*, (nşr. Abdurrahman Hasan el-Arif), Kahire, 1424/2003.
- _____, *el-Müktefâ*, (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî), Beyrut 1407/1987, (2. Baskı)
- _____, *et-Teyisr Fi'l-kirâât's-Seb'*, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Ebu't-Tâhir, Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *el-Okyanûsü'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, trc. Mütercim Âsım Efendi, y.y. 1304 h. I, 1236-1237.
- Ebû 'Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân ve meâlimüh ve âdâbuh*, nşr. Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayâtî, Mağrib, 1415/1995.
- el-Enderabi, Ebû Abdullah Ahmed b. Ebû Ömer, *Kirââtü'l-kurrâi'l-marûfîn*, nşr. Ahmed Nasîf el-Cenabi, Beyrut 1985, s. 28
- Fırat, Yavuz, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2018.
- _____, "Kıraat İlmi ve Tarikler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011.
- Gökdemir, Ahmet, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2019.
- Gülle, Sıtkı, "Kıraatlerde Tevatür Olgusu", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası Kıraat Sempozyumu, 16-18 Kasım 2012*, İstanbul.
- Hamâm, Abdulcevâd, *et-Teferrüd fi rivâyeti'l-hadîs ve menheci'l-muhaddisîn fi kabûlîh ev raddih*, Dâru'n-Nevâdir, Dimaşk 1432/2011.
- Hamîtû, *Mu'cemü şüyûhi'l-hâfiz*, Safi, Fas 1421/2000.
- el-Hüzeli, Yûsuf b. Ali Ebû'l-Kâsım, *el-Kâmil fi'l-kirâati'l-aşr ve'l-erba'în ez-zâide aleyhâ*, Müessesetü Semâ, ys. 2007.
- Irâkî, Hüseyin, *Fethu'l-muğîs*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009
- _____, *et-Takyîd ve'l-îzâh li-mâ utlika ve uğlika min kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Üsâme b. Abdullah Hayyât, Beyrut 1429/2008.
- Itr, Nûreddin, *Menhecü'n-nakd fi ulumi'l-hadîs*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 1979.
- İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, nşr. Ammâr et-Tâlibî, Kâhire, ts.

- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî, *Muncidu'l-mukri'in ve murşidu't-tâlibîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ys, 1999.
- _____, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'Aşr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- _____, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, Medine 1994.
- _____, *Tahbiru't-Teysir fi'l-kıraati'l-aşr*, nşr. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudat, Ürdün 2000.
- _____, *Ğâyetü'n-nihaye fîTabakati'l-Kurra*, I-II, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1402/1982.
- _____, *Kitâbü Şerhi Tayyibeti'n-Neşr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-muzheb fî ma'rifeti 'ayâni'l-mezheb*, nşr. Abdusselâm et-Tedmurî, Beyrut 1413/1993.
- İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, Beyrut, ts, 4. Bas. ; trc: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1967.
- İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-kırâati's-seb'a*, thk. Cemalüddîn Muhammed Şeref, Dâru's-Sahâbeti li't-Türâs, Tanta 2010.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida el-Hafız b. Kesir ed-Dimeşki, *el-Bidâyet ve'n-nihâye*, Çağrı Yay. Beyrut 1966, XIII, s. 10.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn, Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts.
- el-İsfahânî, er-Râğıb, *Müfredetü'l-elfâzi'l-Kur'an* (nşr. Safvan Adnan Dâvûdi), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1992.
- el-İşbîlî, İbn Hayr, *Fehrese*, Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- Karaçam, İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2018.
- _____, *Kur'an-ı Kerîm'in Nüzülü ve Kıraati*, Nedve Yayınları, İstanbul 1974.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemaleddin, *Kavâidü't-tahdîsminfü'nûnimustalahi'l-hadis*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Dımaşk 1433/2012.
- el-Kastallânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekr, *Letâifü'l-işârât li fûnûni'l-kırâât*, Medine, 1434
- Kazancı, Fatma AsiyeŞenat, "Endülüslü Kıraat Âlimi Dâni ve Teysiri" *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya 2010.

- el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım Şihâbiddîn Abdurrahmân EbûŞâme, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ulûmintete'allakubi'l-kitâbi'l-azîz*, (nşr. Tayyar Altıkulaç), TDV Yayınları, Ankara1986.
- _____, *İbrâzü'l-me'ânî min hırzi'l-emânî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- el-Makkarî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed (1041/1631), *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelûsi'r-râtîb*, nşr: M.R. Dozy- G. Dugat- L Krehl, Leiden 1856, (2. Baskı)
- Maşalı, Mehmet Emin, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, Otto yay. Bursa 2016.
- el-Mekkî, Ebû Tâlib, *et-Tebsıra fî'l-kırâati's-seb'*(nşr. Cemaleddin Muhammed Şeref), Ma'hedü'l-Mahtutati'l-Arabiyye, Kâhire 1985.
- Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâât* (nşr. Muhyiddin Ramazan), Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk 1399/1979.
- el-Meyyânîşî, EbûHafstakıyyüddîn Ömer b. Abdilmecîd, *Mâ lâ yeseu'l-muhaddise cehlulu*, thk. AbdulfettâhEbû Gudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1431/2010.
- Muhammed Emin Efendi, b. Abdullah b. Muhammed Sâlih, *Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-irfân*, Matbaat'ı-Ale el-Müstahkem, İstanbul 1853
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.
- en-Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed Muhibbüddîn, *Kitâbü Şerhi Tayyibeti'n-Neşr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Pâluvî, Abdulfettâh, *Zübdetü'l-irfân*, el-Mektebetü'l-Hanîfiyye, İstanbul ts.
- Polat, Selahattin, "Ferd", *DİA*, İstanbul 1995, XII, ss.368-369.
- Sarı, Mehmet Ali, "Âsım", *DİA* İstanbul 1991.
- es-Safâkusî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Sâlim, *Ğaysü'n-nef' fî'l-kırâati's-seb'*, thk. Ahmed Mahmûd Abdüsseîmî', Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- es-Sehâvî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdussamed Alemüddîn, *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*, thk. Mervân el-Atiyye, Dâru'l-Müminûn li't-Türâs, Beyrut 1997.
- es-Suyûtî, Celâleddîn, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadîs yay. Kâhire 2004.
- _____, *Tabakâkatü'l-huffâz*, (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire ts.
- Tahhân, Mahmûd, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad 1431.

- Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhü's-sa'âde ve misbâhü's-siyâde fî mevzûâtî'l-'ulûm* (nşr. Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr Kâmil Bekrî), I-III, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, Kâhire 1968.
- Temel, Ali, *Dilbilimsel Tefsirlerde Kırâatlara Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- Temel, Nihat, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009.
- et-Tirmizî, Ebûİsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu'l-kebîr*, thk. BeşşârAvvâdMa'ruf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murteza el-Hüseynî, *Tâcü'l-arûsmincevâhiri'l-Kâmûs*, thk. İbrâhîm Terzi, Beyrut 1390/1970.
- ez-Zehebî, ŞemsüddinEbû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-'asâr*, İSAM Yay. İstanbul 1995.
- ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlî v.dğr.), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1415/1994.
- _____, *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fikh*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2007.
- ez-Zürkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Fevvâz Ahmed Zemerli) I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1417/1996.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı : Muttalip

Soyadı : GÖKÇE

Doğum Yeri : Sarıçam - Adana

Doğum Tarihi : 1986

Medeni Durumu : Evli ve iki çocuk babasıdır.

Eğitim Durumu

Yüksek Lisans:Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Devam Ediyor.)

Lisans : 2012, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Çukurova Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Lise : 2005, Adana Tepebağ Lisesi.

Yabancı Diller: Arapça, İngilizce.

İş Deneyimi

2007- 2014 : Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam-Hatip-Müezzin.
2014-2018 : Diyanet İşleri Başkanlığı, Adana Feke İlçe Vaizi.
2018- : Diyanet İşleri Başkanlığı, Adana Seyhan Vaizi.

İletişim

Türkiye Adresi : Adana/Seyhan Müftülüğü.
Cep Tel : (0 506) 476 96 78
E-Posta : muttalipgkc@gmail.com